T.C
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ana Bilim Dalı

TÜRKİYE'DE AZINLIK POLİTİKALARI (6/7 EYLÜL 1955 OLAYLARI)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

89784

HAZIRLAYAN
FATİH AKIN

DANIŞMAN
YAR.DOÇ.DR AYNUR SOYDAN

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İSTANBUL-1999

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum "Türkiye'de Azınlıklar ve 6/7 Eylül Olayları" adlı çalışmamın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada verilenlerden oluştuğunu ,bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

22.09.1999

Fatih AKIN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ :V

ÖZET :VI

ABSTRACT :VII

KISALTMALAR: :VIII

GİRİŞ: :1

1. BÖLÜM

MİLLET SİSTEMİNDEN AZINLIK STATÜSÜNE GEÇİŞ

I.OSMANLI DEVLETİ'NDE MİLLET SİSTEMİ ve KAPSAMI :4

A.GAYR-İ MÜSLİM TEB'A ve MİLLET SİSTEMİ :4

1-Millet Sistemi'nin Tanımı :4

2- Hukuki Statü :5

a)Tanzimat Fermanı'nın İlanına Kadar :5

b)Tanzimat Fermanı'nın İlanından Sonra :7

B.OSMANLI DEVLETİ'NDE MİLLETLER VE SOSYO-EKONOMİK YAPI :13

1-Ekonomik Yapı :13

a) Üretim :13

b) Ticaret :14

c) Sermaye Politikaları :15

d) Vergi Yükümlülüğü :16

e) Mesleki Dağılım :17

2-Sosyal Yapı :18

a) Nüfus Dağılımı :18

b) Eğitim ve Öğretim :19

c) Basın ve Yayın :22

d) Din ve Giyim-Kuşam :23

e) Yerleşim :24

II. MONDROS ATEŞKES ANTLAŞMASI'NDAN TEK PARTİLİ DÖNEMİN SONUNA KADAR AZINLIK FAALİYETLERİ ve UYGULANAN POLİTİKALAR :25

A.MONDROS ATEŞKES ANTLAŞMASI SONRASI AZINLIKLAR ve FAALİYETLERİ :25

1-Rumlar :25

2- Ermeniler :31

3-Yahudiler :34

4- Paris Barış Konferansı ve Azınlıklar :35

5-Azınlıklara Karşı Oluşan Tepkiler :36
a)Kongreler Döneminde :36
b)TBMM'nin Kuruluşunda :40

6-Mustafa Kemal Paşa'nın Azınlıklara Bakışı :41

B. LOZAN BARIŞ KONFERANSI'NDA AZINLIKLAR SORUNU :47

1- Ermeni Yurdu Sorunu :48

2-Türk-Rum Nüfus Mübadelesi :51

3-Patrikhane Sorunu :57

4-Azınlıkların Statüleri ve Korunması :59

C.LOZAN'DAN DP DÖNEMİ'NE KADAR AZINLIKLARIN STATÜLERİ ve AZINLIK POLİTİKALARI :62

1-1924 Anayasası :63

2-Azınlıkların Lozan'da Verilen Haklardan Vazgeçmeleri :65

3-Azınlık Vakıflarının Hukuki Durumları :66

4-Azınlıklarda Eğitim ve Öğretim :67

5-Yasal Sınırlamalar :70

6-Azınlıklarda Nüfus ve TBMM'deki Temsilleri :73

7-Elza Niyego Olayı :74

8-1934 Trakya Olayları :75

9-Varlık Vergisi :78

10-Askerlik Sorunu :81

11-Demokratik Yaşama Geçiş İle Başlayan Düzenlemeler :82

2.BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ AZINLIKLAR ve AZINLIKLARA YÖNELİK POLİTİKALAR

A.DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI :84

1-Azınlıklara İlişkin Düzenlemeler :85

B. 6/7 EYLÜL 1955 OLAYLARI :88

1-Olayların Başlangıç Aşaması :88

2-İstanbul-İzmir ve Ankara Olayları :89

a) İstanbul :89

b) İzmir ve Ankara :91

C.6/7 EYLÜL OLAYLARINI HAZIRLAYAN NEDENLER :91

1-Kıbrıs Sorunu :92

a) DP İktidarına Kadar Kıbrıs Sorunu :93

b) DP İktidarından 6/7 Eylül Olaylarına Kadar Kıbrıs Sorunu :95

b.1) Makarios'un Başpiskopos Seçilmesi ve Faaliyetleri :95

b.2) DP Hükümeti'nin Yaklaşımı :97

b.3) Türk Basını ve Gençliğinin Yaklaşımı :99

b.4) Londra Konferansı Öncesi Türk Kamuoyu :100

c)Londra Konferansı ve 6/7 Olaylarında Kıbrıs Sorununun Rolü :103

2- Demokrat Partinin Etkisi :106

3-Sol Kesimlere Atfedilen Faaliyetlerin Etkisi :109

a) DP Hükümeti'nin Yaklaşımı :109

b) Türk Basınındaki Suçlamalar :110

D.6/7 EYLÜL OLAYLARI SONRASINDA
ALINAN TEDBİRLER :112
1-DP Hükümeti'nin İlk Aldığı Tedbirler :112
2-Sıkıyönetim Komutanlığının Tebliğleri :115
a) Günlük Yaşama İlişkin :116
b) Basına Yönelik :117
c) Diğer Tebliğler :120
3-Zararların Tespit Edilmesi ve
Yardım Kampanyalarının Açılması :122
4-DP Hükümeti'nin Durumu Düzeltme Çabaları :126
E.6/7 EYLÜL ve KAMUOYU :130
1- Muhalefet Partileri
ve Gençlik Teşkilatlarının Değerlendirmeleri :130
2- Yurtdışındaki Yankılar :131
a)Yunanistan'daki Yankıları ve
Yunan Hükümeti'nin Tutumunu :132
b)ABD'nin Değerlendirmesi ve Basın :134
3-6/7 Eylül Olayları ve Basın :135
a)İstanbul Rum Basını :136
b)Türk Basını :140
F-6/7 EYLÜL OLAYLARININ TBMM GÖRÜŞMELERİ :145
1. Sıkıyönetimin (Örfi İdare) Onaylanması Hakkındaki:145
2. Yeni Hükümet Programı Hakkındaki Görüşmeler :148
3.Başbakan ve İçişleri Bakanı Hakkında
Meclis Tahkikatı Açılması Teklifi Görüşmeleri :151
4.Hükümetin İsteğiyle Zararların Karşılanması
İçin Çıkarılan Yasa Hakkındaki Görüşmeler :153
G- YASSIADA MAHKEMELERİNDE 6/7 EYLÜL
OLAYLARI DAVASI :154
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME :158
KAYNAKÇA :162
EKLER :173

ÖNSÖZ

İnsanlar yaratılış gereği bir yaşamak ve birbirleriyle ilişki kurmak zorundadır. Bu çerçevede sosyal düzenin sağlanması amacıyla oluşturulan "devlet sistemi" içinde her zaman aynı din, dil, ırk ve kültüre mensup insanlar bulunmayabilir. İşte bu noktada göndeme, egemen toplum içindeki "azınlıklar" gelmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda Osmanlı Devleti'nden devraldığı azınlıkları (Gayr-i Müslimler)da bünyesinde barındırıyordu. Lozan Barış Antlaşması'yla statüleri belirlenen azınlıklar, dil, din, ırk ve mezhep ayrımı olmaksızın diğer Türk vatandaşları gibi eşit hak ve hürriyetlere sahip oldular. Tek parti döneminde ve sonrasında, Lozan'da kazanılan statü sürdürülürken yeni yasal düzenlemelere de gerek duyulmuş, ancak bu süreçte çeşitli etkenlerle söz konusu gruplara yönelik kimi karşıt politikalar da izlenmiştir.

Bu çalışmamızda çok partili demokratik yaşamda meydana gelen, azınlık karşıtı bir politika örneği olan 6/7 Eylül olaylarını inceledik. Çalışmanın amacı; bugün de Türkiye Cumhuriyeti'nin içinde azınlık gruplarını barındırması nedeniyle, tartışma konusu olmayı sürdüren azınlık politikalarının yakın tarihteki önemli bir kesitine ışık tutmaktır.

Bana bu konuda Yüksek Lisans düzeyinde tez çalışması imkanını veren İ.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'ne, konunun belirlenmesinde yardımcı olan Sayın Prof. Dr. Toktamış Ateş'e, öncelikle danışmanlığımı üstlenen sonrasındaysa, bilimsel çalışma tekniği içinde her türlü yardımı ve hoşgörüyü esirgemeyen Sayın Yrd. Doç. Dr. Aynur Soydan'a teşekkürlerimi sunarım.

Fatih AKIN

İstanbul 22. 09.1999

ÖZET

Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'ndeki Gayr-i Müslimler "Millet Sistemi"yle yönetilmişlerdir. İstanbul'un fethinden sonra oluşturulan bu sistem Tanzimat Fermanı'nın ilanına kadar devam etmiştir. Tanzimat'tan sonra Millet Sistemi yerini "Osmanlı Vatandaşlığı"(teb'a) anlayışına bırakmıştır. Böylece Gayr-i Müslimler İmparatorluk içinde Müslümanlar'la eşit bir statüye kavuşmuşlardır.

Osmanlı Devleti zayıflamaya başladığında Avrupa Devletleri Gayr-i Müslimler'i himayeleri altına almaya başlamışlar ve Osmanlı Devleti'nden daha fazla hak ve ayrıcalık istemişlerdi. Osmanlı Devleti'nin o süreçteki bir anlamda zorunluluk içeren batı yönelimli politikasının bu taleplerle çatışmasıyla Osmanlı vatandaşlığı anlayışı uygulama alanı bulmuştu.

Mondros Antlaşması'ndan sonra Avrupa Devletleriyle birlikte Osmanlı Devleti'ni işgal eden devletlerin safında yer alan Gayr-i Müslimler'in statüleri, Türk Bağımsızlık Savaşının kazanılmasıyla gerçekleştirilen , Lozan Antlaşması'yla gündeme gelen azınlık kavramının içeriğiyle belirlendi. Bu statünün sürdürüldüğü ve azınlıklara yönelik kimi yasal düzenlemelerin de yapıldığı tek parti dönemi sonrasında iktidara gelen DP, siyasi yaşamda azınlıklarca desteklendi. Azınlıklar çok partili yaşam içinde kendilerini daha rahat ifade edebileceklerini düşündükleri için tercihleri bu yolda olmuştur.

Ancak 1955'in ortalarına gelindiğinde şiddetlenmeye başlayan Kıbrıs olayları sonucunda, Türk gençlerinde, basında ve kamuoyunda azınlıklara yönelik tepkiler görünmeye başladı. 6 Eylül'de İstanbul Ekspres adlı Türk gazetesinde yayınlanan haber, Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba konulduğu yolundaydı. Bu haberin yayınlanmasından sonra tepki olarak İstanbul'da düzenlenen miting, daha sonra bir yağmalama ve talan hareketine dönüştü.

Başlangıçta Rumlar'ı hedef alan bu hareketten daha sonra da öteki azınlıklar (Ermeniler, Yahudiler) etkilenmişlerdir. Birçok Türk dükkanı da olaylardan zarar görmüştür. Eylül'ün 7'sinde ilan edilen sıkıyönetim ile olaylar sona ermiştir.

Demokrat Parti daha sonraki günlerde çeşitli düzenlemelerle zararları telafi etmeye çalışmıştır. Ancak 1960 ihtilalinden sonra, Menderes ve arkadaşları da söz konusu olayların sorumlusu olarak yargılanmaktan kurtulamamışlardır.

ABSTRACT

Non-Muslims in the Ottoman Empire were governed by a system called "Nation System". This system took place after the conquest of Istanbul. The Nation Sysem has been applied until the Tanzimat Fermanı. After Tanzimat Nation System was replaced with the idea of "Ottoman Society". Thus Non-Muslims came to an equal status with the Muslims in the Empire.

By the time The Ottoman Empire started to decay, European States have started to take Non-Muslims under their protection and they wanted some more rights and privileges from Ottoman Empire.

After Mondros Treaty, European States begun to invade Ottoman Country. At that time, Non-Muslims worked with the occupants and helped them in the invastion. When the Turkish war of Independence was won, with the Lausanne Lozan Treaty, The new Turkish Republic determined the status of minorities in the country. While they (minorities) were living with their status, some other legal arrangements were done at the time of Mono-Party.

In 1950, Democrat Party came to power and in this period, they felt a little relieved, beacuse they found a democratic environment. So, they supported Democrat Party in the election and its political decisions.

When we reached the middle of 1955, some events stardet to become violent in Cyprus. Many reactions began to be observed from the on the side of Turkish youth, press and public opinion as a result of these events. On the sixth of the September, a news was published on a Turkish newspaper, called Istanbul Express. It was about the shooting of a bomb to Atatürk's Home in Selanik. After publishing the news, a meeting was organized in Istanbul. Then the meeting changed in to plundering and pillage.

At the beginning, it was only against Greeks. Then other minorities, such as Armenians, Jewish, were affected by plundering and pillage events. Many Turkish shops suffered harm, as well. Events stopped after the declan ration of the martial law on the sevenh of September.

Democrat Party tried to compensate the Greek's damage, but after the Revolution in 1960, Menderes and his friends were judged in court because of these events.

kısaltmalar

A.A.M.D	: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi.
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.d.	: Adı geçen dergi
a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.g.m.	: Adı geçen makale.
a.g.g.	: Adı geçen gazete.
a.g.t	:Adı geçen tez.
A.Ü.H.F.D.	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.
bkz.	: Bakınız.
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi.
çev.	: Çeviren.
D.B.İ.A.	: Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi.
DP	: Demokrat Parti.
G.D.A.D.	: Güneydoğu Araştırmaları Dergisi.
H.Ü.A.İ.İ.T.E.	: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
MP	: Millet Partisi.
s.	: Sayfa
sy	: Sayı
TBMM.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi.
T.C.T.A.	:Tanzimat'tan Cumhuriyete Tarih Ansiklopedisi
T.M.T.F.	:Türkiye Milli Talebe Federasyonu
vb.	: Ve benzeri.
vd.	: Ve diğerleri.

GİRİŞ

Azınlık terimi ; dil, din, ırk ya da etnik köken bakımından azınlıkta bulunan ve farklı özellikler gösteren toplumsal bir kategoriyi ifadelendirir. Kavram, Latince "minör"(küçük, az) kelimesinden türetilen[1] azınlık kavramının yaygın olarak kullanılan tanımı; egemen bir devlet içerisinde diğer gruplardan farklı olan ,ulusal,etnik,dinsel veya dilsel bir grup biçimindedir. Bir azınlık grubundan söz etmek için bazı temel özelliklerin olması gerektiğini belirten ORAN' a göre bu özellikler şunlardır.[2]

Birinci olarak toplumun çoğunluğunu oluşturanlardan farklı olan ve onlardan din, ırk, dil gibi noktalarda ayrılan bir grubun varlığı gereklidir. İkinci olarak sayısal boyut söz konusudur. Azınlıkların sayısı gelenek - görenek meraklısı bir avuç insanla sınırlı olmamalı, grubun kendi özelliklerini tek başına koruyabilecek bir sayıya ulaşabilmelidir. Buna karşılık azınlık grubu çoğunlukla neredeyse başabaş gelecek kadar kalabalık da olmayacaktır. Üçüncü olarak, söz konusu azınlık grubunun ülkede egemen(dominant) olmaması gerekir. Örneğin Güney Afrika Cumhuriyeti'nin %20'sini oluşturan beyazlar değil, %80'ini oluşturan "Bantu"lar azınlık durumundadır. Dördüncü olarak ancak söz konusu ülkenin yurttaşı olan kişiler azınlık kavramına girebilir. Başka ülkenin yurttaşları, yabancı işçiler azınlık değil "yabancı" statüsünde kişilerdir. Beşinci olarak ise; bu ülke yurttaşlarının kendi devletlerine sadakatle bağlı olmaları, ayrılarak başka devlet kurma gibi onu parçalayacak eylemlerden kaçınmaları gerekmektedir. Bu nesnel ölçütlerin yanı sıra altıncı olarak; öznel bir ölçüt de; "azınlık bilinci"dir. Azınlık grubun, bu özelliklerini ve niteliklerini koruma, sürdürme isteğine sahip olması gerekir. Son olarak azınlığın kendini azınlıkta görmesi önemli değildir, çoğunluğun da onu öyle görüp buna uygun davranması gerekmektedir.

---

[1] Erol Anar,**Öte Kıyıda Yaşayanlar**,İstanbul,1997,s.14.
[2] Baskın Oran, **Türk Yunan İlişkilerinde Batı–Trakya Sorunu**, Ankara,1991, s.20-21.

İçinde yaşadıkları ülkenin çoğunluğundan farklı olan azınlık gruplarına İlkçağdan bu yana rastlanır. İlkçağ'da azınlıklar, savaşlarda yenik düşen halklardan oluşurdu. Çeşitli göç hareketlerinin de azınlık gruplarının oluşmasına yol açtığı bilinmektedir. Ortaçağ'da da büyük dinlerin yayılması, dinsel azınlık gruplarını ortaya çıkarmıştı .Bu dönemde çoğunluktan farklı din ve mezhepleri seçenler çeşitli zorlama ve baskılarla karşılaştılar. İspanya'da Müslüman ve Yahudiler, Fransa'da Protestanlar, Hıristiyan ülkelerde Yahudiler, dinsel tercihleri nedeniyle çoğunluğun sahip olduğu haklardan mahrum oldular. Bu arada büyük imparatorluklar içindeki farklı ırklar da azınlık durumunda kaldılar. Yeniçağ'da Amerika'ya giden Avrupa'nın ezilmiş halkları yerli halkı azınlık durumuna soktular, bunlara daha sonra Afrika'dan getirdikleri zenci esirler de katıldı. 1789 Fransız İhtilali ile yayılan "milliyetçilik" akımı sayesinde bütün dünyada gün yüzüne çıkan azınlık hak ve sorunları , günümüzde de tartışma konusu olmayı sürdürmektedir.

Türkiye'de azınlıklar ve 6/7 Eylül olayları başlıklı çalışmayla yakın dönem Türkiye tarihinde azınlıklara ilişkin önemli bir olaya mercek tutularak Türkiye azınlıklarına ilişkin tartışmaya katılmış bulunuyoruz. Çalışmanın birinci bölümünde Türkiye Cumhuriyeti Devleti öncesi azınlıklar incelenirken sadece Osmanlı Devleti'ndeki "Millet Sistemi"nden, Gayr-i Müslimlerin sosyo-ekonomik, toplumsal ve hukuksal statülerinden sözedilmiştir. Araştırmamıza Osmanlı Devleti'nden başlamamızın nedeniyse; Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin azınlıklara karşı uyguladığı politikayı kavrayabilmek için Osmanlı Devleti'ndeki azınlık politikasının bilinmesinin gerekliliğindendir. Yine aynı bölümde; Demokrat Parti öncesi azınlık politikaları incelenirken, azınlıkların gelecekteki statülerini etkileyen Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan başlamayı uygun bulduk. Daha sonra sırayla Kurtuluş Savaşı, Lozan Barış Konferansı, Mustafa Kemal Atatürk ve Milli Şef İsmet İnönü'nün liderlik dönemlerinde gerçekleştirilen birçok bakımdan azınlıkları ilgilendiren yaklaşım ve düzenlemeler üzerinde durmaya çalıştık. Çalışmada yer alan hemen her konu başlığının başlı başına bir araştırma konusu olabileceğinin bilincinde olarak konuların özünü vermeye gayret ettik.[3]

---

[3] Örneğin ; çalışma içindeki konu başlıklarından biri olan Varlık Vergisi bir araştırmaya konu olmuştur. Bkz; Rıdvan Akar, **Varlık Vergisi**, İstanbul,1992

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
NTASYON MERKEZİ

İkinci bölümdeyse temel araştırma konumuzu oluşturan bir bölüm olarak Demokrat Parti azınlık politikası içinde 6/7 Eylül 1955 olayları incelendi. 6/7 Eylül Olayları incelenirken olayları hazırlayan etkenler, olayların başlaması ve alınan ilk tedbirler, iktidar partisi, muhalefet ve basının tavrı, olayların sonucunda ise yaraların sarılması için DP Hükümeti'nin ve meclisin faaliyetleri açıklandı. Bu arada olayların yurt dışındaki yankılarına ve sorumlu görülenlerin Yassıada Mahkemelerindeki yargılanmasına da değinildi.

Bu çalışmayı yaparken ilk elden kaynaklara dayanılarak yazılan eserlerden, DP dönemine ait gazetelerden, süreli yayınlardan ve o günleri yaşamış yazarların kitaplarından yararlanılmıştır. Burada amacımız çok partili demokratik bir düzende azınlık karşıtı bir politika örneğini bilimsel bir gözle araştırıp ortaya çıkarmak ve azınlıkların da yer aldığı Türkiye tarihine küçük de olsa bir katkıda bulunmaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİLLET SİSTEMİNDEN AZINLIK STATÜSÜNE GEÇİŞ

I.OSMANLI DEVLETİ'NDE MİLLET SİSTEMİ VE KAPSAMI

A. GAYR-İ MÜSLİM TEB'A VE MİLLET SİSTEMİ

Osmanlı Devleti, "Hukuk Sistemi"ni Şer-i ve Örfi Hukuk sistemleri çerçevesinde yönlendirmiş ve düzenlemiştir. Böylece birinin yetersiz kaldığı konularda öbürüne müracaat ederek kendi kurduğu devlete ve kurumlara işlerlik kazandırmaya çalışmıştır. Özellikle devlet yönetimine ve askerliğe ait hususlarda daha çok örfi hukuka yer vermiştir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti her iki sistemi kaynaştırarak kendisine has bir "Osmanlı Hukuku" meydana getirmeye çalışmıştır.[4]

1-Millet Sistemi'nin Tanımı

Arami kaynaklı olup,Arapça "milla"dan gelen "millet" sözcüğü, Kur'an-ı Kerim'de "din" anlamına gelmektedir [5].Buna uygun olarak Osmanlı Devleti'nin kendi egemenliği altındaki toplulukları, din ya da mezhep esasına göre örgütleyerek oluşturduğu yönetim biçimine "Millet Sistemi" denilmektedir.[6] Bu sistemin kaynağı esas itibariyle İslam Hukuku'ndaki "Zimmet Kurumu" dur. İslam Hukuku'na göre "Zımmi " kendi dinlerini değiştirmeden bir İslam

---

[4] Coşkun Üçok-Ahmet Mumcu, **Türk Hukuk Tarihi**, Ankara,1976, s.134 vd.
[5] Bernard Levis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu,** 6. Baskı., çev. Metin Kıratlı, Ankara,1996,s.333.
[6] Bilal Eryılmaz, **Osmanlı Devleti'nde Gayr-i Müslim Teb'anın Yönetimi,** İstanbul, 1990, s.17.

devletinin korumasından yararlanan Müslüman olmayan ehl-i kitap kişilere denir.[7]

Hatt-ı Hümayunlar'da devlet bünyesindeki Gayr-i Müslimler'i anlatmak için; "Tebaa-i Gayr-i Müslime" ve "Cemaat-i Muhtelife" kavramları yanında, "Millet-i Saire" ve din, mezhep, bir din ve mezhebe bağlı topluluk anlamına gelen, "Millet" terimlerine yer verilmiştir.

Fatih Sultan Mehmet İstanbul'u fethettikten sonra Ortodokslar'a, Ermeniler'e ve Yahudiler'e "Millet" statüsü verdi. Osmanlı'nın son zamanlarında, Avrupa devletlerinin baskıları ve misyonerlerin faaliyetleri neticesinde sayıları artan "Katolikler"'e 1830'da, "Protestanlar"'a da 1848'de "Millet" statüsü verilmiştir. [8]

"Millet Sistemi" içinde her dini gurubun en yüksek rütbeli din adamlarından biri, kendi cemaatince lider seçilirdi .Cemaat liderleri padişah tarafından kendi topluluklarını düzenlemek ve yönetmekle görevlendirilmişlerdi. Söz konusu sistemde kendi din, hukuk, gelenek-görenek ve eğitimlerini serbestçe uyguladılar. Seçilen dini liderler, bir devlet memuru gibi sadece padişaha karşı sorumluydular. Böylece Gayr-i Müslimler Osmanlı Devleti'nde aynı hükümranlık altında ama farklı hukuk düzenlerine tabi olarak yaşadılar.[9]

2- Hukuki Statü

Osmanlı Devleti'ndeki Gayr-i Müslimler 19.Yüzyıla kadar "Millet Sistemi" içinde hukuklarını uygulamışlardır. Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile hukuki statülerinde büyük değişiklikler olduğu için konu,farklı süreçleri içeren iki başlık altında incelenecektir.

a)Tanzimat Fermanı'nın İlanına Kadar

Fatih Sultan Mehmet İstanbul'un fethinden sonra yayınladığı bir fermanla Rumlara dini serbestlik vererek bir patrik seçtirdi. Ortodoks Kilisesi bu patriğin dini ve idari otoritesi altında düzenlendi. Daha sonra Antakya ve

---

[7] Gülnihal Eryılmaz, **Gayri Müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)**, Ankara, 1989, s.7-8.

[8] Ahmet Hikmet Eroğlu, **Osmanlı Devletinde Yahudiler**, Ankara,1997, s.69.

[9] Bozkurt,a.g.e,., s.10.

İskenderiye Patrikleri de bu kiliseye bağlandı.[10] Fatih yeni patriğe "Millet Başı" unvanı vererek,onu, "ruhani" yetkileri yanında bir de "cismani" yetkilere kavuşturdu.

Ortodoks Milleti tarafından seçilen patrik, padişahın onayı ile başa geçiyor ve devletin bir memuru gibi kabul ediliyordu. Kendisi idari ve mali işlerde "Sinod Meclisi"nden yardım görüyor, Yeniçeri Çorbacıları'ndan bir muhafız birliği tarafından korunuyordu. [11]

Fatih Sultan Mehmet'in oluşturduğu idari statüler daha sonra gelen padişahlar tarafından yeni fermanlarla Tanzimat'a kadar değiştirilmeksizin sürdürülmüştür. Aynı hakları Ermenilere de tanıyan Fatih, 1461 yılında Bursa'daki Ermeni Patriği Hovakim'i İstanbul'a getirterek kendisine "Ermeni Patriği" unvanını vermiş, böylece İstanbul Türkiye Ermenileri'nin ruhani ve idari merkezi haline gelmiştir [12]Bu Ermeni Patriği'ne Ortodokslar ve Yahudiler dışında kalan Ermeniler'in lideri olma hakkını ve yetkisi verilmiştir. Ermeniler din, eğitim, öğretim, vakıf ve aile işlerini kendi örf ve adetlerine göre düzenleme hürriyetine kavuşmuştur.[13]

Yahudileri de "Millet" olarak kabul eden Fatih Sultan Mehmet, Yahudilere "Hahambaşı"sı liderliğinde kendi havralarına sahip olma ve dini hizmetlerini serbestçe yürütme hakkı tanımıştır. Yahudiler'de hiyerarşik yapılanma olmadığı için mahalleden yönetiliyor, bir yerleşim biriminde ki Yahudiler,kendi gelenek ve göreneklerine göre bir yönetim oluşturuyordu. Yine de İstanbul' da ki Hahambaşılığın önemli ve özerk bir yapısı vardır.[14]

Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethiyle, devletin sınırları içindeki bütün Yahudilerin temsilcisi İstanbul'daki Hahambaşılık oldu. Kanuni Sultan Süleyman döneminde hükümete karşı sorumlu Yahudi temsilci,"kahya" olarak adlandırılmaktaydı. Ancak zamanla bu kişi hiyerarşik olarak Hamambaşılığın altında kaldı.[15]

---

[10] a.g.e., s.12.
[11] Eryılmaz, a.g.e., s.28.
[12] Esat Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, İstanbul, 1987, s.149; Bozkurt, a.g.e.,s.13; Eryılmaz. a.g.e., s.30.
[13] Azmi Süslü, **Ermeniler ve 1915 Tehcis Olayları,** Ankara, 1990, s.7.
[14] Eroğlu, a,g,e., s. 68.
[15] Bozkurt, a.g.e., s.13.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Osmanlı Devleti'nde Gayr-i Müslimler'in Medeni Hukuk'a ilişkin davaları "cemaat mahkemeleri" tarafından görülürdü. Aynı dine mensup kişiler kendi dini liderleri tarafından kurulan mahkemelerde yargılanır; ve sorun kendi aralarında çözülemezse şeriat mahkemeleri önüne getirilirdi. Buna karşılık, Gayr-i Müslimler İslam Ceza hukukuna tabiiydi. Ancak Osmanlı Devleti kendi dinlerine karşı gelerek dini suç işleyenlerin cezalarını patrikler ve hahambaşlarına bırakmış, müdahalede bulunmamıştır. Dini liderlerinin bu yetkileri atama beratlarıyla belirtilmiştir. Fakat ölüm cezası verme yetkileri yoktur. [16]

Aile hukuku ile ilgili işleri kendi cemaat liderleri veya onların verdiği yetkilerle hareket eden din adamları tarafından yürütülüp, [17] yukarıda belirtildiği gibi "şahsi haller" ve "aile hukuku" ile ilgili davalar cemaat mahkemeleri tarafından yürütülüyordu. Cemaat mahkemeleri bu konuda "kaza-i " yetkileri kullanıyordu.[18]

Osmanlı Devleti'nde Gayr-i Müslimler'in askerlik durumları zamanla değişiklik göstermiştir. Tanzimat dönemine kadar Gayr-i Müslimler "cizye" adı verilen baş vergisi vererek askerlik hizmetinden muaf tutulmuşlardı.

b) Tanzimat Fermanı'nın İlanından Sonra

Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ile 19.yüzyıl dan itibaren yabancı devletler ülke içindeki Gayr-i Müslimleri kendi emelleri için kullanma yoluna gittiler Oluşturulan hoşnutsuzluk ortamı, "Milliyetçilik" akımıyla biraz daha güçlendi. Fransa'nın "Katolikleri", İngiltere'nin "Protestanları ", Rusya'nın "Ortodoksları" desteklemesiyle bu unsurların idaresi ile ilgili yeni uygulamalar söz konusu oldu.

Bu uygulamalar çerçevesinde 3 Kasım 1939 tarihli Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Humayunu) temel olarak tüm Osmanlı Teb'ası için eşitlik ilkesini getirmiş, din esasına dayalı "Millet Sistemi" yerine "Osmanlılık" fikrinin oluşturulmasına zemin sağlamıştır. Bütün devlet makamları ve rütbelerin Gayr-i Müslimler'e açıldığı bu dönemde Gayr-i Müslimler, Müslümanlar'a sağlanan haklardan yararlanmakla kalmamış , ayrıcalıklı bir

---

[16] Bozkurt, a.g.e..,s. 23-26.
[17] a.g.e., s.208.
[18] Halil Cin- Ahmet Akgündüz, **Türk- İslam Hukuk Tarihi,** c.2, İstanbul,1990 s.67.

statüye de kavuşmuşlardır.[19] Tanzimat'la birlikte sancak merkezlerinde Müslümanlar yanında Gayr-i Müslimler'in de yer aldığı meclisler kurulmuş ve böylece Gayr-i Müslimler temsil gücüne erişmişlerdir.[20] Tanzimat'la birlikte oluşturulan yerel meclislerden birisi de, 1844'de çıkarılan "İdare-i Vilayet Nizamnamesi" ile vilayet, sancak ve kazalarda oluşturulan "İdare Meclisleri"dir.[21] Gayr-i Müslimler ayrıca "belediye meclislerinde", "imar ve ziraat komisyonlarında" ve"Menafi-i Umumiye Sandığında" temsil edildiler.[22]

Büyük Devletlerin Osmanlı Devleti'nin,içişlerine karışmalarını önlemeyi amaçlayan Islahat Fermanıyla, Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun getirdiği "tebaanın eşitliği"ilkesi onaylanırken diğer taraftan yeni haklarla Gayr-i Müslimlerin devlet idaresinde ve hizmetinde söz sahibi olabilmeleri sağlanmıştır. [23]

1862 yılında Rum Ortodoks Patrikhanesi tarafından "Rum Patrikliği Nizamatı" hazırlanmış ve yürürlüğe girmiştir.[24] Bu düzenlemeyle Rumların idaresine dair genel kurallar tespit edilmiştir. Bu kurallar hem cemaatin kendi iç idaresini, hem de devletle cemaatin ilişkilerini düzenliyordu.

Osmanlı hükümeti tarafından onaylanan 29 Mart 1863 tarihli "Ermeni Milleti Nizamnamesi" de Ermenilerin cemaat içi ve devletle olan ilişkilerini düzenlemek için çıkartılmıştır.[25] Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rusya'nın Osmanlı Devleti içindeki Ermenileri kendi amacı için kullanmaya kalkışması ve bunların ülke içinde sorunlara yol açması, İttihat ve Terakki Hükümeti tarafından önemli bazı kararların alınmasını sağladı. Dahiliye Nezareti tarafından hazırlanan "Tehcir Kanunu" (yer değiştirme) kabul edildi ve 15 Eylül 1915'de yürürlüğe girdi. Bu kanun gereği savaş esnasında Ruslar'la işbirliği yapan, çete faaliyetlerine karışan Ermeniler, yoğun olarak yaşadıkları Doğu Anadolu vilayetlerinden alınarak, Diyarbakır vilayeti güneyine, Fırat Nehri vadisine, Urfa Süleymaniye yakınlarına zorunlu göçe tabi

---

[19]Eryılmaz , a.g.e., s.96-97 ; Bozkurt, a.g.t., s.42-43.
[20] a.g.e., s.43.
[21] Musa Çadırcı,**Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**,Ankara ,1991,s.76-77.
[22] İlber Ortaylı, **Türkiye İdare Tarihi**, Ankara, 1979,s.293.
[23] Bozkurt , a.g.e., s.57 ; Fermandaki hükümler için bkz: Eryılmaz, a.g.e s.111-113.
[24] Bozkurt, a.g.e., s.171.
[25] Uras,a.g.e.,s.157-159.

tutulacaklardı.[26] Bu kanun 18 Kasım 1918'de Tevfik Paşa hükümeti tarafından yürürlükten kaldırılmış, Ermeniler tekrar 1863 Nizamnamesinin hükümlerine tabi olmuşlardır.

Tanzimat'tan sonra hak ve hürriyetlerin genişlemesi yönünde Yahudilerin statülerinde de önemli gelişmeler olmuş, kamu hizmetlerinde mahkemelerde ve yerel meclislerde görevler almışlardır 22 Mart 1865'de yürürlüğe giren,"Yahudi Milleti Nizamnamesi"ne göre [27] hem dünyevi hem de dini işlerin başkanı olarak "hahambaşı", devletle Yahudi toplumu arasındaki ilişkilerde aracılık edecekti. Ancak cemaat içinde tam bir hiyerarşi olmadığından Yahudiler, devletle olan ilişkilerini daha çok yerel liderlerle yürütmüşlerdir.[28]

1876 Kanun-i Esasi ile Osmanlı Devleti'nde herkes din ve mezhep farkı gözetilmeksizin "Osmanlı" sayılmış,tanınan haklar çerçevesinde, bireysel özgürlük, basın özgürlüğü, ticari, sınai, zirai her türlü dernek ve ortaklık kurma hakkı, öğretim ve öğrenim hürriyeti, intizamı bozmamak kaydıyla ibadet hakkı ve daha önce verilen imtiyazlar teyit edilmiştir.[29] 1864 Nizamnamesine kadar yönetime karşı Papaz, Hahambaşı ve Kocabaşlar sorumlu idi. 1864' den sonra ise bunların yerini "muhtarlar" aldı.[30]

Gayr-i Müslimlerin siyasal düzlemde temsili, 1876 Kanun-i Esasi ile teşkil edilen ilk parlamentoyla gerçekleşmiştir. "Heyet-i Ayan " ve "Heyet-i Mebusan" olarak iki organdan oluşan bu parlamento resmen 13 Aralık 1877'den 18 Şubat 1878 tarihine kadar etkinlik göstermiştir.[31] Heyet-i Ayan'ı oluşturan 38 kişiden 11'i Gayr-i Müslim iken Heyet-i Mebusan 'ı oluşturan 115 kişiden 46'sı Gayr-i Müslim'di.[32]

Gayr-i Müslim mebusların aktif olarak rol aldığı bu meclisin kısa süren işlerliği tatil kararıyla noktalanmış 2.Abdulhamit'in 30 yılı aşkın katı yönetimiyle karşı karşıya kalınmıştır. 2.Abdulhamit'e karşı özgürlük

---

[26] Geniş bilgi için bkz. Süslü ,a.g.e., s.99, vd.
[27] Eryılmaz, a.g.e., s.122-124.
[28] Bozkurt, a.g.e., s.190.
[29] Yavuz Abadan, "Osmanlı İmparatorluğunda Anayasal Sisteme Geçiş Hareketleri", **A.Ü.H.F.D**, c.14, s. 1-4 (1957), s.22.
[30] Ortaylı, a.g.e., s.293.
[31] Bozkurt,a.g.e.,s.86.
[32] İlber Ortaylı," İlk Osmanlı Parlamantosu ve Osmanlı Milletlerinin Temsili", **Kanun-i Esasi' nin 100.yıl Armağanı,** Ankara, 1978, s.176-178.

mücadelesi veren İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çalışmaları sonucu ilan edilen 2.Meşrutiyetin kurulması sürecinde İttihat ve Terakki, "eşitlik,adalet, kardeşlik, "söylemiyle Gayr-i Müslimler'in de desteğini almıştı. 2.Meşrutiyet'in ilanı sonrası büyük kentlerde yapılan kutlamalar ve gösterişli şenlikler,bu desteğin ifadesi olarak belirmiştir. [33] İkinci Meşrutiyetin kuruluşu sürecinde ve sonrasında meclislerin etnik yapısı incelendiğinde Gayr-i Müslimler'in önemli oranda temsili dikkat çekicidir . [34]

Yıl	Toplam	Türk	Arap	Arnavut	Rum	Ermeni	Yahudi	Slav
1908	288	147	60	27	26	14	4	10
1912	284	157	68	18	15	13	4	9
1914	259	144	84		13	14	4	

Gayr-i Müslimlere yönelik Ceza Hukuku çerçevesinde Tanzimat'tan sonra ilk olarak 1840 tarihli ceza kanunu çıkartıldı ve kanunun herkese uygulanacağı belirtildi. Bu kanunda yapılan 1854 tarihli değişiklik ile de ceza hukuku davalarını görecek "Tahkikat Meclisi" düzenlendi .

1846'da İstanbul'da farklı mezheplerdeki davalara bakacak "Karma Ticaret Mahkemeleri" açıldı. 1850 "Kanunname-i Ticaret", 1862'de ise "Ticaret Usul Kanunu" yayınlandı.1864'de kurulan "Nizamiye Mahkemeleri"nde ise şeriat,cemaat,ticaret ve konsolosluk yargı yetkilerinin dışında kalan olaylarda Müslüman ve Gayr-i Müslimler yargılanacaktı. Burada mahkeme ilamları Türkçe yazılacak ama çoğunluğun diline tercüme edilecekti. [35]

1868 'de en yüksek adli organ olan "Divan-ı Ahkam-ı Adliye" ikiye ayrıldı ve oluşan "Şurayı Devlet'te" Gayr-i Müslim vatandaşlar da yer aldı. Böylece her çeşit kanun ve tüzükleri inceleyen bu kurum sayesinde, Gayr-i Müslimler hukuk kurallarının yapılmasında aktif rol oynadılar.

---

[33] Boura Katerina, "Rum Mebuslar (1908-1918)"çev:Yorga Benlisoy, **Toplumsal Tarih D.** sy.56(Ağustos 1998) s.22-23.

[34] Feroz Ahmad- Dankwart A. Rustow , "Meşrutiyet Döneminde Meclisler(1908-1918)",**G.D.A.D.**.,sy.4-5, (İstanbul 1976) s.247.

[35] Bozkurt, a.g.e.,s.113-114.

Gayr-i Müslimler'in şahitliklerinin kabulü, bölgeden bölgeye, hakimden hakime değişiyordu. Ancak genel kural gereğince şahitlikleri Müslümanlara karşı değil sadece Gayr-i Müslimlere karşı geçerliydi. Bu arada cemaatlerle hükümet arasında iletişimi sağlamak için 1879'da "Adliye ve Mezahip Nezareti" kuruldu. Nizamîye mahkemeleri olmasına rağmen Gayr-i Müslimler evlenme, boşanma, miras, nafaka ve vakfa ilişkin davalarına kendi cemaat mahkemelerinde görmeyi tercih ettiler.[36]

Gayr-i Müslimlerin ceza hukuku ile ilgili statüleri 20. Yüzyılın başında da aynen devam etmiştir. Bu konu ile ilgili sorunların muhatabı Adliye ve Mezahip Nazırlığı ile Şuray-ı Devlet olmuştur.

Osmanlı Devleti 1914 yılında şahsi hallerle ilgili davalara bakan "Konsolosluk Mahkemelerini" ortadan kaldırarak "kaza-i birliği" sağlamaya çalıştı. Cemaat mahkemelerini kaldırmak için Gayr-i Müslimler'in aile hukukunu tespit ettirip yeni bir düzenleme yoluna gitmiştir. Bunun için 1917 yılında "Hukuku Aile Kararnamesi" düzenlenmiştir.[37] Bu kararname sadece evlenme ve boşanma konularına ait hükümleri kapsıyordu. Yine bu kararname ile devlet içinde "kaza-i yetki birliği" temin edilerek, Şer'iye Mahkemeleri'nin yetkileri genişletilmiş, Gayr-i Müslimlerin evlenme ve boşanma davaları içinde bu mahkemeler yetkili kılınmıştır. Böylece din adamlarının topluluk içindeki aile hukuku ile ilgili imtiyazları sınırlandırılmıştır.[38] Ancak bu durum fazla uzun sürmeyip kararname şiddetli tenkit ve siyasi baskılar sonucu 19 Haziran 1919'da yürürlükten kaldırılmıştır.[39]

Gayr-i Müslimler, Osmanlı Devleti'nin yaptığı çeşitli düzenleme ve değişiklikleri kendi ayrıcalıklarına müdahale ve saldırı telakki ederek istememişler, bir nevi ayrıcalıklı olan statülerini devam ettirmek istemişlerdir.

Tanzimat' tan sonra yapılan reformlar ile askerlik ve cizye sorunu da ele alındı. 10 Mayıs 1855 tarihli "İrade-i Şahane" ile cizye kaldırılarak Gayr-i Müslimler'in askere alınmaları kararlaştırıldı. Fakat bu uygulanamadı. Bunun üzerine "bedel-i askeri" denen müdafaa vergisi konarak, Gayr-i Müslimlerin

---

[36] a.g.e., s.115-116.
[37] a.g.e., s.209.
[38] a.g.e ., s.210.
[39] Cin – Akgündüz, a.g.e., c.2, s.68; Bozkurt, a.g.e., s.210-211.

askerlikten affedilmeleri kararlaştırıldı. 1888'de ise bu vergi 1/3 oranında artırıldı.[40] Bedel-i askeriye uygulaması 2.Meşrutiyet'e kadar devam etmiş ancak eşitlik ilkesi gereği Gayr-i Müslimlerin fiilen askerlik yapmaları hiç gerçekleşememiştir.[41]

22 Nisan 1896 tarihli irade ile jandarmaların %10' unun Hıristiyan nüfustan alınacağı açıklanmasına rağmen jandarma maaşının az ve düzensiz olmasından dolayı başvuranlar çok az olmuştur.[42]

7 Ağustos 1909'daki anayasa değişikliğinden sonra bedel-i askeriye kaldırılarak bütün Osmanlı vatandaşlarına askerlik hizmeti getirilmiştir. Fakat buna karşı da şiddetli tepkiler gelmiş ve cephede Türk askeri ile uyum sağlayamama bahanesi ileri sürülmüştür. Bunun üzerine yeni bir askere alma kanunu ile "bedel-i nakdi" sistemi getirildi. Böylece Gayr-i Müslimler'in gerekli miktarda ödeme yapmaları, ayrıca en yakın bir nizamiye piyade alayında 3 aylık bir eğitime tabi tutulmaları şart koşuldu. [43]

1.Dünya Savaşı sırasında Gayr-i Müslimler askere alındılar ama bunlar cephede değil "amele taburları" teşkil ederek cephe gerisinde kullanıldılar.[44]"Amele Taburları" uygulaması Milli Mücadele sırasında da kısmen devam etmiş, "Yol İnşaat Taburları" denen birlikler Gayr-i Müslimler'den oluşturulmuştur.[45]

---

[40] a.g.e., s.127-128.
[41] a.g..e.,s.122.
[42] a.g.e.,s.128.
[43] a.g.e.s.129.
[44] Zeki Arıkan; "Balkan Savaşı ve Kamuoyu", **4.Askeri Tarih Semineri Bildirileri**, ATASE Başkanlığı, Ankara 1989 s.189.
[45] Mustafa Balcıoğlu,"Milli Mücadele'de Merkez Ordusu" (Basılmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara,1990) s.48-52.

B. OSMANLI DEVLETİ'NDE MİLLETLER VE SOSYO-EKONOMİK YAPI

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa'da sanayi alanında büyük bir inkılap meydana geldi. Üretimde kol gücünün yerini makine, küçük işletmelerin yerini ise fabrikalar aldı. Üretilen malın dışarı satılması ve ham madde ihtiyacını temin için Avrupalı devletler dış ticarete büyük önem verdiler. Bu arada Osmanlı Devleti ile de yoğun ticari ilişkilere girdiler. Bundan en çok istifade eden kesim ise Gayr-i Müslimler olmuştur.

1- Ekonomik Yapı

Osmanlı Gayr-ı Müslimleri ekonomik yapıda önemli roller üslenmişlerdir. Gayr-i Müslimler :

"a)Orta sınıf tüccarlar; borç para veren bankerler, aracı tefecilerdi . Avrupa'daki ithalat ve ihracatçılarla küçük ticarethane sahipleri ve çiftçiler arasında bağlantı kuruyorlardı.

b)Avrupa'daki gelişmelere bağlı olarak doktorluk, eczacılık, mühendislik ve avukatlık işleriyle uğraşarak bu işlerde gelişmelere neden oldular.

c)Bankalarda, demir yollarında, devlet işletmelerinde, endüstride vasıflı işçiler olarak ücretli sınıfın gelişmesine sebep oldular."[46]

a) Üretim

Gayr-i Müslimler üretimin her kademesinde faaliyet göstermişlerdir. Özellikle köylerde yaşayan Rumlar ve Ermeniler tarımla uğraşıyordu. Yaşadıkları yerin iklimine göre tarımsal üretimin her çeşidini (özellikle çiftçilik, harir kozası, hayvancılık, balıkçılık) yapıyorlardı. Sahillerde oturan Rumlar çiftçilik ve hayvancılık yanında özellikle balıkçılık da yapıyorlardı.

Başlıca üretim faktörleri ise sanayideki payları idi. Bu sektörün tamamına yakın kısmına sahip olmakla beraber Avrupa'dan yapılan "teknoloji

---

[46] Ali Güler, **Türkiye'de Gayr-i Müslimler,**Ankara, 1996, s.97.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

transferi"nde rolleri vardı. Gayr-i Müslimler İstanbul'da 1886 yılında ticaret ve sanayi ile uğraşanların %61'ini, Müslümanlar ise %39'unu oluşturuyordu. 1912'lere gelindiğinde bu oran %88'e ulaşmıştır. [47]

1917 yılında Ticaret ve Ziraat Nezareti tarafından yayınlanan "Sanayi İstatistiği" ne göre 264 kuruluştan 142'si özel kişilerin mülkiyetinde olup bunların 42'sinin Türk, 172'sinin ise Gayr-i Müslim vatandaşlara ait olduğu görülmektedir.[48]

Gayr-i Müslimlerin etkili oldukları bir diğer sektörde maden işletmeciliğidir. Maden işletmek için devlet tarafından "ferman" almış olmak gerekiyordu. Bu fermanlardan Gayr-i Müslimlerin aldıkları pay 1870'den itibaren artarak devam etmiş ve 1911'de payları %30' a ulaşmıştır.

b) Ticaret

Gayr-i Müslimler Osmanlı Devletinin ticari hayatında başlangıçtan itibaren önemli rol oynadılar. Daha çok da İstanbul, İzmir, Bursa, Selanik gibi büyük ticaret şehirlerinde ve Anadolu'nun her tarafında etkili olmuşlardır. Ermeniler para değişimi ve bankerlikle uğraştıkları için ticarette önemli avantajlara sahiplerdi. Rumlar ve Yahudiler genellikle iç ticaretle uğraşıyor ve Ege Adaları ile ticaret yapıyorlardı. Ayrıca büyük gemilere de sahip idiler.[49]

İzmir'de Yahudiler, kırtasiye malzemeleri ve hırdavat işiyle uğraşıyor, Ermeniler tramvay taşımacılığı, Rumlar ise kordon boyunda arabacılık ve borsa simsarlığı yapıyorlardı.[50]Bursa'da da pansiyon ticaretini Ermeniler, Bilecik'te ise rakı üretimini Rumlar yapmaktaydı.[51]

İstanbul'da 20.yüzyılın başlarında Rumlar özellikle deniz taşımacılığını ellerinde tutuyor, kılavuzluk, kaptanlık, deniz bakkallığı yapıyor ve gemilerin her türlü ihtiyacını karşılıyorlardı. Ticaretten zenginleşenler ise sermayelerini inşaat işlerine aktarıyorlardı.

---

[47] Stanford J.Shaw-Ezel Kural Shaw,**Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye,** çev. M. Harmancı, c.2,İstanbul, 1982, s.296-298.
[48] Zafer Toprak, "İkinci Meşrutiyet ve Osmanlı Sanayi" ,**T.C.T.A.**., c.5, s.1356.
[49] Güler, a.g.e., s.107.
[50] Taha Parlak, **İşgalden Kurtuluşa 1.,Yunan Ege'ye Nasıl Geldi"İlk günler",**İzmir, 1982, s.127-129.
[51] a.g.e., s.160-168.

Gayr-i Müslimler iç ticarette olduğu gibi, dış ticarette de önemli etkinliğe sahip diler. Çünkü Avrupalılar ile din, dil, kültür vb. gibi birçok sebepten dolayı daha iyi ilişkiler kurabiliyor, bu durum da onları dış ticarette daha etkin hala getiriyordu.[52] 18.yüzyıldan itibaren Osmanlı vatandaşı Gayr-i Müslimler Avrupa devletlerinin himayesine girerek iç ve dış ticarette imtiyazlı bir duruma geldiler, bunlara "beratlı tüccar" denildi. [53]

Ticaretin gelişmesi sayesinde ilk Osmanlı konsoloslukları Akdeniz'in kıyı şehirlerinde kuruldu(1802). İlk konsoloslar da Gayr-i Müslim Osmanlı vatandaşlarından seçilmiştir.[54]

Ticaretle uğraşan Gayr-i Müslimler ayrıcalıklı bir sınıf oluşturdular. Gümrük vergileri %3 iken, "avarız", "kassabiye" ve "tekalif-i örfiye" gibi vergilerden de muaf oldular. Kılık kıyafetleri konusunda özgürleşen bu kesimin, ülkenin her tarafına serbestçe seyahat edebilmeleri de sağlandı.

İstanbul ve İzmir'den başka en büyük ihracat ve ithalat limanları Trabzon, Samsun, İskenderun, Mersin, Selanik, Beyrut ve Basra olup buralarda Gayr-i Müslimler, Avrupa'ya çeşitli ham madde ve gıda maddeleri ihracatı yapıp, Avrupa'dan mamul mallar ithalatı yapmışlardır.

Gayr-ı Müslim tüccarlar ayrıca Osmanlı dış ticaretinin örgütlenmesinde, Avrupa sermayesinin ülkeye girişinde ve yerleşmesinde önemli roller oynamışlardır.

c) Sermaye Politikaları

Tanzimat'a kadar para ve krediyle uğraşanlar banka gibi çalışan sarraflar ve poliçecilerdi. Tanzimat'la birlikte 1856'da kurulan "Bank-ı Osmani" ilk çağdaş kredi kurumu olarak göze çarpar.

İlk zamanlarda Osmanlı Devleti'nde bankerlik ve sarraflık yapan Osmanlı tâbiiyetine geçmiş "Levanten" olarak adlandırılan Venedikli ve Cenevizli tüccarlar vardı. Gayr–i Müslimler de bu "Levanten"lerin yanında sarraflık ve bankerlik yapmaya başladılar. Özellikle Yahudiler aktif hale geldiler. Böylece "Galata Bankerleri" denen kredi işlerine hakim bir bankerler

---

[52] Bağış, a.g.e., s. 53.
[53] a.g.e., s. 17.
[54] a.g.e., s. 54.

grubu oluştu. Galata Bankerleri zamanla devlete borç verir duruma ve bizzat mültezim alarak devlet vergilerini toplar hale geldiler.[55]

Gayr-i Müslim Galata Bankerleri yabancı paralar karşısında Osmanlı Lirasının değerinin ayarlanması konusunda da etkili olmuşlardır. Sigorta şirketi alanında faaliyet gösteren Gayr-i Müslimler olduğu gibi, borsadaki etkin komisyoncular da genellikle Gayr-i Müslim topluluğun Yahudi kesimiydi.[56]

1856'da "Bank-ı Osmani" nin kuruluşundan sonra Gayr-i Müslimler de bankalar kurmuşlar, buralarda memuriyet ve yöneticilik yapmışlardır. 1912'de İstanbul'da 40 özel bankacı arasında hiç Müslüman Türk yoktu. Bunların 12'si Rum, 12'si Ermeni, 8'i Yahudi, 5'i ise Avrupalı idi.[57]

Osmanlı para ve kredi piyasasını bütün alanlarda ellerinde tutan Gayr-i Müslimler 20.yüzyılın başından itibaren "tefecilik" yapmaya başladılar. Böylece Osmanlı ekonomisine sanayi, ticaret ve sermaye piyasasına %100'e varan bir oranda hükmettiler. Böylece sosyo-ekonomik bakımdan zenginleşip daha müreffeh bir hayat sürdürdüler. Birinci Dünya Savaşından önce oluşan sermayenin %15' inin Türklere, %10' unun yabancılara, %50 'sinin Rumlara, %20 'sinin Ermenilere, %5 'inin ise Yahudilere ait olması bunun kanıtıdır.[58]

d) Vergi Yükümlülüğü

En başta gelen vergi yükümlülükleri, askerlik hizmeti muafiyetine karşılık "cizye" adındaki vergidir. Cizye, Müslüman olmayan ve askerlik çağına gelmiş olanlardan alınan bir baş vergisidir. Kadınlar, çocuklar, ihtiyarlar, köleler, hastalar ve din görevlileri bu vergiden muaf tutulmuşlardır. Devlet ile cemaat liderleri arasındaki anlaşmaya veya kişinin ekonomik durumuna göre söz konusu verginin miktarı değişir ve yıllık olarak alınırdı.

Cizyenin miktarı devletin maddi durumu ve para değerinin düşmesi gibi nedenlerle zaman zaman yeniden ayarlanmış, 1856 yılında ise kaldırılarak "bedel-i askeriye" ye dönüştürülmüştür. Cizyenin tahsilatı devlet

---

[55] Güler, a.g.e., s. 115-116.
[56] Parlak,a.g.e., s. 160.
[57] Güler,a.g.e., s.121.
[58] Ömer Celal Saraç,"Cumhuriyetin Kuruluşu Sırasında Türkiye Ekonomisi",**Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978,** İstanbul, 1980, s.6-7.

memurları tarafından yürütülür ve tahsilatın usulüne uygun olması için gerekli tedbirleri devlet alırdı.

Cizye ile birlikte Gayr-i Müslimler'den "mübaşiriye", "tahsildariye" ,"kefilleme", "kuşadiye", "ikramiye" gibi çeşitli isimler altında vergiler de toplanırdı. Osmanlı Devleti bunu 1830'daki bir kararname ile yasaklamıştır.[59]

Osmanlı Devleti'ndeki toprak sahibi Gayr-i Müslimler'den ise "haraç" adındaki arazi vergisi alınırdı. Bunun miktarı toprağın genişliğine ve verimine göre değişiyordu.[60] Ayrıca ticaretle ilgilenenlerden %3 gümrük vergisi alınma zorunluluğu vardı.

e) Mesleki Dağılım

Gayr-i Müslimler Osmanlı Devleti'nin merkez teşkilatında ilk yıllardan itibaren aktif görev almışlardı. Özellikle Rumlar tercümanlık makamında uzun yıllar çalışmışlar,[61] Ermeniler ise sarayda bezirganbaşılık, saray sarraflığı, darphane nazırlığı, baruthane ve tophane yöneticiliği, saray terziliği, hassa mimarlığı gibi önemli görevlerde bulunmuşlardır.[62]

Gayr-i Müslümler merkez teşkilatı dışında da çeşitli alanlarda iş yaşamında yer almışlardır. Rumlar Anadolu'da çiftçi, tüccar ve küçük esnaf idiler. Büyük şehirlerde bankacı, gemici, fabrikatör, tüccar, doktor, avukat, bakkal, yapıcı, mobilyacı, boyacı, eczacı, kasap ve kaptan olarak çeşitli işlerde çalışıyorlardı.[63]

Ermeniler Anadolu'da çiftçilik, mahalli endüstri ve küçük ticaretle meşgul oluyorlar, büyük şehirlerde ise ticaret, sarraflık, kuyumculuk, bankerlik, müteahhitlik, mültezimlik gibi önemli meslekleri icra etmekle beraber aralarında avukat, doktor, eczacı, arzuhalci ve el sanatları yapanlar yoğunlukla bulunuyordu.[64]

Yahudiler ise genelde ticaretin yoğun olduğu büyük şehirlerde aktif olarak sermaye ile ilgili mesleklerde çalışıyorlardı.

---

[59] Ziya Kamürsel, **Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler,** Ankara,1940, s.172.
[60] Bozkurt, a.g.e., s. 15-26.
[61] A. İhsan Bağış, **Osmanlı Ticaretinde Gayr-i Müslimler,** Ankara, 1983 , s. 17-22.
[62] Alper A. Gazigiray , **Ermeni Terörünün Kaynakları,** İstanbul,1992 s.52-53.
[63] Parlak, a.g.e., s. 183 ve154.
[64] a.g.e., s. 183

2- Sosyal Yapı

Osmanlı Devleti içinde çeşitli din ve mezheplere tabi Gayr-i Müslimler bulunmaktaydı. Herkes bir dini topluluğa üye olmak suretiyle, Osmanlı yönetimi içindeki statüleri belirlenmişti. Bu örgütlenme yalnız hukuki statü ve ekonomik bakımdan değil, sosyal yapıları içinde gerekliydi. Müslümanlar'la beraber yaşamak ve ilişkiler kurmak zorunda olan bu Gayr-i Müslimler, Ortodokslar,Ermeniler,Katolikler, Yahudiler ve Protestanlardan oluşuyordu.

a) Nüfus Dağılımı

Osmanlı Devleti'nde toprak düzeni ve yönetim sistemi, fethedilen yerlerin toprakları üzerinde yaşayan halkın sayım ve yazım esasına dayanıyordu. Gayr-i Müslimler'in nüfus kayıtları bağlı bulundukları millet teşkilatı tarafından, doğum ve evlenme işleriyse Patrikhaneler ve Hahambaşılar'ca yürütülmekteydi.[65] Bu uygulama diğer mezhep ve dinler için de geçerlidir.

Bilindiği gibi ilk genel nüfus sayımı 2. Mahmut zamanında 1830-31 de yapılmıştı.[66] Bu nüfus sayımı yalnız erkekleri kapsadığı, bazı bölgelerde yapılmadığı, vergi ve askerlik gibi endişeleri içerdiği için gerçek nüfusu vermekten uzaktır.1830-31 sayımı sonuçlarına göre Rumeli'de Gayr-i Müslimler'in oranı %60.36 ,Müslümanlar'ın oranı ise %37.48'dir. Anadolu da ise Gayr-i Müslimler'in oranı %16, Müslümanlar'ın oranı ise %83.70' dir. Osmanlı Devleti genelinde ise Müslümanlar %66.33, Hıristiyanlar %31.19, Yahudiler %4.6 ve Ermeniler' de %0.54'lük orana sahipti.[67]

Tanzimat'tan sonra düzenli nüfus kayıt sisteminin kurulmasıyla birlikte, tüm ülkeyi kapsayan nüfus sayımı 1844 yılındı yapıldı. Bu sayım, kadın - erkek ayırmadan tüm halkı içermesi nedeniyle kesin olmasa da gerçeğe yakın sonuçlar verebilmiştir.1844 genel nüfus sayımına göre Osmanlı Devleti'nde nüfus 35.350.000 dir. Müslümanlar toplam nüfus içinde %58.13, Gayr-i Müslimler' in oranıysa %41.87 dir. [68] Gayr-i Müslimler' den toplam

---

[65] Ahmet Cevdet Paşa,**Tarih-i Cevdet,** c.6, İstanbul,1993, s. 2690.
[66] Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi,** c.5 , Ankara, 1983, s .155-156.
[67] Karal,**Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831,** Ankara, 1943, s.22.
[68] M.A: Ubicini, **Türkiye 1850,** çev. Cemal Karaağaçlı,c.1, s.47-50.

nüfus içinde Ortodokslar %38.84, Katolikler %2.55, Yahudiler %0.48 ' lik paya sahiptir.

2.Abdülhamit zamanında nüfus sayımı ile ilgili hukuki düzenleme yetkisi "Şuray-ı Devlet"e verilmiştir. Şuray-ı Devlet'çe hazırlanan "Sicil-i Nüfus Nizamnamesi" 4 Eylül 1881'de yürürlüğe girmiştir.1881-82 yılında başlanan genel nüfus sayımının sonuçları İstatistik Umumun İdaresi tarafından yayınlanan kitapta yer almıştır. Eserde 1884 yılından 1897 yılına kadar Osmanlı Devletinin toplam nüfusu ve nüfusun cemaatlere göre dağılımı verilmiştir.[69] Gayr-i Müslimler Osmanlı Devleti genelinde coğrafi yerleşim ve nüfus dağılımı açısından farklılık göstermektedir. Buna göre Ortodokslar daha çok Doğu Karadeniz , Marmara ve Ege kıyıları, Ege ve Akdeniz Adaları'nda yaşamaktadır. Ermeniler'in dağılımı da buna benzemektedir. Ermeniler Doğu Anadolu ve Çukurova'da , Yahudiler ise özellikle İstanbul, Edirne, İzmir, Bursa, Biga Sancağı ile Ege ve Akdeniz Adaları'nda yoğun olarak yaşıyorlardı.

1881-82 ve 1893 genel seçimlerine göre toplam nüfus 12.064.186 idi. Bunun %77.34'ü Müslümanlar'dan, %22.66'sı Gayr-i Müslimler'den meydana geliyordu.1906-1907 Genel nüfus sayımına göreyse toplam nüfus 15.099.738'dir. Bu nüfusun %77.51' i Müslüman, %22.45'i Gayr-i Müslimler' den oluşmakta idi.

1914 genel nüfus sayımında ise 1.000.000'lük bir artışla toplam nüfusun %80.91' i Müslümanlar' dan, %19.09'u ise 3.066.602'lik bir nüfusla Gayr-i Müslimler' den oluşmaktaydı,[70]

b) Eğitim ve Öğretim

Sosyo- ekonomik durumun en önemli göstergelerden birisi de eğitim ve öğretimdir. Gayr-i Müslimler eğitim konusunda devletin sağladığı olanaklarla hem nitelikli unsur haline gelmişler, hem kendi kültürlerini yaşatmışlar, hem de bağımsızlık yolunda bilinçlenmişlerdir.

---

[69] İstatistik Umumu İdaresi , **Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin 1313 senesine Mahsus İstatik-i Umumisi,** İstanbul, 1316, s.2-20 .

[70] Ayrıntılı bilgi için bkz. Yavuz Ercan, "Türkiye'de 15 ve16 . yüzyıllarda Gayr-i Müslimlerin İçtimai ve İktisadi Durumu" , **Belleten D.**, c.47 (1983) s. 1128-1130.

Eğitim sahasında her cemaat kendi mekteplerini, yine kendi cemaat teşkilatları vasıtasıyla kurup işletmekte idi. Her cemaatin mabetlerinin yanında, bunlara bağlı birer mektebi vardı. İlk mektepler mahalli cemaatler tarafından, orta dereceli mektepler ise millet teşkilatı tarafından yönetilmekteydi.[71]

Gayr-i Müslim okulları ulusal dillerinde eğitim yapan, ders programlarını diledikleri gibi düzenleyebilen, önceleri devlet tarafından denetlenmeyen farklı bir statüsü olan bağımsız okullardı. Bu okullarda Gayr-i Müslimler kendi tarih ve kültürlerini öğrettikleri gibi bağımsızlık bilincinin oluşmasını sağladılar .Bu kurumlar zamanla büyük devletlerin siyasetlerine yakınlık duyan kurumlar haline geldiler. [72]

Gayr-i Müslimler, Tanzimat'a kadar çocuklarını yalnızca kendi okullarına gönderebiliyorlardı. Osmanlı Devleti'nin geleneksel eğitim kurumları olan medrese, enderun, mahalle mektebi, sıbyan mekteplerine gönderemiyorlardı. Tanzimat'tan sonra Osmanlı Devleti'ndeki yenileşme hareketleri eğitim ve öğretim faaliyetlerini de etkilemiş, Gayr-i Müslim okulları bu sayede büyük gelişme göstermişlerdi. Bu dönemde açılmaya başlayan tıbbiye, teknik ve mesleki okullar, kapılarını Gayr-i Müslimlere açtığı için buralara rağbet çok oldu. Gayr-i Müslimler'in eğitimi ile ilgili en önemli düzenleme 1869'da çıkarılan "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi"dir. Bu nizamnameye göre ayrı ayrı sıbyan ve rüştiye okulları açılacak, ancak dersleri Maarif Vekaleti'nce denetlenecek ve ruhani reisler isterlerse ders verebilecekler, vilayet merkezlerinde açılacak olan "Sultaniye Mektepleri"ne de gidebileceklerdi. [73]

Kız ve erkek öğretmenler yetiştirmek için açılan "Dar-ül Muallim" mekteplerine Gayr-i Müslimler'de girebilecek ve buralarda çalışabilecekler, vilayetlerde oluşturulacak "Maarif Meclisleri"nde de görev alabileceklerdir.[74]

1876 tarihli Kanun-i Esasi ile her Osmanlı vatandaşına özel ve genel eğitim imkanı tanındı ancak tüm okulların devletçe denetlenmesi kararlaştırıldı.1877 tarihli "İrade-i Seniyye" ile Gayr-i Müslimler'e de askeri

---

[71] Eryılmaz, a.g.e., s.166.
[72] a.g.s., s. 167.
[73] Bozkurt, a.g.e., s.161.
[74] a.g.e., s.162.

okullara girme hakkı verildi. Ancak kısa süre sonra bu hak geri alındı, diğer okullara girme hakları ise geri alınmadı.[75]

1908 'den sonra Maarif Nezareti'nin Gayri Müslim okullarını denetleme, program hazırlama, öğretmen seçme ve Türkçe'yi mecbur kılma girişimleri olmuştur. Bu durum cemaat liderlerinin itirazlarına ve "Meclis-i Mebusan"da büyük tartışmalara sebep olmuştur. Osmanlı Devleti ilk kez cemaat okullarını denetleme imkanlarına 1915' de çıkarılan "özel okullar yönetmeliği" ile kavuştu. Bu yönetmelikte cemaatlerin kendi mahalle ve köylerinde okul açabilecekleri; eğitim dili Türkçe değilse, Türkçe, Türk Tarihi ve coğrafya derslerine Türk öğretmenlerin girecekleri ve Türkçe eğitim verecekleri yazılı idi. Ancak bu yönetmelik Sevr Barış Antlaşması nedeni ile uygulamadı.[76]

Tanzimat'tan sonra Osmanlı Devleti içindeki yabancı okullardan, güzel sanatlar, eczacılık, tıbbiye ve Galatasaray Sultanisi gibi okullardan en çok yararlananlar Gayr-i Müslimler'di. Ayrıca yabancı ülkelerdeki yüksek okullara da öğrenci gönderiyorlardı. Osmanlı Devleti genelinde 1898 yılında Gayr-i Müslimlere ait toplam 667 ilköğretim kurumu ve bu okullarda okuyan 73255 öğrenci vardı.

Gayr-i Müslimler Meşrutiyet döneminin özgürlükçü havasından yararlanarak başlangıçta eğitimlerini denetlemeye ve kısıtlamaya yönelik her türlü girişime karşı çıkmışlar ve başarılı olmuşlardır. 1913-14 de gelindiğinde Rum, Ermeni ve Yahudilere ait 2596 özel ilkokul ve buralarda çalışan 4000 den fazla öğretmen, 80 orta dereceli okul ve 1600 kadar öğretmen bulunuyordu.[77]

Yahudiler eğitim öğretim hareketlerine önce 1854' de "Musevi Asri Mektebi"ni açmakla hızlandırdılar. Daha sonra 1860' da Paris'te ünlü Yahudi zenginlerinin kurduğu "Alyans İsrailit" derneği bu işe el attı. 1867' de Osmanlı Devleti'ndeki ilk okullarını Edirne'de açan Yahudi Cemaati, 20. yüzyılın başlarına gelindiğinde ise 50 okula sahip duruma gelmişti.[78]

---

[75] a.g.e., s.163.
[76] a.g.e., s 165-169.
[77] Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi(Başlangıçtan 1988'e kadar)**, 3.baskı, Ankara, 1989, s.305 .
[78] a.g.e., s. 152.

Gayr-i Müslimler, kendi okullarından başka büyük devletlerin Osmanlı Devleti içinde açtıkları "yabancı okullardan" da büyük ölçüde yaralanmışlar, buralardan kendi amaçları doğrultusunda öğrenciler yetiştirmişlerdir. Buralardan yetişenlerin ortak özelliği ise bağımsızlık düşüncesine sahip, ihtilalci komiteciler olmalarıdır.[79]

c) Basın ve Yayın

Osmanlı Devleti'nde matbaacılık faaliyetlerinde Gayr-i Müslimler önemli rol üslenmiştir. İlk matbaa 1492'de Yahudiler tarafından kurulmuştur. Daha sonra Ermeniler ve Rumlar da matbaa açmışlardır.

Bunlar içinde özellikle Ermeniler, hem kendi kültürlerinin gelişmesini, hem de Türk matbaacılığının gelişmesine büyük katkıda bulunmuşlardır.[80]

Osmanlı Devleti'nde Türkçe dışı basın daha çok 20.yüzyıl sonralarına doğru kendini göstermeye başladı. İlk Rumca gazete 1838'de çıkan Amolthia , 1922' ye kadar gelebildi.[81]1850'li yıllara kadar Osmanlı Devleti Resmi Gazetesi "Takvim-i Vakayi" nin Rumca'sı çıkarıldı. 1850' den sonra İstanbul'da Rumca gazeteler de yayına başladı. Rumlar arasında Patrikhane ve Helenizm'in sözcülüğünü yapanlar olduğu gibi ticari ve laik yapıyı savunanlar da olmuştur.[82]

Ermenice basın Takvim-i Vakayi'nin Ermenice nüshasının basılmasıyla 1832'de etkinlik göstermeye başlamıştır. Ermenilerin çıkardığı ilk gazete "İçtemaren Bidari Kidelyasts" dır (İzmir 1839). Bunu "Mesis" (1852), "Jamarak"(1863), "Hayrenik"(1870) izlemiştir.[83]

Yahudi basını ise iki koldan ilerlemiştir. Az sayıda İbranice ve daha çok İspanyol Yahudilerin dili olan "Ladino" çoğu kez de Türkçe ile karışık çıkmıştır. Yayın hayatına ilk olarak 1842' de İzmir'de başlamış. Daha sonra İstanbul ve Selanik'te yeni gazeteler yayınlanmıştır.[84]

---

[79] Örneğin Merzifon Amarikan Kolleji , Geniş bilgi İçin bkz. M. Hidayet Vahapoğlu, **Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okullar,**İstanbul,1997

[80] Pars Tuğlacı, "Osmanlı Türkiye'sinde Ermeni matbaacılığı ve Ermenilerin Türk Matbaacılığına Katkısı, **Tarih ve Toplum D.**, sy.86 (Aralık 1991) s.48.

[81] Orhan Koloğlu,"Türkçe Dışı Basın", **T.C.T.A.** c.1,İstanbul,1985, s.96.

[82] a.g.m., s.96.

[83] a.g.m., s.97.

[84] a.g.m., s.98.

Büyük şehirlerin dışında Gayr-i Müslimler tarafından yerel basında vilayet gazeteleri de çıkartılmıştır. Bazı Gayr-i Müslim vatandaşlar Türklerin çıkardığı gazetelerde de yazılar yazmışlardır.

20.yüzyılın başına gelindiğinde Gayr-i Müslim basın ve yayın organlarının yoğunlukla ayrılıkçı faaliyetleri destekleyici yayınlar yaptığı göze çarpmaktadır.

d) Din ve Giyim-Kuşam

Osmanlı Devleti içinde en fazla nüfusa sahip Rum ve Ermeniler'in dini merkezleri İstanbul'da idi. Fener Rum Patrikhanesi İstanbul'daki Rum-Ortodokslar'ın dini ve idari merkezi durumunda idi. Buraya Rumlar'dan başka Eflak Boğdan halkı, Karadağlılar ve Sırplar da bağlı idi.

Ermeniler ise bağımsız bir kilise olan "Gregorian" Kilisesi'ne bağlı idiler. "Eçmiyazin", "Ahtamar", ve "Sis" olmak üzere üç ruhani merkezi olan Ermeniler, İstanbul Ermeni Patriğinin etkisinde idiler. İstanbul'un fethinden sonra tıpkı Rumlara olduğu gibi Ermeni Kilisesi'ne de bir takım hak ve ayrıcalıklar verilmiştir.

Osmanlı Devleti başlangıçtan itibaren Gayr-i Müslimler'in ibadet ve ayin hürriyetlerine büyük önem vermiş, onları kendi mezheplerine göre dini ibadet ve ayinlerini serbestçe hoşgörü içinde yapabilmelerine imkan sağlamıştır. Devletin idaresine ve iç teşkilatına karışmadığı ibadet yerlerinin yönetimi cemaat teşkilatlarına bırakılmıştır.[85]

Her Gayr-i Müslim topluluğun kendine mahsus kilise, manastır, havra ve diğer ibadet yerleri, kendi dindaşlarına ait mezarlıkları vardı. Bu dini vakıf arazilerine kimse karışmazdı. Din değiştirme konusunda ise hiçbir baskı ve zorlamaya maruz kalmazlar,[86] bu ibadet yerlerine yapılacak tecavüzler devlet tarafından engellenir, suçluları ise cezalandırılırdı. Buralar bir bakıma devlet güvencesi altındaki yerlerdi. [87]

Gayr-i Müslimlere verilen ibadet hürriyetleri ve mezhep ayrıcalıkları Tanzimat ve Islahat Fermanları'nda da korunmuş, Kanuni Esasi ile de teyit edilmiştir.

---

[85] Eryılmaz, a.g.e., s.39.
[86] Bozkurt,a.g.e., s.20-21.
[87] Güler, a.g.e., s.45.

Osmanlı Devleti'nin ilk kuruluş yıllarında yeni ibadethane yapımı ve mevcutlarını onarımı ile ilgili bazı kısıtlamalar olmuştu.[88] Ancak Tanzimat'tan sonra hastane okul vb. gibi binaların yanında yeni ibadethanelerin inşa ve onarımı yapılabilmiştir.

Osmanlı Devleti Gayr-i Müslimlere geniş bir ibadet hürriyeti tanımış her cemaat nüfusları oranında ibadethanelere sahip olmuştur. 20.yüzyıl başlarında ise bu durum daha da gelişmiş, söz konusu bir takım kısıtlama ve yasaklamalar da tamamen kalkmıştır.

Gayr-i Müslimler'in giyim tarzı da Müslümanlar'ınkinden farklıydı. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde kıyafetlerle ilgili kısıtlamalar görülmemekle beraber, İstanbul'un fethinden sonra bazı kısıtlamalar getirilmiştir.[89] Müslümanlar'ın kavuk ve ayakkabıları sarı,Ermeniler'in şapka ve ayakkabıları kırmızı, Rumlar'ın siyah, Yahudiler'in mavi idi. Böylece Gayr-i Müslimler farklı renkteki kıyafetleri ile birbirlerinden ayrılmıştır.

Giyim ve kuşamdaki farklılaşma kısmen devletin koyduğu kurallar, kısmen de cemaatlerin kültür, din ve gelenekleriyle bağlantılıdır.

20.yüzyıl başlarına doğru kıyafetle ilgili yasak ve kısıtlamalar tamamen kalkmıştır. Öyle ki önceden "Türk Modası" hakimken şimdilerde "Ecnebi Kadın" modası başlamıştır.[90]

e) Yerleşim

İslam Hukuku'na göre aynı yerde yaşayan Gayr-i Müslimler, Müslümanlar'dan daha yüksek ve büyük, aynı renkte ev yaptıramazken Osmanlı'da bu yasak genelde uygulanmamıştır. Ancak Müslümanlar için kutsal sayılan cami, mescit ve türbe gibi yerlerin çevresinde oturmaları yasaklanmıştır.

Osmanlı Devleti'nde Gayr-i Müslimler'in Müslüman mahallelerinde oturabilme hakkı olduğu gibi tersi içinde bir kısıtlama yoktu. Ancak bunu her iki taraf ta tercih etmemiştir. Gayr-i Müslimler hiçbir zaman belli bir mahallede iskana mecbur edilmemiştir. Bu arada yeni fethedilen yerlerdeki evlere dokunulmadığı için Gayr-i Müslim mahalleler olduğu gibi kalmıştır. Bunun dışında Gayr-i Müslimler genellikle şehrin kenar mahallelerinde, belli bölgelerde, özellikle de ibadethanelere yakın yerlerde bir arada yoğun olarak yaşamışlardır.[91]

---

[88] Süreyya Şahin,**Fener Patrikhanesi ve Türkiye**, İstanbul, 1980,s. 73; Bozkurt, a.g.e., s.22.
[89] a.g.e., s.19-20.
[90] Güler,a.g.e.,s.152.
[91] a.g.e.,s.18-19.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU

II- MONDROS ATEŞKES ANTLAŞMASI'NDAN TEK PARTİ DÖNEMİNİN SONUNA KADAR AZINLIK FAALİYETLERİ ve UYGULANAN POLİTİKALAR

A. MONDROS ATEŞKES ANTLAŞMASI SONRASI AZINLIKLAR ve FAALİYETLERİ

1. Dünya Savaşı'nda ortakları yenilip savaş dışı olan Osmanlı Devleti de silahlarını bırakmak ve savaştan çekilmek zorunda kaldı. Sadrazam Talat Paşa'nın istifasıyla onun yerine geçen Ahmet İzzet Paşa' nın, İtilaf Devletleri'ne ateşkes isteği sonucunda imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması çok ağır şartlar taşıyordu. Özellikle; "İtilaf Devletlerinin kendi güvenliklerini tehdit edecek her hangi bir durum ortaya çıkarsa istedikleri yerleri işgal etme" hakkı tanıyan 7. maddesi, İtilaf Devletleri'nin Türk topraklarını işgal etmesine fırsat tanıyor, Osmanlı Devleti'ni fiilen yok sayıyordu.

Mondros Ateşkes Antlaşması uygulanmasıyla birlikte azınlıklar da kendi çıkarları yönünde cemiyetler kurdular ve işgalci güçlerle işbirliğine gittiler. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra azınlık statüleri değişmiş yıkıcı faaliyetlerde artışlar gözlenmiştir. Bu da Türkiye Cumhuriyeti'ndeki azınlık politikalarını etkilemiştir. Yeni Türk devletinin kurucuları politikalarını bu temel üzerine oturtmuşlar, azınlıkların Kurtuluş Savaşı ve öncesindeki faaliyetleri Lozan Barış Konferansı'nda hep göz önünde bulundurulmuş izlenecek politikalarda belirleyici olmuştur.

1-Rumlar

Mondros Ateşkes Antlaşması'nı takip eden günlerde, galip devletlerin Türkler'e karşı kötü davranışlarından cesaretleri artan yerli Rumlar'ın şehir ve kasabalardaki tavırları dayanılmaz bir hale gelmişti. 2 Kasım 1918 tarihli

gazetelerdeki Yunanlılar'ın Anadolu'yu işgal edeceklerine dair haberler bunların taşkınlıklarını daha da artırdı.[92]

Rum azınlıkların hedefi Yunan işgalini kolaylaştırmak ve bu etkinliğin mümkün olduğu kadar geniş alanlara yayılmasını sağlamaktı.[93] Rum kiliselerinde yapılan ayinlere Fransız, İtalyan ,Yunan general ve subaylarından bazılarının katılması ise Rumları cesaretlendiriyordu.[94] Şehirlerde Rum çocuklarının Türk çocuklarına saldırdıkları sarhoş Yunan askerlerinin sokaklarda Türk kadınlarına sataştığı ve bunu önlemek isteyen Türk polislerini öldürdükleri görüldü.[95] Rumlar İtilaf Devletleri'nin temsilcilerini ve Yunan gemilerini her gün ziyaret ediyor ve onların gidiş gelişlerinde çaldıkları "Latarna" sesiyle "Zito" diye bağırıyorlardı. Ayrıca Ayasofya' yı tekrar Kilise yapmak için teşebbüslere girişirken, "Rusyalı on binlerce Rum ailesini"de İstanbul' a yerleştirme yollarını arıyorlardı.[96]

Rumların teşkilatlanmasında ve faaliyete geçmesinde en büyük rolü din adamları ile Patrikhane ve bu kuruluşa bağlı cemiyetler oynamıştır. Bunlardan birisi "Mavri Mira Cemiyeti" dir. Doğrudan doğruya Venizelos'tan direktif alan bu cemiyetin, Rumlar'ı silahlandırmakta ve tedhiş hareketlerine yöneltme konusunda önemli etkisi olmuştur. Cemiyet dışardan gelen Rumlar'a sıhhi ve tıbbi gereç, ilaç yardımı maskesi altında da silah ve cephane gönderiyordu.[97]

"Yunan Kızılhaçı", "Yunan Göçmenler Komisyonu", Rum okullarının izcilik kolları ve Rum kiliseleri Mavri Mira Cemiyeti'nin emirlerine göre çalışmalarını sürdürüyorlardı. Mavri Mira hazırladığı Rum çeteleriyle Türk kasaba ve köylerinde katliamlar yapıyor halkı sindirmeye çalışıyordu. Çete faaliyetlerini Ege, Marmara Denizi kıyıları ve Trakya dolaylarına doğru yayıyordu.

---

[92] **Türk İstiklal Harbi,** C.1, Ankara 1962,s.123.
[93] Ahmet Mumcu, **Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi** 11.Baskı, İstanbul, 1988, s.29.
[94] Selahattin Tansel, **Mondros'dan Mudanya'ya Kadar** C.1, Ankara 1977, s.85
[95] Tayyip Gökbilgin, **Milli Mücadele Başlarken** C.1, Ankara 1959, S.33.
[96] a.g.e, S.61.
[97] Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum' dan Ölümüne Kadar Atatürk' le Beraber,** c.1, Ankara, 1966,s.29.

Çetecilik faaliyetlerin arkasında özellikle Patrikhane ve Patrik Dorotheus Mamelis' in payı büyüktü. Patrik ayrıca 9 Mart 1919' da "Patrikhane ile Osmanlı Hükümeti arasındaki münasebetleri kesen ve Rumlar'ı teb'a görevlerinden affeden" beyannameyi yayınlamıştır.[98] 3 Temmuz 1919' da Ermeni Patriği ile birlikte Türkiye' deki asayişsizlikten Türkler'in "Milli Savunma bahanesi ile Hıristiyanlar'a saldıracaklarından, Anadolu'da teşkilatlanmakta olan milliyetçi hükümeti desteklediğinden" bahseden bir dilekçeyi İngiliz Yüksek Komiserliğine vererek tedbir alınmasını isteyen yine aynı Patrik idi.[99] Yine bu Patrik zamanında Türkiye' deki Rum okullarında Türkçe yasaklanmış, Paris Barış Konferansı'na sunulmak üzere hazırlanan ve beş yüz yıldan beri esir bulunduğu belirtilen Türkiye Rumları'na bağımsızlık verilmesini öngören karalar da alınmıştır.[100] Mavri Mira'nın başkanı olan bu papazla beraber diğer cemiyet üyeleri "Atnagoras, Enoz Metropodid , Yunan Kaymakamı Giritli Katehokis, Katelopoloz, Dipasimos, Ayinpa, Polemitis, Siyari" ismindeki kişilerdir.[101] Bu cemiyet 17 Ekim 1919'da Ermeni Patriği Zaven Efendi ile birlikte "bütün Türkiye'nin işgal" edilmesi yolundaki önerisiyle, 14 Şubat 1920'de "Loyd Georg'le İstanbul için Yunan mandası teklifi"nde bulunulmasıyla ve Ocak 1921'deki"İstanbul Hıristiyandır" iddiasıyla bütün dikkatleri üzerine çekmiştir.[102]

İstanbul'daki Rum Pontus Cemiyeti, Rum çetelerini örgütlemiş olduğundan tehlikeli gözüküyordu . Bu cemiyetin amacı Trabzon, Ordu, Giresun, Samsun sahil vilayetleri ile Kastamonu, Gümüşhane, Erzincan ve Sivas vilayetlerinin bir kısmını içine alan yerleri, yani Batum'dan İnebolu'ya kadar olan bölgede başkenti Samsun olmak üzere ileride Yunanistan'la birleşmek gayesinde eski Pontus Devletini tekrar dirilterek bağımsız bir "Rum Pontus Cumhuriyeti" kurmak idi.[103]

---

[98] Gotthart Jaeschk , **Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri,** çev.Cemal Köprülü, Ankara, 1971,s.51.

[99] Jaeschke, a.g.e, s.51.

[100] Gökbilgin, a.g.e., s.60.

[101] Muztafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, c.3, İstanbul, 1982, vesika 1, s.899.

[102] Jaeschke, a.g.e., s.76,89,137.

[103] Yusuf Sarınay, "Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası", **A.A.M.D.**, c.11, sy.31 (Mart 1995) s.112.

Bu amaçları gerçekleştirmek için çete faaliyetlerine başlayan Pontuscular, 1.Dünya Savaşı ile birlikte faaliyetlerini hızlandırdılar Rumlar'ın da yardımı ile Türkler'i öldürmeye ve Türk köylerini yakmaya başladılar. Savaş için Pontus çetelerinin en önemli hedefleri Türkiye'yi zayıf düşürmek, Türk Ordusu'nu arkadan vurmak ve sonuçta bölgede Rum varlığını ispatlayarak Türkler'in yenilmesi halinde emellerini gerçekleştirmekti.[104]

Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası Yunanistan ve İtilaf Devletleri'nin teşviki ve yardımlarıyla "Pontusçuluk" faaliyetleri çok yönlü bir şekilde hızlanmıştır. Bir taraftan diplomatik çabaları yoğunlaştırmışlar diğer taraftan bölgede nüfus üstünlüğünü sağlamak amacıyla dışarıdan göçmen getirmeye çalışırken, içerde de yoğun bir şekilde çetecilik faaliyetlerine yönelmişlerdir. Göçmenler meselesini organize etmek amacıyla Patrikhane ve Yunanistan tarafından "Rum Muhacirleri Merkez Komisyonu" açık adıyla faaliyet gösteren "Kordos" gizli adını taşıyan bir komite kurulmuştu.[105] Etniki Eterya' nın devamı durumundaki Mavri Mira' nın şubesi olan bu cemiyetin esas ünitesi "Patrikhane Merkez Komitesi" olup 1919' da İstanbul' da faaliyete başlamıştır.[106] Kordos Komitesi'nin gerçek görevi dışarıdan göçmen gibi gelen çete mensuplarının kayıtlarını yaptıktan sonra, asayişi bozmak maksadı ile memleketin çeşitli yerlerine göndermekti. Ayrıca metropollerde komiteden birer temsilci bulundurup,buraları üs olarak kullanmışlardır.[107] Osmanlı Hükümeti tarafından 9. Ordu Müfettişliğine atanan Mustafa Kemal Paşa 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıktığında bölgede asayişi bozan ve Müslüman halka saldıran Rum çetelerinin varlığından söz eder. [108]

TBMM kurulduktan sonra meclisi uğraştırmaya devam eden Rum Pontus isyanı sırasında Pontus çeteleri tarafından 1817 Türk öldürülmüş 3723 ev yakılmış 1800 civarında soygun ve gasp olayı gerçekleşmiştir.[109] Buna karşılık mücadele sırasında 11.118 Rum çete mensubu öldürülmüştür.[110]

---

[104] Sebahattin Özel, **Milli Mücadele'de Trabzon,**Ankara,1991 s.33 .
[105] Gökbilgin a.g.e, s.154.
[106] Mustafa Kemal Atatürk, a.g.e., vesika 1, s.889.
[107] Gökbilgin, a.g.e., s.154.
[108] Mustafa Kemal Atatürk,a.g.e.,c.1,s.25.
[109] Sarınay a.g.m., s.141.
[110] **Türk İstiklal Harbi** c.6, s.150-151.

Rumlar'ın siyasi faaliyetlerini idare etmek için "Küçük Asya Cemiyeti" adlı bir cemiyet kurulmuştu. Patrikhane'nin desteği ile kurulan "Yunan Komitesi" ve "Trakya Komitesi" adlı iki örgüt Trakya' nın işgalinden doğan sorunları Yunanistan açısından çözmeye başladı. Bu iki örgüt çeteler kurarak Trakya' daki Türk direnişini kırmaya çalışıyordu.[111]

Yine Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Rumlar'ın kurduğu dini, askeri, kültürel ve ekonomik amaçlı teşkilat ve cemiyetler faaliyetlerini artırarak sürdürmüşlerdir. Dini cemiyetler denince akla en güçlü örgütlenme merkezi olarak Patrikhane, metropolitler, kiliseler gelmektedir. Bu kurumlar kuvvetli kışkırtma ve örgütleme merkezi durumunda idi. Askeri nitelikteki teşkilatların en önemlileri ise daha önce bahsettiğimiz Mavri Mira Cemiyeti ve Pontus Teşkilatıdır.

Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Rumlar propagandaya yönelerek , Avrupa ve Amerika'da kamuoyu oluşturmaya çalıştılar. Bunun için bir dizi kitap, broşür, harita, resimler basıp çoğaltarak dağıtmışlardır. Bu etkinlikleri sürdüren kültürel ve ekonomik amaçlı derneklerin en önemlileri "Rum Matbuat Cemiyeti", "Rum Edebiye Cemiyeti", "Rum Ticaret Cemiyeti" dir. Matbuat Cemiyeti daha çok eser, harita ve basın yoluyla iç ve dış propagandaya; Edebiye Cemiyeti ise kamuoyunu bilinçlendirmeye yönelik çalışmalar yapmıştır.

Yukarıda sayılan örgüt ve derneklerden başka Rumlar irili ufaklı bir çok cemiyetler kurmuşlardır. Bunlardan "Yunan Bahriye İdaresi" Rum çetelerinin ve Yunan askerlerinin silah ve mühimmat ihtiyaçlarını karşılamıştır. "Rum İzci Teşkilatı" Rum çetelerinin eleman sıkıntılarını gidermek, Rum gençlerini düzenli ordu için eğitmek amacıyla kurulmuştur. "Yunan Ahz-ı Asker Şubesi" İstanbul'daki Rum-Yunan örgüt ve derneklerin koordinasyonu için kurulmuştur. "Yunan -Rum Salib-i Ahmer Cemiyeti" görünürde muhacirlere bakmak amacında olan ancak çete teşkil etmek ve ihtilal ortamı meydana getirmek için çalışan bir örgütlenmedir. Bu çerçevede görülebilecek diğer dernekler arasında, "Asyay-ı Suğra Cemiyeti", "Rum

[111] Mumcu a.g.e., s.29.

Yunan Müdafai Milliye Cemiyeti", "Rum Yunan İttihadi Milliye Cemiyeti" sayılabilir.[112]

Paris Barış Konferansı'nda kararlaştırıldığı üzere 15 Mayıs 1919' da Yunanistan, İtilaf Devletleri'nin desteği ile İzmir' i işgal etti. Yerli Rumlar'dan da destek gören bu işgal ile birlikte Türk-İslam unsuruna karşı cinayet, tecavüz, gasp, talan ve tahkirleri de içeren şiddet hareketlerine başlamışlardır. İzmir'den sonra bütün Batı Anadolu'ya yayılan işgal hareketi Bursa, Çanakkale, İzmit, Kütahya, Eskişehir, Afyon ve Batı Trakya'da en şiddetli şekliyle devam etmiştir. Yapılan işgallere gönüllü olarak yerli ahaliden Rumlar' da katılmış, Yunanlılar'ın işini kolaylaştırmışlardır.[113]

Rumlar'ın faaliyetleri sadece Batı Anadolu ve Trakya ile sınırlı kalmayıp Karadeniz Bölgesi'nde de devam etmiştir. Kurtuluş Savaşı'na gelmeden önce burada Pontusculuk hareketini desteklemek için bölgede ve bölge dışında terör olayları çıkarmak gayesini güden cemiyetler kurulmuştur. "Rum İrfan Kulübü", "Pontus Kulübü" adlı cemiyetlerin kuruldukları mekan ise Merzifon Amerikan Kolejidir.[114]

Bu cemiyetlerin yanında bir ihtilal komitesi niteliğinde "Müdafa-i Meşruta" ve terör örgütü olarak "Mukaddes Anadolu Rum Cemiyeti" kurulmuştu.[115] Yine Samsun' da Rumlar tarafından kurulan "Samsun Rum Muhacirin Cemiyeti", "Pontus İdman Kulübü", "İrfanperverler Kulübü", "Rum Teceddüt ve İhya Cemiyeti" kurulmuş olup hepsinin ortak amacı Karadeniz Bölgesi'nde bir "Rum Pontus Devleti" oluşturmaktı.[116] Mondros Ateşkes Anlaşmasının yarattığı avantajlı durum Rumların ümitlerini tekrar canlandırdı. Kurtuluş savaşı esnasında bu faaliyetlerini artırarak devam ettirdiler. Ayrıca Yunanistan ile dolaysız ilişkiye girerek silah ve cephane yardımlarına kolayca sahip oldular. Eyleme yönelik hazırlıklar içinde çeteler oluşturan Rumlar, Türk köylerine baskınlar düzenlemeye başladılar.

---

[112] Geniş bilgi için bkz. İbrahim Meral "Mütarekeden Cumhuriyete (30 Ekim1918-29 Ekim 1923) azınlıkların sosyal, ekonomik, demografik yapısı ve Dış Ülkelerle olan İlişkileri", (Basılmamış Doktora tezi, H.Ü.A.İ.İ.T.E., Ankara 1998)

[113] a.g.t., s.251 v.d.

[114] Nuri Yazıcı, **Milli Mücadelede Pontuscu Faaliyetler (1918-1922)** Ankara 1989, s.35-49.

[115] Kenan Esengin, **Milli Mücadelede Hıyanet Yarışı** Ankara.1969,s.196.

[116] Yazıcı a.g.e., s.39-45.

9 Aralık 1920'de bölgenin güvenliği için "Merkez Ordu" kuruldu. Merkez Ordusu ilk olarak İngilizler'in çetelere dağıttığı silahların geri verilmesini istedi. 1921 yılı başlarından itibaren Pontusculuk hareketine karşı daha etkili tedbirler alarak bu hareketin lider kadrosunu etkisiz hale getirmeye çalıştı.[117] Rum Patrikhanesi ve İngilizlerin yardımlarını gören Pontus ayaklanma faaliyetleri TBMM' yi uzun süre uğraştırmıştır. Ancak büyük zaferin kazanılmasından sonra düzenli ordunun gayreti ile kesin olarak bastırılmıştır. (6 Şubat 1923)

2- Ermeniler

Ermeniler faaliyetlerini daha çok doğu ve güney bölgelerde yoğunlaştırmışlardır. Bunda 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Ateşkes Antlaşması'nda yer alan Ermeniler'le ilgili maddelerin de rolü olmuştur. Buna göre; bütün Müttefik ve Ermeni esirleri, İstanbul'da toplanacak, kayıtsız ve şartsız müttefiklere teslim edilecek (Mad.4) İran'ın kuzeybatısında ve Kafkasya'da bulunan Türk birlikleri geri çekilecek (Mad.11) Ermeniler'in çoğunlukta bulundukları vilayetlerde (Vilayet-i sitte) karışıklık çıkarsa Müttefikler bu vilayetlerin bir kısmını işgal edebileceklerdir (Mad.24)[118]

Mondros Ateşkes Antlaşmasının İngilizce'sinde yer alan "Altı Ermeni Vilayeti" sözü Ermeniler için önemli bir adımdır. Ayrıca 1. Dünya Savaşı'ndaki "Tehcir Kanunu"ndan sonra İtilaf Devletleri'nin ilgisini ve şimdi de koruyuculuğunu kazanmış, Rumlar'la işbirliği yaparak güçlenmeye çalışmışlardır. Ermeni Patriği Zaven Efendi o yıllarda Mavri Mira Cemiyeti ile teorik ve pratik düzlemde çalışmış, Türkler aleyhindeki toplantılara katılmış ve Rumlarla işbirliği yapmıştır.[119]

Ermeniler 30 Kasım 1918'de İtilaf Devletleri'ne başvurup tam bağımsız bir Ermenistan kurulmasını ve İtilaf Devletleri ile Cemiyet-i Akvam'ın himayesini istediler. Patrik Zaven Efendi de Paris ve Londra' ya giderek Ermeni sorununu görüştü. 26 Şubat 1919'da "Onlar Konseyi" nde Ermeni isteklerini savunarak Maraş, Kilikya, İskenderun ve "Altı Ermeni Vilayeti" ile Trabzon ilinin bir kısmını içine alan "Büyük Ermenistan" isteklerini ileri

---

[117] Mesut Çapa, **Pontus Meselesi; Trapzon ve Giresun' da Milli Mücadele** Ankara, 1993, s.303-305.

[118] Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih (1789-1994)**, 4. Baskı, İstanbul. 1995, s.506-507.

[119] Mustafa Kemal Atatürk a.g.e., c.1, s.2.

sürdü.[120] Bütün bu istekler Ermeni Patriği Zaven Efendi tarafından yönetilen "Ermeni Hınçak Komitesi" tarafından tasarlanıyordu.

İstanbul Hükümeti, Şubat 1919'da Osmanlı Devleti sınırları içinde Ermenilere özerklik ve bazı yerlerde nüfus mübadelesi yapmayı önermişti. Fakat Ermeniler bağımsızlık istedikleri için bunu reddederek, isteklerini büyük devletlere kabul ettirmeye çalıştılar bu arada merkezi Erzurum'da bulunan 15. Kolordunun Komutanı Kazım Karabekir Paşa doğudaki bu Ermeni baskılarına ve hücumlarına başarılı bir şekilde karşı koymaktaydı.

Kilikya ve Kuzey Suriye'de bir Ermeni Devleti kurmak isteyen İtilaf Devletleri burada Araplar'la arada bir tampon bölgesi oluşturmak istiyorlardı. Bu amaçla Fransızlar Adana'yı İngilizler de Antep'i işgal ettiler. Adana'da Fransız makamların desteği ile "Ermeni İntikam Alayı" kuruldu. Fransa'nın işgali Ermeniler tarafından büyük sevinç gösterileri ile karşılandı. Fransız üniforması giyen Ermeniler Türkler'e baskı ve zulümlerini arttırarak terör hareketlerine giriştiler.[121]

Bu durumu Kurtuluş Savaşı döneminde de devam ettiren Ermeniler, Doğu Anadolu'da çok büyük kitlesel ölümlere girişerek, Ermeni çeteleriyle birlikte köylerde ki zulümlerini artırdılar. TBMM hükümeti, Ermenistan üzerine sefer kararı verdi. Doğu illerinde geçici seferberlik ilan edilerek, 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa, Doğu Cephesi Komutanlığına tayin edildi. Böylece yeni Türk Devleti'nin ilk askeri cephesi doğuda kurulmuş oldu. Doğudaki Türk birlikleri 28 Eylül 1920 sabahı Ermeniler'e karşı saldırıya geçti. Arpaçayı'na kadar olan bölgeyi ve Gümrü'yü zaptettiler. Güç durumda kalan Ermeniler barış istemek zorunda kaldılar. 3 Aralık 1920 de "Gümrü Antlaşması" imzalandı.

Gümrü Antlaşması ile 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı ile kaybedilmiş bulunan Artvin, Şavşat, Ardahan, Çıldır, Kars, Iğdır, Sarıkamış, Oltu yeniden Türk topraklarına katıldı. Böylece Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan itibaren tasarlanmakta olan," Büyük Ermenistan" hayali sona ermiştir. Ermenistan Hükümeti Türk toprakları içinde kalan bölgelerin hiç birinde Ermeniler'in nüfusun çoğunluğunu oluşturmadığını kabul etmekle Ermenistan, Sevr

---

[120] Ergün Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1** İstanbul 1995,s.169.
[121] Mumcu,a.g.e.,s.30.

Antlaşması'nı tamamen geçersiz saydığını belirtmiştir. Gümrü Antlaşması iki tarafın hükümetleri onayladığında yürürlüğe girecekti. Antlaşmanın ertesi günü Ermeni Cumhuriyeti Kızıl Ordunun işgaline uğradı ve Sovyet Ermeni Hükümeti kuruldu.

16 Mart 1921'de Sovyet Rusya ile Moskova Antlaşması, 13 Ekim 1921 de Sovyet Ermeni Cumhuriyeti ile Kars Antlaşması ile daha önce belirlenen sınırlar teyit edilmiş ve doğu sınırı bugünkü halini almıştır.

Daha önce belirtildiği gibi Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7.maddesine dayanarak İngilizler, Kilis, Antep, Maraş, Mersin, Urfa'yı işgal ettiler. Daha sonra buraları Fransızlar'a terketmişlerdir.[122]Fransızlar işgal ettikleri yerde, Ermeniler'le işbirliği yaparak, onları Türkler'e karşı silahlandırmışlar, Ermeniler'den "Ermeni İntikam Alayı" oluşturmuşlardı. Maraş, Antep, Urfa, Antep bölgelerinde Müslüman halka her çeşit zulüm ve işkenceler artarak devam ettirdiler. Fransızlar ve onların işbirlikçileri olan Ermeniler'in saldırılarına karşı koymak için buralarda bölgesel "Kuvay-i Milliye" birlikleri oluşturularak, Fransızlar'a karşı dirençli mücadele eylemine girişildi. Fransızlar Kilikya bölgesini ele geçirerek kendi çıkarları için yaptıkları haksız ve insanlık dışı hareketlerden bir sonuç alamayacağını anladılar ve TBMM hükümeti ile anlaşma yolları aradılar.

20 Ekim 1921'de Fransa ve Türkiye arasında Ankara Antlaşması imza edildi. Antlaşmayı TBMM hükümeti adına Yusuf Kemal Bey, Fransa adına eski bakanlardan Henri Franklin – Bouillan imzalamıştır. Bu antlaşmaya göre; "Taraflar savaşa son verecekler, taraflar arasında tutsak, tutuklu, hapis Türk ya da Fransız serbest kalacak; iki ay içinde, belirlenen sınırlara kuvvetler çekilecek, genel af ilan edilerek, TBMM hükümeti, Misak-ı Milli'de açıkça tanınan azınlık haklarının bu konuda müttefik devletler ile onların hasımları ve kimi müttefikler arasında yapılmış sözleşmelerdeki ilkelere uygun olarak kendisince de doğrulanacağını bildirdi."[123]

Antlaşmanın imzalanmasından sonra bölgedeki Ermeniler'le Türkler'e karşı düşmanlık yapmış olan diğer azınlıklar, hesap verme sorumluluğundan kurtulmak için göçe başladılar. Halep ve Suriye dolaylarına vapur ve trenle

---

[122] İsmail Özçelik, **Milli Mücadelede Güney Cephesi,** Ankara, 1992, s.55.
[123] İsmail Soysal,**Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları,** c.1, Ankara, 1983, s.19-23.

kaçtılar. Bunun sonucu bölgedeki Ermeni nüfusu azalmaya başladı. 1 Aralık 1921'den 4 Ocak 1922 tarihine kadar bu bölgeden çoğunluğu Ermeni olan 54.452 Hıristiyan göç etmiştir.[124]

3-Yahudiler

İstanbul'daki Yahudi temsilcileri ise memlekete olan bağlılıklarını göstermek için devletin bütün kabul törenlerine katılmışlar, yıkıcı faaliyetlerin içerisinde olmamaya özen göstermişlerdir. Öyle ki bunu göstermek için son "Osmanlı Mebusan Meclisi" seçimlerine katılmışlardır. Bazı Yahudiler de İzmir, Edirne ve Trakya'daki Yunan işgaline ve baskısına rağmen devlete bağlılıklarını göstermişler, Rumlar'ın istek ve amaçlarına alet olmamışlardır. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nde, büyük devletler 18.yüzyıldan itibaren Gayr-i Müslimler'in hamiliklerine soyunmuşlar ve Yahudiler istisna olmak üzere onları korumuşlardır. Aynı koşullarda etkinlik gösteren Yahudiler'in mevcut statükonun devamından yana olmaları bu nedenleydi.

Buna rağmen diğer azınlıklar kadar olmasa da Yahudilerin bir bölümü ayrılıkçı faaliyetlere katılmış, İstanbul'da Musevi (Alyans İsrailit) Cemiyeti aracılığıyla, Rumlarla işbirliği yapma yoluna gitmişlerdir. Bu çerçevede Hahamhane, Patrikhane ile çalışmayı prensip olarak kabul etmiş ve barış konferansına verilmek üzere bir muhtıra hazırladı.[125] İzmir işgal edildiği gün bazı Yahudiler işyerlerine kendi bayraklarını asarak düşüncelerini açığa vurmuşlar, yine İzmir'de bazı zengin Yahudiler Yunan subaylarına yemek vermiş ve "İşgalin mesut bir hadise olduğunu" söylemişlerdir.[126]İstanbul'daki işgal güçlerinin Osmanlı yönetimi üzerindeki baskılarından yararlanarak "Siyonizm" propagandası başlatmışlar ve bir komite oluşturmuşlardır.[127]

İşgal güçlerinden Yunanlılar ise Yahudileri kendi taraflarına çekmek için önce tatlılıkla daha sonra da sertlikle ikna yoluna gitmişler ancak başarılı olamamışlardır. Yahudiler İzmir'in Türklerde kalmasını istemişler ve Musevi okullarında Yunanca okutulmasına razı olmamışlardır.[128]

---

[124] Meral, a.g.t., s.390.
[125] Tansel, a.g.e., c.1,s.125.
[126] Gökbilgin, a.g.e., c.1, s.127.
[127] Avram Galanti,**Türkler ve Yahudiler**,İstanbul,1995,s.57.
[128] a.g.e., s. 62-63.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU

4-Paris Barış Konferansı ve Azınlıklar

18 Ocak 1919'da düzenlenen Paris Barış Konferansı 1.Dünya Savaşı'na katılan ve antlaşmalar yaparak savaşları bitiren devletlerin durumunu görüşmek üzere toplanmıştır. Azınlıklar yine bu konferansı bir fırsat kabul edip, taleplerde bulunmuşlardır.

Rumlar adına Yunan Başkanı Venizelos, Osmanlı Devleti'nden "Epir yöresinin kuzeyi, Ege Adaları, Trakya ve Batı Anadolu'yu " istemekte ve buralarda hak iddia etmekteydi. Bu tezini ise buraların etnik, coğrafi ve tarihi açıdan Rumlar'a daha yakın olduğunu ileri sürerek desteklemekte ve buralarda 1.700.000 bin Rum yaşadığını savunmaktaydı.

Venizelos'un istekleri ve iddiaları çürütülmesine rağmen "Müttefikler Yüksek Komiserliği", Yunan isteklerini kabul ederek Batı Trakya'nın Yunanistan'a bırakılmasını uygun gördü ve İzmir'in işgali çalışmalarına yeşil ışık yaktı. Burada en büyük destekçileri İngiltere olmuştur.[129]

Ermeniler ise öncelikle konferansta devamlı temsilci bulundurmak istemişler, bu kabul edilmeyince de Ermeni isteklerini ihtiva eden bir muhtıra sunmuşlardır.(26 Şubat1919) Bu muhtırada özetle şöyle denilmekte olup; Doğu Anadolu ve Kilikya'da bir bağımsız Ermenistan kurulması, kurulacak bu devletin Milletler Cemiyeti'nin garantisi altında olması, Ermeni ulusunun uğradığı katliamlar, sürgünler ve tahripler yüzünden uğradığı zararlara karşı tazminat verilmesi gibi istekleri kapsıyordu.[130] Osmanlı Devleti Ermeni iddia ve isteklerine karşılık vererek Ermeniler'in yaşadıkları bölgelerde egemenlik ve güvenlik altında bulunacaklarını ve kendilerine özerklik verileceğini belirtmiştir.[131]

Özetle Paris Barış Konferansı'nda İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'ni kendi aralarında paylaşmayı kararlaştırdıktan sonra, süreci İzmir'in işgali ile başlatıp piyon olarak da Yunanistan'ı kullanmışlardır.

---

[129] Meral , a.g..t, s.204 vd.
[130] Uras, a.g.e., s.677.
[131] a.g.e., s.685.

5-Azınlıklara Karşı Oluşan Tepkiler

Tanzimat'la birlikte Osmanlı Devleti devlet ve sosyal hayatındaki etkinliklerini arttıran Gayr-i Müslimler, Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonraki uygun ortamdan yararlanarak faaliyetlerini artırmışlardı. Kurtuluş Savaşı'nın başladığı yıllarda da bu faaliyetlerine devam etmişlerdir. Ancak bu sefer karşılarında her zaman, yeni Türk Devleti'nin temellerini atan, ülkenin bütünlüğü, hürriyet ve bağımsızlık için mücadele eden Türk Ulusu'nu bulmuşlardır.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanması ve bu anlaşmanın uygulanışı sırasında İstanbul Hükümeti'nin aciz kalması, emperyalist emellerin gerçekleşmesine imkan hazırlamıştır. İtilaf Devletlerinin anlaşma hükümlerini açıkça ihlal etmeleri, Wilson prensiplerini hiçe saymaları, özellikle de yıllarca aynı topraklar üzerinde beraberce kardeşçe yaşamış azınlıkların aşırı davranışları, işgalcilerle işbirliği yapmaları, halk arasında büyük bir üzüntü yaratmıştır. Türk halkının en tabii ve meşru hakkı olan yaşama hakkı elinden alınmış, can, mal, ırz ve namus güvenliği kalmamıştı. Bu durum yurdun çeşitli yerlerinde ulusal varlığa zararlı cemiyetlerin kurulmasıyla daha da hız kazandı. Bunların karşısında ise vatansever Türk milliyetçilerince ulusal amaca hizmet edecek "Müdafa-i Hukuk" (Hakları Savunma) cemiyetleri kurulmuştur.

Böyle bir durumda Karadeniz'deki Pontus Rum çetelerinin Müslüman halka saldırıları artmıştı. İngiltere, bölgede asayiş ve sükun sağlanmadığı takdirde burayı işgal edeceğini İstanbul Hükümeti'ne bildirdi. Padişah ve hükümet bu durumu düzeltmesi için Mustafa Kemal Paşa' yı 9. Ordu Müfettişi olarak olağanüstü yetkilerle tayin etti. Mustafa Kemal Paşa Milli Mücadele'yi başlatmak için 16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan Samsun' a yola çıktı ve 19 Mayıs' da Samsun' a ulaştı. Bu tarih Milli Mücadele'nin teşkilatlanma tarihinin başladığı gündür.

a) Kongreler Döneminde

Mustafa Kemal Paşa Samsun'a varır varmaz hazırladığı 22 Mayıs 1919 tarihli raporda azınlıklarla ilgili şu fikirleri dikkat çekicidir.: "Samsun bölgesi Rumları siyasi emellerinden vazgeçerlerse asayiş kendiliğinden

düzelir". Bu fikirler Ordu Müfettişliği talimatlarının sınırının aştığını Mustafa Kemal'in ülkenin kaderi ile ciddi şekilde uğraştığını göstermektedir.[132]

Mustafa Kemal Paşa Samsun' dan Havza' ya gelerek 28-29 Mayıs 1919' da buradan bütün memlekete, kumandanlara, mülki amirlere; milli teşkilat kurmaları ve mitingler tertip etmeleri bunu bütün kasaba ve köylere kadar genişletilmesinin, büyük devletlerin temsilciliklerine ve hükümete uyarı telgraflarının çekilmesini bildirmiştir. Bu gösteriler sırasında düzenin korunmasına son derece dikkat edilmesini Hıristiyan halka karşı saldırı ve düşmanlık gibi tavırların alınmamasını istemiştir.[133]

Havza' dan 12 Haziran 1919' da Amasya'ya gelen Mustafa Kemal Paşa burada kaldığı süre içinde önemli olaylara şahit olmuştur. Vilayet-i Şarkiye Müdafa-i Hukuku Milliye Cemiyetinin Erzurum şubesi 17 Haziran 1919'da bir vilayet kongresi topladı. Bu Kongre'ye Erzurum'a bağlı sancak ve kazalardan gelen 21 delege katılmış ve kongrede Erzurum merkezinin hazırladığı bir rapor sunulmuştur. Bu raporda iç ve dışta yapılan Ermeni propagandası ile Kürdistan'ın özgürlüğü sorunları incelenmekte ve İstanbul'daki bir Ermeni cemiyetinin iddiaları çürütülmektedir.[134] Bu kongre esnasında Ermeniler'in iddiaları tartışılmış "Osmanlı camiasından" ayrılmamak bunun için her türlü fedakarlığa katlanmak, Ermeni istilasını şiddetle karşılamak, bu sebeple de "Bekçi Teşkilatı", "Seyyar Kuvvet" ve "Sabit Kuvvet" adları altında teşkilatlanmak, silahsız olanları silahlandırmak, düşman istilasından dolayı dağılmış olan okulları ve bu arada öğretmen okullarını tekrar açmak ve Müslümanlar'ın bulundukları topraklardan göç etmelerini önlemek gibi önemli kararlar alınmıştır.[135]

Yine Amasya'da bir ihtilal beyannamesi olan ve Milli Mücadele'nin gerekçesi, amacı ve yolunu belirten Amasya Tamimi imzalanmıştır. (22 Haziran 1919)

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 24.Maddesinde "6 doğu vilayetinde karışıklık çıktığı takdirde bu illerin her hangi bir bölümünün işgal hakkını İtilaf

---

[132] Tevfik Bıyıklıoğlu, **Atatürk Anadoluda (1919-1921)** Ankara,1959, s.30.
[133] Ali İhsan Gencer-Sebahattin Özel, **Türk İnkılap Tarihi**,6.baskı,İstanbul,1999,s.112-113 .
[134] Cevat Dursunoğlu, **Milli Mücadelede Erzurum**, Ankara.1940, s.65.
[135] a.g.e., s.67.

Devletleri muhafaza ederler" denilmişti. Söz konusu bu iller Erzurum, Van, Bitlis, Harput, Diyarbakır ve Sivas' tı. Bu maddenin gerçek amacı ise Doğu Anadolu da bir Ermenistan devletinin kurulmasına zemin hazırlamaktı. Böyle bir duruma engel olmak amacıyla İstanbul'da Vilayet-i Şarkiye Müdüfa-i Hukuk Cemiyeti (Doğu İlleri Haklarını Savunma Cemiyeti) kurulmuştu. Bu cemiyetin Erzurum şubesi bütün doğu illerinin temsilcilerinin katılmasıyla bir kongre toplanmasını kararlaştırdı. 23 Temmuz'da başlayan ve 5 Ağustos'da geniş kapsamlı ilke ve kararlarla birlikte 9 kişilik Heyet-i Temsili'ye oluşturularak son bulan bu kongrede azınlıklara yönelik kararlar da alınmıştır. Bu kongrenin toplanış amaçlarından birisi de azınlıklarla ilgilidir. Azınlıklara yönelik maddeler özetle şunlardır:[136]

"1. Trabzon vilayeti ve Canik sancağıyla Vilayet-i Şarkiyye adını taşıyan Erzurum, Sivas, Diyarbekir, Mamüretülaziz, Van, Bitlis vilayeti ve bu saha dahilindeki müstakil livalar, hiçbir sebep ve bahane ile birbirinden ve Osmanlı topluluğuna ayrılması düşünülemeyen bir bütündür.

2.Her türlü işgal ve müdahale, Rumluk ve Ermenilik teşkili gayesine matuf telakki edileceğinden, müttehiden savunma ve direnme esası kabul edilmiştir. Hıristiyan halka siyasi hakimiyet ve sosyal dengeyi bozacak surette yeni imtiyazlar verilmeyecektir.

3.Öteden beri vatanımızda birlikte yaşadığımız Müslüman olmayan unsurların kanunlarla teyid edilmiş müktesep haklarına riayet edilecektir; mal, can ve ırzlarının dokunulmazlığı zaten dinimiz, milli geleneklerimiz ve kanunlarımız iktizasındadır."

Anadolu ve Trakya'da başlangıcı 19 Mayıs 1919 öncesine dayanan bu tarihten sonrada devam eden yirmiden fazla yerel kongre yapılmış, bunlar bölge halkının siyasal kaderini belirleyici kararlar almışlardır.[137] Kuvay-ı Milliyeci'ler tarafından Anadolu'nun değişik yer ve tarihlerinde ki kongrelerden biri "Yunan tecavüzatına karşı müdafaat ve mücadelatı tevhid ve tespit" etmek için 26-30 Temmuz 1919 tarihleri arasında

---

[136] Bekir Sıtkı Baykal, **Erzurum Kongresi ile İlgili Belgeler** Ankara.1969,s.23.

[137] Geniş bilgi için bkz. Bülent Tanör, **Türkiye' deYerel Kongre İktidarları(1918-1920),** İstanbul, 1992

Balıkesir' de yapılmıştır.[138] 29 maddeden oluşan kararların en önemlisi olan 7. Madde de "Yunan harekatı devam ettiği sürece seferberlik halinde bulunulmasını ve herkesin hizmeti vatani ile mükellef" tutulması istenmektedir.

Batı Anadolu'da toplanmış kongrelerden birisi de 16-25 Ağustos 1919' da Alaşehir'de yapılmış olanıdır. Bu kongrenin bir amacının da Yunanlılar'ın yapmış oldukları kötülükleri medeniyet alemine duyurmak ve onları Anadolu 'dan kovmak olduğu açıklanmıştır.[139]

"Doğu ve Batı vilayetlerinin ve Trakya' nın yani bütün memleketin ittihadını sağlamak " amacıyla 4-11 Eylül 1919' da Sivas' da düzenlenen kongrede, Erzurum' da alınan kararlar olduğu gibi benimsenirken bazı değişiklikler yapılmıştır[140]. Buna göre "Osmanlı ülkesini parçalamak ve üstünde Rum ve Ermeni Devletleri kurmak girişimleri karşısında hep birlikte savunmaya geçilecektir. Hıristiyan azınlıkların her türlü güvenliği sağlandığında bunlara ayrıcalık tanınmayacağı, vatanın bölünmesi için hiçbir önerinin kabul edilemez"olduğu belirtilmiştir.

Sivas Kongresi ile bütün yurdu temsil etme hakkı elinde olan Heyet-i Temsiliye kuruldu. Bu esnada İstanbul'da Damat Ferit Paşa Hükümeti düşürüldü (2 Ekim 1919) yerine Ali Rıza Paşa Hükümeti kuruldu. Bu hükümet Anadolu'daki milli hareket etkisiyle kurulmuş olduğundan Temsil Heyeti ile iyi ilişkiler kurmak istiyordu. Bu amaçla Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Mustafa Kemal Paşa arasında 20-22 Ekim 1919 da Amasya görüşmesi yapıldı. Burada görüş birliğine varılan konulardan birisi de "Müslüman olmayan unsurlara, Türk Milletinin siyasi egemenlik ve sosyal dengesini bozacak haklar verilmemesi" ilkesidir.

Amasya görüşmeleri'nde tasarlandığı gibi son Osmanlı Mebusan Meclisi 12 Ocak 1920'de İstanbul'da toplandı. Mustafa Kemal Paşa tarafından Sivas'ta hazırlanmış bulunan "Misak-ı Milli" metni 28 Ocak 1920 de gizli bir toplantıda çok az bir değişiklikle kabul edildi.

---

[138] Tansel a.g.e., c.2, s.58.
[139] a.g.e.,c.2,s.60.
[140] Mustafa Kemal Atatürk,a.g.e.,c.1,s.59.

Daha önce anlatıldığı üzere , Osmanlı Devletindeki Gayr-i Müslimler'e çok geniş haklara sahipti ve Gayr-i Müslimler'in ayrılıkçı faaliyetlerine Osmanlı Devleti tarafından ciddi hiç tepki gelmiyordu. İşte Misak-ı Milli'nin 5.Maddesinde "İtilaf Devletleriyle düşmanları ve bazı ortakları arasında kararlaştırılmış olan anlaşma esasları dairesinde Gayr-i Müslimler'in hakları komşu memleketlerdeki Müslüman halkın aynı haktan yararlanmaları şartıyla tarafımızdan kabul ve temin edilecektir" denilmesi azınlık haklarına Osmanlı Devleti'nin ilk ciddi tepkisidir.[141] Bu kararın alınmasında son Osmanlı Mebusan Meclisi'ndeki Mustafa Kemal taraftarları ve milliyetçilerin etkileri olmuştur. Bunun içindir ki Misak-ı Milli'nin kabul edilmesi İtilaf Devletleri'ni harekete geçirmiş İstanbul resmen işgal edilerek Meclis-i Mebusan dağıtılmıştır.

b) TBMM' nin Kuruluşunda

İstanbul'un 16 Mart 1920' de işgali üzerine Mustafa Kemal Paşa Anadolu'da alınması gerekli önlemleri belirten genelgeyi valilik ve kolordu komutanlıklarına gönderdi. Bu genelgede azınlıklarla ilgili 3 ve 4. maddeler şu hükümleri kapsıyordu. "Hıristiyan halka dokunulmayacak. Memleketin asayişini bozanlar hangi dine ve milliyete mensup olurlarsa olsunlar haklarında aynı şiddetle ve eşitlikte kanuni işlem yapılacaktır.[142] Söz konusu genelgede Mustafa Kemal, hiçbir kimseyi potansiyel suçlu olarak görmediğini ortaya koyarken herhangi bir asayişsizliğin kimseye ayrıcalık tanınmaksızın cezalandırılacağına dikkat çekiliyor.

Bu konuda Mustafa Kemal Paşa'nın 17 Mart 1920 tarihli bu genelgesi ile bütün ülkede seçimler yapılmış ve 23 Nisan 1920' de Ankara'da TBMM toplanmıştır. Mustafa Kemal' in gönderdiği genelgedeki meclise Gayr-i Müslimlerin üye gönderemeyeceğine ilişkin hüküm gereğince, [143] azınlıkları temsilen veya şahsen hiç kimse bulunmuyordu. Halbuki bundan önceki Osmanlı meclislerinde azınlıklar büyük oranda temsil edilmişlerdi.

Ana hatları 24 Nisan 1920 San Remo Konferansı'nda belirlenen Sevr Barış Antlaşması ile İtilaf Devletleri Osmanlı Devleti'ni yok saymışlar,

---

[141] Tansel, a.g.e., c.3, s.323-324.
[142] Sebahattin Selek, **Anadolu İhtilali,** c.1, İstanbul. 1968 s.327.
[143] Mustafa Barut, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1** İstanbul. 1995, s.117.

topraklarını paylaşmışlar ve azınlıklara geniş haklar vermişlerdir. Azınlıklarla ilgili maddeleri şöyle özetleyecek olursak "Yerlerini terk etmiş bütün Türk olmayan unsurlar yerlerine dönecekti. Başkanları Milletler Cemiyeti tarafından tayin edilecek hakem komisyonları bu Gayr-i Türklerin hukuklarının iadesi, bunların tahrip edilmiş emlaklarının tazmini gibi hususlarla meşgul olacaklardı. Patrikhanelere ve bunlar benzer müesseselere ait bütün imtiyazlar artırılmakta ve takviye edilecektir. Azınlıkların yönettiği okullar yetimhaneler, hastaneler v.s. üzerinde o zamana kadar mevcut olan hükümet denetim hakkı tamamen kaldırılacaktır. Türk Hükümeti azınlıkların Meclis' te temsil oranını belirtecek bir seçim kanununu 2 yıl içinde hazırlayacaktı. Anadolu'nun doğusunda Ermenistan, güneyinde Kürdistan bağımsız devletleri kurulacaktı. İzmir dahil Ege bölgesinin büyük bir kısmı ve Trakya Yunanistan'a verilecekti."[144]

Bu anlaşmaya en sert tepki TBMM'den gelmiştir. 19 Ağustos 1920'de toplanan meclis bu anlaşmayı imzalayanların, onaylayanların vatan haini sayılmalarına karar verdi. Ayrıca TBMM bu anlaşmayı tanımadığını ifade etti.

TBMM'nin İlk Anayasası 20 Ocak 1921'de TBMM tarafından kabul edilen 35 sayılı Teşkilat-ı Esasiye Kanunudur. Kısa ve öz olması, yaptırım gücünün ve etkinliğinin fazla olmasını sağlamıştır. Olağanüstü şartların ihtiyacını gidermeye yönelik olan bu anayasa 23 Madde ve 2 bölümden oluşmasına rağmen bazı eksiklikleri de vardı. Burada kişi hak ve özgürlükleri, yargılama gibi temel anayasal konular düzenlenmemekle beraber azınlıklarla ilgili herhangi bir hüküm de yoktu.

6- Mustafa Kemal Paşa'nın Azınlıklara Bakışı

Lozan Barış Konferansı'na geçmeden önce Mustafa Kemal Paşa'nın 1.Meclis döneminde azınlıklara bakışını irdelemek yararlı olacaktır. Çünkü Lozan'da Türk delegelerinin izleyecekleri yollarda belirleyici rol Mustafa Kemal Paşa'nın talimatları olmuştur. Bu sayededir ki Türk delegeleri, Lozan'da azınlıklar sorununu bu görüş ve direktifler doğrultusunda çözümleme yoluna gitmişlerdir. Cumhuriyetin kurulmasından sonra bile bu görüş ve direktiflerin etkisi devam etmiştir.

---

[144] Yılmaz Altuğ, **Türk İnkılap Tarihi 1919-1938**, 7.Baskı, İstanbul,1992, s.103.

Mustafa Kemal' in uluslararası ilişkiler üzerindeki görüşü gerçekçi ve insani temeller üzerinde yükselir. Mustafa Kemal'e göre dış politikasına hakim olan ülkelerde uluslararası hukuka, insan haklarına saygılı, mazlum ulusların kendi kaderlerini belirleme özgürlüğünün global seviyede tanınması ve barış içinde bir arada yaşama da vardır. Ayrıca Mustafa Kemal, bir devletin dünya sistemi içinde diğer devletlerin merhamet ve hislerine bağlı olarak, ne bağımsızlığını ne de hayatiyetini sürdürebileceğine inanmaktadır. İşte bu yüzden Wilson prensiplerine bel bağlamayı ve mandacılık fikrini kesinlikle reddetmiştir.[145]

Mustafa Kemal Osmanlı Devleti'ni büyük güçlerin hangi metotlarla yıkmaya çalıştıklarını TBMM'nin 6 Mart 1922 tarihli gizli oturumda şöyle anlatır:

"Asıl olan dahili cephedir. Bu cephe bütün memleketin bütün milletin vücuda getirdiği cephedir. Zahiri cephe, doğrudan doğruya ordunun düşman karşısındaki müsallah cephesidir. Bu cephe; tezellül, tebeddül edebilir, mağlup olabilir. Fakat bu hal hiçbir vakit bir memleketi bir milleti mahvedemez. Mühim olan memleketi temelinden yıkan milleti esir ettiren dahili cephenin sükutudur. Filhakika kaleyi içinden almak dışından zorlamaktan çok kolaydır. Bu maksatla şahıslarımıza kadar temasa gelebilen müfsit mikropların, vasıtaların mevcudiyetini iddia etmek caizdir.[146]

Mustafa Kemal ,azınlıkların Osmanlı Devleti içindeki durumlarını 19 Eylül 1921' deki bir konuşmasında da şöyle açıklamaktadır:

"Hükümetimizin ve milletimizin Hıristiyan unsurlara karşı adilane bir surette hareket etmekliğimiz geleneklerimiz icaplarında ve dinimiz gereğindendir ve hakikaten Hıristiyanlara adilane muamele edildiğine en büyük delil memleketimizin her noktasında en ufak köyünde bile Hıristiyan unsurların Müslümanlar'dan ziyade huzur ve refaha ve servete malik olmalarıdır. Eğer bunlar hakkında zulüm ile gasp ile adaletsizce muamele edilmiş olunsa idi, elbette bugünkü hal ve vaziyette bulunmamaları lazımdı. Bundan ötürü bunun için başka bir delil ve sebep söylemeye lüzum görmüyorum. Fakat bu Hıristiyan unsurların haricin teşvikleri ile veyahut

---

[145] Mim Kemal Öke, **Ermeni Sorunu (1914-1923)** ,Ankara,1991, s.181.
[146] Mustafa Kemal Atatürk a.g.e. c.2, s.639.

ekmeğini yediği toprağa nankörlük ederek milli varlığımızı zedelemek, bozmak teşebbüslerinde bulunacakların fenalıklarına set çekmek pek tabi ve zaruridir. Bugün en büyük, en kuvvetli ve en medeni milletlerin bu gibi meselelerde bize nispetle pek sert ve zorlayıcı muamelelere teşebbüs etmekte olduğu herkesçe bilinmektedir."[147]

Yine başka bir konuşmasında Mustafa Kemal Türkiye üzerinde uygulanan psikolojik savaşın piyonları haline gelen azınlıklar için şöyle der:

"Hiçbir millet milletimizden ziyade yabancı unsurların itikat ve adetlerine riayet etmemiştir. Hatta denilebilir ki diğer din sahiplerinin dinine ve milliyetine riayetkar olan yegane millet, bizim milletimizdir... İstanbul'un fethinden beri Müslüman olmayanların mazhar bulundukları bu geniş imtiyazlar milletimizin dinen ve siyasetten dünyanın en müsadekar ve civanmert bir milleti olduğunu ispat eden en bariz delildir."[148]

Mustafa Kemal Paşa yurdu parçalamaya azmetmiş olan batılı büyük devletlerin propaganda içerikli faaliyetlerine ve azınlıklar üzerindeki çalışmalarına dikkati çekmektedir. O, Milli Mücadele günlerde iç politikayı milli birlik ve beraberlik içinde Türk milletini yüceltmek biçiminde görülmüştür. Büyük güçlerin Türkiye'deki azınlıklar ile hangi amaçlarla işbirliği yaptıklarını ve bu işbirliğinin Türk tarihi açısından yarattığı sonuçları şöyle anlatmaktadır:

"Türk milleti bin yıldan fazla bir zamandır bu topraklarda yaşama hakkına sahiptir. Bu eskiye ait kalıntılarla tespit edilmiştir. Osmanlı Devleti'ne gelince, bu devlet yedi asırdır yaşamaktadır ve muhteşem mazisi ve tarihi ile övünebilir biz kudreti ve haşmeti bütün dünyada Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarında tanınan bir milletiz. Cengaverlerimiz ve ticaret gemilerimiz okyanusları aşmışlar ve bayrağımızı Hindistan'a kadar götürmüşlerdir. Kabiliyetlerimiz, bir zamanlar sahip olduğumuz ve bütün dünyaca bilinen hakimiyetimizle ispat edilmiştir. Fakat son yüzyıl boyunca Avrupa kuvvetlerinin hükümet merkezlerimizdeki entrikaları ve bu entrikaların neticesinde istiklalimize müdahaleleri, iktisadi hayatımızı engelledikleri kayıtlar bir gün yüzyıllarca bir arada kardeşçe yaşadığımız Müslüman

---

[147] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri** ,Der. Nimet Arsan,c.1, Ankara, 1981 s.179.
[148] Mustafa Kemal Atatürk a.g.e. c.3, s.1183.

olmayan unsurlarla aramızda ektikleri ihtilal tohumları ... Çağdaş seviyede gelişme ve refah yolunda ilerlememize engel teşkil etti."

"Osmanlı Devletinin son dakikaya kadar gösterdiği manzara şu idi. Memleket dahilinde bütün Hıristiyan unsurlar esas unsurların üstünde bir çok istisna imtiyazlara sahip... Bu unsurlar, devleti mahvetmek için her türlü hususi teşkilata sahip ve haricin daimi teşviklerine ve himayesine mazhar... Devlet ve hükümet ise bunu menetmekten aciz... Çünkü, bütün bu imhakar teşebbüslerin dayanak ve noktası hariçte bir takım kuvvetli devletler idi. Hariçteki devletler hem bir taraftan dahildeki unsurları, devlet ve memleketi tahrip etmeye ve bir takım istiklaller meydana getirmeye teşvik ediyor, harekete getiriyor; Bir taraftan da onların nam ve hendama müdahale ediyor, çalışıyor ve bu suretle bütün dünya nazarında Osmanlı Devletini hiçbir kıymet, fazilet ve haysiyeti kalmıyor, Devlet haysiyeti namına hiçbir şey kendisinde mevcut kabul edilmiyor adeta himaye vesayet altında bir toplum gibi farz olunuyordu."[149]

Mustafa Kemal, Osmanlıcılığın artık zamanını yitirdiğini, imparatorluk sınırları içinde yaşadıkları eyaletlerde çoğunluk oluşturan milletlere "Kendi mukadderatlarına hakim olma" ilkesinin tanınmasının önüne geçilemeyeceğini kavramıştı. Diğer taraftan Mustafa Kemal' in milliyetçiliği "Hakimiyeti Milliye" temeline dayanıyordu. Milli Egemenlik dış görünüşü itibari ile hür ve bağımsız yaşamayı yani bağımsızlığı ifade ediyor, iç görünüş itibari ile de milletin kendi kendini idare etmesini hedef alıyordu.[150] Ayrıca bu milliyetçilik dil, kültür ve ideal birliğine bağlı bir mevhumdur.[151]

Mustafa Kemal Milli Devlete geçiş yıllarındaki milliyetçilerin azınlık politikasının azınlıkların ülke üstündeki saltanatlarına son verilmesi yönünde olması gerektiğine işaret ederek şöyle der:

"Milletçe katiyen müdafaası matlup ve mültezam olan hukuk, bilhassa iki noktada kesb-i nezaket eder. Birincisi alelıtlak devlet ve milletin istiklaliyeti tammesi. İkincisi de eczay-ı asliye-i vatanda ekseriyetin ekalliyetlere feda edilmemesidir."[152]

---

[149] **Atatürk'ün Söylev.....** c.2, s.142-143.
[150] Hamza Eroğlu, **Atatürkçülük** İstanbul, 1983, s.98-99.
[151] Afet İnan, **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk' ün El Yazıları,** Ankara,1969, s.18.
[152] Mustafa Kemal Atatürk a.g.e., c.1, s.28.

Türkiye'de ileride azınlıklar arasında dış mihraklarca yönlendirilecek propaganda kampanyalarına karşı da Mustafa Kemal, Türk gencinin hazırlıklı olmasını vurgular ve 1921' de şöyle der:

"Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken onlara bilhassa varlığı ile halkı ile birliği ile çatışan bütün yabancı unsurlarla mücadele lüzumunu ve milli düşünceleri tam bir imanla, her mukabil fikre karşı şiddetle ve fedakarane müdafaa mecburiyeti aşılanmalıdır."[153]

Mustafa Kemal Milli Mücadele sırasında Türkiye'de azınlık adacıkları meydana getiren Müslüman olmayanlar hakkındaki düşüncelerini Samsun'a çıktıktan kısa bir süre sonra ordu komutanlarına çektiği bir telgrafta şöyle açıklamaktadır:

"Bugünler zarfından vatanımızda yaşayan Hıristiyan ahali hakkında göstereceğiniz muameleyi insaniyetkaranenin kıymeti pek büyük olduğu gibi, hiçbir hükümet-i ecnebiyenin fiili veya zahiri himayesini görmeyen Hıristiyan ahalinin kendi huzur ve sükunetle imrar-ı hayat eylemeleri ırkımızın fıtratına mütehalli olduğu kabiliyet-i medeniye ye en kat'i bir burhan teşkil eyleyecektir." demiştir.[154]

Avrupa'da milliyetçilerin, azınlıkların baskı altında tuttukları propagandası o kadar yoğundur ki, Vatikan, Ankara'ya yazarak Hıristiyanlar adına başvuruda bulunur. 12 Mart 1921 tarihli Mustafa Kemal'in cevabi telgrafı üç önemli noktaya temas eder. Bunlar;

"a- Bilatefriki ırk ve mezhep bütün memleketimiz sekenesinin emniyet ve refahını temin mecburiyeti hissiyatı insaniyetkaranemizin ve dini mübini islamın bize emrettiği bir vecibedir?

b- Anadolu da sakin Ermeniler ve Rumların evamiri hükümete ve ameli milliye ye muhalefetleri vuku bulmadıkça her türlü tecavüzden masun ve tamamen mesut ve müreffeh bir hayata mazhariyetleri öteden beri kabul edilmiş bir esas idi.

c- Düşmanlarımızın istila ettikleri memleketlerimizde her nevi müdafaa vesaitinden tecrit edilmiş olan milletdaşlarımıza karşı bugüne kadar bilafasıla tahrip, yağma, katil, tehcir gibi mezalimin irtikap eylemekte devam ettikleri

---

[153] Öke, a.g.e., s.184.

[154] **Genelkurmay Askeri Tarih Belgeleri Dergisi**, c.xxx/79 (Mayıs 1981),belge no:1745.

halde büyük millet meclisinin havza-i hükümetine dahil bulunan bütün Gayr-i Müslim unsurlar kanunlarımızın ve silahlarımızın himayesi altında mazharı emnü asayiş olarak yaşamaktadır."[155]

Osmanlı Devleti'nde verilen imtiyazların aksine azınlıklara Türk vatandaşlarından daha fazla siyasi üstünlük ve toplum dengesini bozacak ayrıcalıklar tanınmaması gerektiğini ifade eden Mustafa Kemal'in etkili olduğu Erzurum Kongresi beyannamesinin 4. Maddesi şöyle idi. "Anasır-ı Hıristiyaneye Hakimiyet-i siyasiye ve muvazene-i içtimaiyemizi muhil imtiyazat i'ta olunamaz"[156] Bu ifadeleri hayatının sonuna kadar kararlı bir şekilde devam ettirmiştir.

Mustafa Kemal' e göre "Bir fesat ve hıyanet ocağı bulunan memlekette tahm-u nifak ve şikak saçan Hıristiyan hemşehrilerimizin huzur ve refahı için mucibi şeamet ve felaket olan" Patrikhaneler'de Türkiye'nin toprakları dışına çıkarılmalıydı.[157] Ancak Lozan'da Hahamhane ve Patrikhaneler kapatılamamış ama bunların faaliyetleri sadece din işleri ile sınırlı tutulmuştur. Yine de Cumhuriyet kurulduktan sonra Patrikhane ve Kiliseler ruhani görevlerini unutup siyasetle uğraşmalarını kritik zamanlarda düşmanla işbirliği yapmalarını eleştiren Mustafa Kemal New York Herald gazetesi muhabirine 4 Mayıs 1924'de şöyle demiştir. "Hilafetle beraber Türkiye'de mevcut olan Ortodoks ve Ermeni Kiliseleri, Patrikhaneleri ile Musevi Hahamhanelerinin ortadan kalkması lazımdır... Türkiye de mektep ve kiliseler tahrikatın ocağı idi."[158]

Cumhuriyet ilan edildikten sonra Laiklik esası devletin temel prensiplerinden biri olarak kabul edilince Mustafa Kemal düşüncelerini şöyle açıklar: "Bugün içimizde bulunan Hıristiyan, Musevi vatandaşlar mukadderat ve talihlerini Türk Milletine vicdani arzularıyla bağladıktan sonra kendilerine yan gözle yabancı nazarı ile bakılmak medeni Türk milletinin asil ahlakından beklenebilir mi?"[159]

---

[155] **Atatürkün Tamim Telgraf ve Beyannameleri**, c.I s.371-372.
[156] Mustafa Kemal Atatürk a.g.e. c.1, s.88 .
[157] **Atatürk' ün Söylev.....** , c.3 ,s.57.
[158] **Atatür'ün Söylev .....** , c.3 ,s.102-104.
[159] **Atatürkün Fikir ve Düşünceleri** Der. Utkan Kocatürk, Ankara,1983 s.174.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Mustafa Kemal azınlıklar konusuna özel bir önem vermiştir. Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal azınlıklara karşı oldukça ihtiyatlı yaklaşmış, konuyla ilgili açıklamalarında gayet dikkatli ve hassas davranmıştır. Onları potansiyel bir tehlike görmemekle beraber tedbiri elden bırakmamıştır. Azınlıklara karşı her hangi bir kitlesel harekette bulunmaktan kaçınmış, azınlıkları Türkiye dışındaki Türkler için teminat olarak görmüştür.[160]

Mustafa Kemal azınlıkların devleti parçalamak için kullandığı metotların ortadan kaldırılmasına çalışırken azınlıkların Türkiye'de, vatandaş statüsünde eşit hak ve hürriyetlere sahip olacağını bu vatandaşlara ayrım uygulanmaması gerektiği üzerinde durmuştur. Bu yaklaşıma karşılık azınlıklar da sosyal hayatı zedeleyecek ayrıcalıklar talep etmeyeceklerdir.

B-LOZAN BARIŞ KONFERANSI'NDA AZINLIKLAR SORUNU

Daha önce de belirtildiği gibi Hıristiyan dünyası asırlarca Osmanlı Devleti'ndeki Gayr-i Müslimler'le ilgilenmiştir. Osmanlı Devleti güçlü olduğu dönemlerde büyüklüğünden yararlanarak imtiyaz alma şeklinde başlayan bu ilgi,Osmanlı Devleti gücünü kaybedip gerilemeye başlayınca imtiyazları baskı olarak kullanma, iç işlerine müdahale ve azınlıkları devlet aleyhine kışkırtma şeklinde bir seyir takip etmiştir. Azınlıklar konusu Lozan Barış Konferansı'nda batılı devletlerin yine üzerinde önemle durdukları bir konu olmuştur. Yaptıkları işgalleri meşru hale getirebilmek ve kendi ülkelerinde olumlu kamuoyu oluşturabilmek için "Anadolu'da ezilen Hıristiyan Halkı haklarının iadesi" sloganını kullanmışlardır.[161]

Lozan Barış Konferansı'nda azınlıklar konusunun görüşüldüğü oturumlar oldukça tartışmalı geçmiştir. Üzerinde en fazla durulan konular ise Ermeniler'in yurt istekleri, Patrikhane sorunu, Türk- Rum nüfus mübadelesi, azınlıkları statüleri ve korunması konuları olmuştur. Her biri bir araştırma

---

[160] Suat Akgül "Nutukta Azınlıklar Meselesi ve Atatürk'ün azınlıklar Hakkındaki Görüşleri" .A.A.M.D.,c.10, sy.29 (Temmuz 1994) s.458.

[161] Vahapoğlu, a.g.e., s.189.

konusu olabilecek olan bu konuları ayrı başlıklar altında özetle incelemeye çalışacağız.

24 Temmuz 1923'de baş delege İsmet Paşa tarafından imzalanan antlaşma 21 Ağustos 1923'de TBMM'ye sunulmuştur. Mecliste yapılan uzun görüşmeler sonucunda bazı itirazlara rağmen 14 aleyhte oya karşı 213 oyla onaylanmıştır. Lozan Barış Antlaşması 143 maddeden ibaret olup "siyasi hükümler, özel hükümler, parasal hükümler, çeşitli hükümler, ekonomik hükümler, ulaşım yolları ve sağlık işleri, genel hükümler" ana başlıkları altında toplanmıştır.[162]

1- Ermeni Yurdu Sorunu

Lozan Barış Konferansı'na gelinceye kadar "Büyük Ermenistan" davasından ümitlerini kesmiş olan İtilaf Devletleri, son bir ümitle doğu ve güneydoğuda bir "Ermeni Yurdu" oluşturma çabasında gayret gösterdiler. Ermeni sorununun Lozan'da görüşülmesi dikkat çekicidir. Çünkü 2-3 Aralık 1920 tarihli Gümrü ve nihayet 16 Mart 1921 tarihli Kars anlaşmaları ile Türkiye'nin milli sınırları belirtilmiş ve TBMM hükümeti ile Ermenistan arasında bu sorun çözüme kavuşmuştu.

13 Kasım 1922 günü barış görüşmelerine katılmak üzere Lozan'a gelen Türk Delegasyonu'na Ankara Hükümeti'nin verdiği işlenecek direktiflerin birisi de;

"Ermeni sınırı söz konusu olamaz. Olur ise görüşmelerin kesilmesi gerekir,"[163] şeklindedir.

Ermeniler konferansın toplanacağını haber alınca hemen çalışmaya başlayarak Ermeni Cumhuriyeti (Kafkasya'daki) ile ilişki kurarak Lozan Barış Konferansı'nda müşterek hareket etmek kararı aldılar.

Birleşik Ermeni Heyetinde B.Yeram, Gümüşgerdan, Garo Pastırmacıya ve Rus A. Mandelistan bulunuyordu.[164] Bu heyet özellikle

---

[162] Soysal, a.g.e., s.85-139.
[163] Fahri Belen, **Türk Kurtuluş Savaşı,** Ankara,1973, s.531.
[164] Halil Metin, **Türkiyenin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olayları** İstanbul,1992, s.179.

İngiltere ve Fransa aracılığıyla girişimde bulunmuş ve şu amaçları gerçekleştirmeyi hedef almıştır:[165]

1 .Birleşik ve Bağımsız Ermenistan' ın gerçekleşmesi.

2 .Geçici bir çözüm olmak üzere ulusal ocağın kurulması.

3 .Lozan Barış Konferansı'na kabul edilmesi

Heyet Lozan'a gelmeden önce Ermeni sorunu hakkında dikkatlerini çekmek için ayrıca Poincare'a, Milletler Cemiyet Genel Sekreterine ve Venizelos'a başvuruda bulunmuştu. Ayrıca Lozan'a kabul edilmek için mektupla Fransa, İtalya ve İngiltere hükümetlerine başvurmuşlardır.

Ermeni Birleşik Heyeti Lozan Barış Konferansı'na katılmadan önce de Ermeni isteklerini içeren bir muhtırayı Kasım 1922'de Lozan Barış Konferansı'na sunulduktan sonra,[166] hemen hemen aynı savları abartma ve yakınmalarla dolu ikinci bir muhtırayı da vermişlerdir. Daha sonra Ermeni Cumhuriyeti ve Ulusal Ermeni Birleşik Heyeti adıyla Aharonyan, Hadisyan, Paşaliyan ve Noradukyan' dan oluşan bir grup Lozan'a geldiler.[167]

Lozan' da oluşturulan Ermeni bürosu hemen bütün temsilcilerle ilişki kurarak kendilerini Ermeni davasına kazandırmaya çalıştırdılar. Özellikle de Türk Heyeti başdelegesi İsmet Paşa'ya psikolojik baskı uygulamaya çalıştılar.[168]

Konferansa katılma yolundaki başvuruları sonuç vermemiş olan Ermeni temsilciler, doğrudan Lozan görüşmelerine alınmamışlardır. Ancak Türk heyetinin itirazlarına rağmen 12 Aralık 1922'deki "Azınlıklar Alt Komitesi"nde dinlenmeleri İtilaf Devletleri delegeleri tarafından kabul edilmiştir. Lord Curzon başkanlığında Ouchy şatosunda görülen görüşmelerde ilk sözü "Azınlıkların korunması konusunda" yazılı metni ile Lord Curzon almıştır.[169] Ermeniler'in avukatlığını üstlenen Curzon, Türk delegasyonunu güç durumda bırakmak amacıyla Türk toprakları üzerinde

---

[165] Uras, a.g.e., s.715.

[166] a.g.e., s.717.

[167] Azmi Süslü, **Türk Tarihinde Ermeniler** s.274.

[168] İsmet İnönü, **Hatıralar 2** 2.bsk. Ankara 1992, s.79.

[169] Konuşma Metni İçim Bkz., Seha L. Meray **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler**, t.1, c.1, k.1, Ankara,1969-1970, s.179 vd.

"Ermeni Yurdu" kurulmasına ilişkin dileklerini ilgili komisyona iletmek ve sorunları incelemek için ikinci bir komisyon kurulmasını istemiştir.[170]

Daha sonra M.Barrare ve Marki Garoni aynı temeller üzerindeki düşüncelerini açıklamışlardır. Bu bazen mültefit çoğu kez de ithamlarla dolu konuşmalara karşı İsmet Paşa, yüzyılların muhasebesini yapan ama tavizsiz ve pervasız konuşmasını yapmıştır.[171] Burada İsmet Paşa Ermeniler'le ilgili olarak şöyle demiştir. "Ermeniler'e gelince Türkiye ile Ermenistan arasında yapılan anlaşmalarla sağlanmış iyi ilişkiler yakındaki Ermeni Hükümeti tarafından yapılacak her hangi bir kışkırtma olanağını ortadan kaldırmıştır. Diğer taraftan Türkiye'de yaşamaya karar veren Ermeniler iyi yurttaş olarak yaşamak gerektiğini artık göz önüne almış olmalıdırlar.[172]

İsmet Paşa'nın hararetli konuşmasından sonra Rum ve Ermeni azınlıklarından bahseden Venizelos ve Ermeni ocağından bahseden ABD, delegesi M. Child söz almışlardır. Bütün bu konuşmalardaki saldırı ve ithamlar başta İsmet Paşa tarafından olmak üzere başarı ile savuşturulmuştur.

Türk ulusunun düşüncelerine tercüman olan İsmet Paşa; "Türk toprakları bir Ermeni yurdu için parçalanamaz. Ne doğu illerinde, ne de Klikya da anavatandan ayrılması mümkün değildir. Zaten Türkiye bugün bulunan ve bağımsız Ermeni Cumhuriyeti ile anlaşmalar yapmıştır. Diğer bir Ermenistan olabileceğini Türkiye hayalinden bile geçiremez."[173] şeklindeki sözleri bu konuya verdiği önemi göstermesi açısından önemlidir.

Yine de Türk heyetinin bütün itirazlarına rağmen Ermeni Yurdu sorunu bir raporla konferansın 9 Ocak 1923 tarihli toplantısına getirilmiştir. Ancak Türk heyetinin kararlı tutumu karşısında bu konu bir daha Lozan Barış Konferansı'nda görüşülmemiş ve anlaşma metninde yer almamıştır. Ermeniler'in bütün çabaları sonuçsuz kalmıştır.

Böylece batılı devletler tarafından savaş sırasında teorik olarak ve fiilen gündeme getirilen "Ermeni sorunu" Türk zaferi ile askeri olarak,

---

[170] Süslü, a.g.e. s.276-278.
[171] Konuşma metni için bkz. Süslü, a.g.e. s.276-287.
[172] Uras, a.g.e. s.726.
[173] a.g.e., s.739.

Lozan'daki son durumla da hukuki ve siyasi olarak sona ermesine rağmen daha sonraki yıllarda "Ermeni soykırımı" iddiaları devam etmiştir.

2-Türk-Rum Nüfus Mübadelesi

Osmanlı Devleti'nde özellikle Osmanlı Rus savaşından sonra önemli göç olayları yaşanmıştır. Bunun nedeni ise savaşlar dolayısıyla meydana gelen toprak kayıplarıdır. Bu durum Balkan Savaşları'na (1912-1913) kadar artarak devam etmiştir. Balkan savaşları sonunda İttihat ve Terakki Hükümeti ile Bulgaristan arasında imzalanan İstanbul anlaşması (29 Eylül 1913) sonunda mübadele resmileşmiş ve bu ilk anlaşma sınırın her iki yanında 15 km mesafede oturanları içine alacak şekilde oluşturulmuştur.[174] Nüfus mübadelesinin nedeniyse zorunlu göç olayı ve Osmanlı'nın Gayr-i Müslimler'den kurtulma isteğidir.

İttihat ve Terakki Hükümeti aynı nitelikte bir anlaşma önerisini Yunanistan'a da yaptı. Haziran 1914'de Osmanlı Devleti ile Yunan Hükümeti arasında nüfus mübadelesi ile ilgili bir anlaşma imzalandı. Mübadeleyi yürütecek bir karma komisyon oluşturuldu. Fakat 1.Dünya Savaşı çıkınca anlaşma uygulanamadı.[175]

Lozan Barış Konferansı'nda kurulan ilk oturum komisyonlarından "Ülke ve Askerlik Sorunları Komisyonu" nca ele alınan bu konu 1 Aralık 1922 tarihli oturumda görüşülmeye başlanmıştır. Mübadele sorunu Türkiye ile Yunanistan arasında yoğun tartışmalara yol açmıştır. 1 Aralık 1922 tarihli oturumun ilk konuşmacısı Milletler Cemiyeti Temsilcisi Norveçli Dr. Nansen olmuştur. Nansen, Türk-Yunan makamların mübadeleyi istediklerini, mübadelenin ortaya çıkaracağı sorunlara karşılık, sağlayacağı yararların daha fazla olduğunu göz önünde tutarak,[176] Türkiye ile Yunanistan arasında geciktirilmeden bir mübadele yapılması gerektiğini belirtmiştir.

İsmet Paşa ise mübadele sorunu ile azınlıklar sorununu birlikte ele alınması gerektiğini vurgulayarak bu sorunun görüşülmesi için henüz erken

---

[174] Oran, a.g.e., s.46.
[175] H. Cevahir Kayam "Lozan Barış Konferansına Göre Türk-Yunan nüfus Mübadelesi ve Konunun TBMM.' de Görüşülmesi", **A.A.M.D.**, c.9, sy.27 (Temmuz-Kasım 1993) s.583-584.
[176] Meray a.g.e., s.116-119.

olduğunu, bundan dolayı Türk tarafının mübadele konusundaki görüşlerini daha sonraki oturumlarda açıklayacağını belirtmiştir.

Yunan Temsilcisi Venizelos da Ekim ayı geçmeden mübadelenin başlaması gerektiği görüşündedir. Ayrıca mübadelenin isteğe bağlı olarak gerçekleşmesinde ısrarcı olmuştur.

İngiliz Temsilcisi Lord Curzon mübadelenin zorunlu olmasına taraftardır. Bu görüşünü de mübadelenin bir an önce yapılması gerekliliğine bağlamaktadır. Ayrıca Curzon İstanbul'daki Rumların mübadele dışında tutulması fikrini savunmakta bunun tersi olursa Türkiye'nin ekonomik ve endüstriyel kayba uğrayacağını iddia etmektedir.[177]

Lozan Barış Konferansı görüşmelerinde azınlık sorunları ile mübadele çoğu zaman birlikte tartışılmıştır. Müttefik Devletler İstanbul'daki Rumlar'a karşılık Batı Trakya'daki Türklerin mübadele dışı tutulmasını önermişlerdir. Türk tarafı azınlık sorunun halledilmesinde en büyük engel olarak Hıristiyan Rum unsurunu görmektedir. Bundan dolayı Türk tarafı zorunlu mübadele ile Rumlar'dan kurtulmak isteğindedir. Böylece "yabancı müdahalesinden" ve "dış yönlendirmelerden" kurtulmuş olacaktır.[178]

31 Aralık 1922 tarihli oturumda İsmet Paşa zorunlu mübadele üzerinde durmuş ve İstanbul'daki Rumlar'ın bu kapsamda olması gerektiğini belirtmiştir. Ancak daha sonra ise Yunanistan' dan göç edecek Türkler'in orada bırakacakları taşınır taşınmaz mallara karşılık alınacak bir tazminata göre İstanbul'daki İstanbul doğumlu 200.000. Rum'un kalabileceğini kabul etmiştir.[179] Böylece Türk tarafı konferansın başından beri savunduğu mübadelenin bütün Rumlar'ı kapsaması görüşünden vazgeçmiş oluyordu.

"Ülke ve Askerlik Komisyonu" tarafından oluşturulan bir alt komisyonun hazırladığı sözleşme taslağı 27 Ocak 1923 günü komisyona sunulmuştur. Bu taslak her iki ülkenin verdiği tavizler sonucu hazırlanmış oluyordu. Türk tarafı sınır dışı edilecek Yunanlılar'ın bir daha Türkiye'ye dönmelerinin yasaklanmasından ve "Batı Trakya" olarak adlandırılan bölgenin Yunanistan'ın düşündüğünden daha geniş bir alanı kapsadığı

---

[177] Kayam, a.g.m., s.588.
[178] Meray, a.g.e., s.200.
[179] a.g.e., s.210.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

görüşünden vazgeçmiştir. Yunanistan ise Müslümanlar'ın mülkiyetindeki taşınmazların kamulaştırılmasında 1912 tarihli kanun uyarınca alınmış olan tedbirler konusunda uzlaşmacı bir tutuma razı olmuştur. İstanbul bölgesinin sınırları Şehremaneti bölgesi alanı ile sınırlandırılmış özel kişilerin mallarına uygulanan tasfiye işlerini dinsel toplulukların mallarına da uygulanması kabul edilmiştir.[180]

Mübadele işleri ile uğraşmak üzere bir "Karma Komisyon" kurulması benimsenmiştir. Komisyonun, 4 Türk ve 4 Yunan Temsilcisi ile Milletler Cemiyeti'nin seçeceği 3 üyeden oluşması öngörülmüştür.

Lozan Barış Konferansı'nı 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan "Yunan ve Türk halklarının mübadelesine ilişkin sözleşme ve protokol" Yunan Temsilci Heyetinden E.K. Venizelos ve D. Caclamanoz ile Türk Temsilci Heyetinden İsmet Paşa, Dr. Rıza Nur Bey ve Hasan Saka Bey tarafından imzalanmış olup 19 madde ve bir protokolden oluşmaktadır.[181] Sözleşmeye göre mübadeleye Türkiye'deki Rum Ortodoks dininden Türk uyrukluları ile Yunanistan'daki Müslüman dininden Yunan uyruklular tabi tutulmuştur. (Mad.1), Mübadelenin en önemli özelliği zorunlu olmasıdır. Fakat sözleşme ile İstanbul'un Rum ahalisi ve Batı Trakya'da ki Müslüman ahali mübadele dışı tutulmuştur. (Mad.2), Mübadele dışı tutulacaklar yine 2. Maddeye göre İstanbul için Şehremaneti sınırları içinde 30 Ekim 1918 tarihinden önce yerleşmiş Rumlar ve Batı Trakya için 1913 tarihli Bükreş Anlaşmasının çizdiği sınırın doğusunda yerleşmiş olan Türkler olacaktır.

1912 tarihinden sonra göç etmeleri gerekenler ya da göç edenler "göçmen" olarak nitelendirilerek mübadele kapsamına alınmıştır. (Mad.3), Mübadele edeceklere hiçbir engel çıkartılmayacak (Mad.5) ve Türkiye'de alıkonulmuş vücutça sağlam Rumlar Türkiye'den gönderilecek ilk kafileyi oluşturacaktır.(Mad.5) Mübadiller bulundukları ülkenin uyruğunu yitirecekler ve varış ülkesine ayak bastıkları anda o ülkenin uyruğunu kazanmış olacaklardır.(Mad.7)

Mübadiller ve topluluklar taşınır mallarını hiçbir kısıtlamaya tabi olmadan yanlarında götürebileceklerdir. Götürülmek istenmeyen taşınır

---

[180] a.g.e., t.1, c.1, k.2, s.2.
[181] a.g.e., t.2, c.2, k.2, s.89-95.

mallar için, yerel makamlar değer tespiti yapacaklar ve bununla ilgili olarak 4 nüsha tutanak hazırlayıp birini kendilerine alıkoyarak, birini göçmene, birini Karma Komisyon'a ve birini de göç edilecek ülke hükümetine vereceklerdir.(Mad.8) Taşınmaz malların tasfiyesi ile Karma Komisyon görevlendirilmiştir.(Mad.9) Mübadele kapsamına girenlere ait bütün taşınır ve taşınmaz mallar üzerinde daha önce konmuş olan her türlü kısıtlayıcı hüküm yok sayılacak değer tespitleri buna göre yapılacaktır.(Mad.10)

11. Madde ile Karma Komisyon'un kuruluşu düzenlenmiştir. Karma Komisyon, göçü denetleyecek taşınır ve taşınmaz malların tasfiyesini gerçekleştirmek, sözleşmenin getireceği tedbirleri almak ve çıkacak diğer sorunları karara bağlamakla görevlendirilmiştir.(Mad.12)

Komisyon mübadilin göç ettiği ülkede bıraktığı mallara karşılık borç tutarını gösteren bir belgeyi mübadile verecektir. Bu belgede belirtilen tutar kadar göç edilen ülkenin göç edilecek ülkeye karşı bir borcu olacaktır. Göçmen gittiği ülkede elindeki belge tutarı kadar mal hakkına sahip olacaktır. (Mad.14)

Mübadillerin gidişlerinde gerekli kolaylıkların sağlanması, mübadele dışı tutulanlar hakkında hiçbir baskı ve kısıtlamaya gidilmemesi ve mübadele sözleşmesinin taraflarca onanmasından sonra yürürlüğe girmesi gibi konular da diğer maddelerde düzenlenmiştir.[182]

Türk Temsilci Heyeti Ankara'ya geldikten sonra önce İcra Vekilleri Heyeti'ne bilgi vermiş ve konu TBMM'de gizli oturumlarda 21 Şubat 1923 ile 6 Mart 1923 tarihleri arasında görüşülmüştür, TBMM'de "yeterince tatmin edici olmadığı" gerekçesi ile eleştirilmiştir. Özellikle İzmir Milletvekili Necati Bey ile Saruhan Milletvekili Vasıf Bey İstanbul Rumlar'ının zorunlu göçe tabi tutulmayarak yerlerinde bırakılmalarını olumsuz karşılamışlardır.[183]

Karşılıklı göç sonucu Türkiye ile Yunanistan arasında yer değiştiren insanların sayısı Türk ve Yunan kaynaklarına göre farklılık göstermektedir. Bu konuda Yunan kaynakları Yunanistan'a dönen mübadillerin sayısını fazla

---

[182] Kayam, a.g.m., s.593-594.

[183] Orhan Türker, "Ahali Mübadelesinin 75. Yılı ", **Tarih ve Toplum D.**, c.29, sy.172 (Nisan 1998) s.227.

gösterirken; Türk kaynakları ise daha az göstermişlerdir.[184] Bu kaynaklardan şöyle bir sonuç çıkarabiliriz. Giden Rumların sayısı 1.200.000.-1.600.000. arasında değişirken Gelen Türk sayısı da 350.000.-500.000. arasında değişmektedir.

Mübadele sözleşmesi gereğince oluşturulan "Muhtelit Mübadele Komisyonu" Ekim 1923'de yürürlüğe girdi. Komisyonun kararına göre; Mübadelenin 18 ayda bitirilmesi öngörülmekte ve Türkiye'ye gönderileceklerin, sahilde oturanları kışın, iç kesimlerde oturanların da yazın gönderilmesi şeklinde olacaktı.[185]

İlk bir yıl içinde mübadelede önemli sorunla karşılaşılmadı. Sonraki dönemlerde mübadele sonucu ortaya çıkan sosyal sorunlar ve sözleşmenin 2.maddesinin uygulanması ile ilgili baş gösteren uyuşmazlıklar iki ülke arasında gerginlik yaratmış hatta iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiştir.[186] Esas sorun "yerleşmiş" (etabli) kavramının yorumundan kaynaklanmıştır. Türkiye "etabli" sayılacakların mübadele sözleşmesine göre 1918 tarihinden önce İstanbul'da yerleşmiş olanlardan kimlerin bu kanunda sayılacağının Türk yasalarına göre belirlenmesi gerektiği görüşündedir.[187]

Yunanistan ise bu konuda Türk ve Yunan yasalarına sözleşmelerde bir atıf yapılmadığından dolayı , konunun sözleşme metnine ve ruhuna uygun olarak yorumlanması görüşünü taşımaktadır. Yunanistan'a göre 1918'den önce yerleşmiş bütün Rumlar etabli sayılmalıdır.[188] Bu durumda Türkiye İstanbul'daki Rumların mümkün olan en çok sayıda mübadeleye tabi tutulmasını, Yunanistan ise yerleşme tarihine bakılmaksızın bütün Rumların İstanbul'da kalmasını sağlamak düşüncesinde idi. [189]

Etabli sorunu Muhtelit Mübadele Komisyonu'nda çok tartışılmasına rağmen bir sonuç alınamadı ve Yunanistan sorunun çözümü için Milletler

---

[184] Geniş bilgi için bkz. Kemal Arı **Büyük Mübadelede Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)** İstanbul,1995

[185] Ali Fuat Cebesoy, **Siyasi Hatıralar 2** İstanbul 1960, s.61.

[186]Bkz. Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)** Ankara,1984

[187] Nihat Erim, "Milletlerarası Daimi Adalet Divanı ve Türkiye" **A.Ü.H.F.D.**, c.2, sy.1 (Ankara 1944) s.63 .

[188] Mehmet Gönlübol-Cem Sar **Atatürk ve Türkiye' nin Dış Politikası (1918-1938)** Ankara,1990,s.56.

[189] Armaoğlu, a.g.e., s.326.

Cemiyeti Meclisi'ne müracaat etti.[190] Milletler Cemiyet Meclisi sorunu 31 Ekim 1924'de görüştü ve konunun Mübadele Komisyonu'nca görüşülmesine devam edilmesine kara verdi. Bu görüşmelere Türkiye adına Fethi Bey, Yunanistan adına da M. Politis katılmıştır. Ancak Mübadele Komisyonu'nun 15 Ocak 1924 tarihli toplantısındaki görüşmeden bir sonuç alınmadığı için komisyon, La Haye Daimi Adalet Divanına başvurma kararı aldı.

La Haye Daimi Adalet Divanı'nın yorumu sorunu çözmeye yetmedi. Sorun iki ülke arasındaki gerginliği arttırdı. Yunanistan sözleşme hükümlerine aykırı olarak Batı Trakya'daki Müslümanların mallarına el koyarak buralara Türkiye'den gelen mübadil Rumlar'ı yerleştirmeye başladı. Türkiye'de İstanbul'daki Rumlar'ın mallarına el koydu. Bu durum iki ülkeyi tekrar savaşın eşiğine getirdi.[191]

Daha sonraki yıllarda iki ülke arasında (1 Aralık 1926) Atina İtilafnamesi imzalandı. Ancak 1930'a kadar gerek Etabli sorunu gerekse azınlık mallarına el konulması iki ülke için sorun oluşturmaya devam etti.[192]

10 Haziran 1930'da Ankara'da imzalanan anlaşma ile Etabli sorununun çözümü mümkün olmuştur. Bu anlaşmada yerleşme tarihlerine ve doğum yerlerine bakılmaksızın İstanbul'daki bütün Rumlar ile Batı Trakya'daki Türkler "Etabli" sayılmışlardır. Ayrıca azınlıklara ait mallar konusunda yeni düzenlemelere gidilmiştir.[193]

Türk-Yunan nüfus mübadelesi insanlar üzerinde özellikle Yunanistan açısından sosyal ve ekonomik sıkıntılar yaratmıştır. Türkiye için de aynı durum söz konusudur. Savaştan yeni çıkmış mali kaynakları tükenmiş, sağlık hizmetleri, limanları, yolları ve kara-deniz ulaşım araçları olmayan fakir Türkiye ve Yunanistan'dan göçen insanlar yollarda çok sıkıntı çekmişler, tifo ve tifüs gibi hastalıklardan ölenler olmuştur. Yaşanan panik ve düzensizlikten dolayı aileler parçalanmış, evinden sevdiklerinden alışılmış düzenden koparılan insanların bu sorunlarına yollarda ölüm ve yeni bir ülkede ne

---

[190] Erim, a.g.m., s.63-64.
[191] Gönlübol-Sar a.g.e., s.57.
[192] İtilafname metni için bkz: Düstur, 3.Tertip, c.8, s.129.
[193] Düstur 3.Tertip, c.12, s.707.

yapacakları korkusu eklenince göçmenler açısından son derece sıkıntılı bir dönem başlamıştır.[194]

Anadolu'da yeşil bir çevre ve bol suya alışkın Rumlar Yunanistan'ın kurak ve çorak topraklarından sıkıntı çekmişler, göçtükleri toprakların onların alışkın olduğu türden tarım ürünlerine elverişli olmaması nedeniyle ciddi sorunlarla karşılaşmışlardır. Mübadillerin bir kısmının yeni geldikleri ülkenin dillerini bilmemesi de sıkıntı yaratmış Türkçe konuşan Rumlar Yunanca öğrenmekte zorlanmışlar, bu arada yerli halk tarafından aşağılanmışlardır. Mübadele gereğince terk ettikleri evlere ve arazilere karşılık, gittikleri ülkeden kendilerine mal verilmesi gerekirken yapılan haksızlıklar sonucu kimi zaman bu durum gerçekleşmemiş, bu arada kimi mübadiller de haksız yere servet sahibi olmuştur.

Rumlar'ın toplu olarak Anadolu'dan ayrılmaları özellikle zanaat ve ticaret gibi bazı iş sahalarında boşluklar doğurmuştur. Yine mübadeleden sonra iki tarafın da arkada zorunlu olarak bıraktığı kilise, camii, manastır, ayazma, türbe, tekke, mezarlık ve ev gibi yapılar bazen fanatizmin bazen de koşulların zorlanması sonucu tahrip edilerek ortadan kaldırılmış ya da amaçları dışında kullanılmıştır.[195]

3- Patrikhane Sorunu

Patrikhane sorunu Lozan Barış Konferansı'nın en fazla tartışılan konularından biridir. Konferans'ın alt komisyonunda yirmi oturumda gündeme gelmiş çözümlenemediği için büyük komisyona yani " Arazi ve Askerlik Komisyonu"na havale edilmiştir.

Mustafa Kemal 20 Ocak 1923'de gazetelere verdiği demeçte bir "hıyanet ocağı" olarak vasıflandırdığı patrikhanenin artık Türkiye toprakları üzerinde bırakılmaması gerektiğini söylüyordu.[196] Lozan'daki Türk delegeleri de aynı istek doğrultusunda hareket ediyor ve tezleri "Mütareke esnasında Patrikhane'nin Türklere karşı çalışan bütün tertiplerin merkezi" olması esasına dayanıyordu.[197] 10 Ocak 1923 günü toplanan Arazi ve Askerlik

---

[194] Türker, a.g.m.,s.228.
[195] a.g.m., s.229.
[196] M. Süreyya Şahin,a.g.e.,s.203.
[197] İnönü, a.g.e., s.130-131.

Komisyonu'nda uzun bir konuşma yapan Curzon, Patrikliğin İstanbul'dan çıkarılmasını "uygarlık dünyasının vicdanını yaralayan" bir olay olarak nitelemiştir. Müttefik devletler Patrikliğin İstanbul'dan çıkarılmasına karşıdırlar. Curzon, sorunun çözümü için Türkiye'nin egemenlik haklarına müdahale olarak gördüğü, Patrikliğin siyasal alanlarla yönetim alanlarındaki bütün yetkilerinin elinden alınarak sadece ruhani konularda ve kilise işleriyle ilgili olarak sorumluluğunun devam etmesi şartıyla İstanbul'da kalmasını önermiştir.[198]

Yunanistan'ın baskılarıyla İngilizler ve diğer müttefiklerin çoğu Patrikhane'nin manevi varlığı üzerinde durup özellikle Patriğin İstanbul'u terk etmesi halinde Rum Ortodoks Cemaati'nin dini reisini kaybedeceğini söylediler. Uzun süren tartışmalar sonunda Türkiye, Patrikhane'nin Osmanlı Devleti döneminde verilen bütün imtiyazlarının kaldırılarak siyasi ve idari işlerle uğraşmamak, sadece dini hizmetleri yerine getirmek şartıyla ve bu konuda verilen sözleri senet kabul etmek suretiyle İstanbul'da kalmasına izin vermiştir.[199]

TBMM'de yaptığı bir konuşmada Dr. Rıza Nur Patrikhane sorununun Lozan görüşmelerinde niçin ortaya atıldığını açıklamıştır. Rıza Nur'a göre Patrikhane sorunu Lozan'da ortaya çıkış biçimiyle TBMM'nin isteği değildir. Türk temsilcileri konuyu gündeme getirerek müttefiklerden taviz koparmayı amaçlamışlardır.[200] Bunun sonucu olarak da Patrikhane'nin siyasi, idari, adli vasıfları elinden alınmış ve böylece Rumlar'ı Türkiye aleyhine teşvik ve tahrik etme olanağı ortadan kaldırılmıştır. Rıza Nur Patrikhane'nin İstanbul dışına çıkartılmamasını da olumlu olarak yorumlamış ve böylece Patrikhane'nin denetim altında tutulabileceğini belirtmiştir.

24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Barış Antlaşması'nda Patrikhane ile ilgili bir hüküm yer almamaktadır. Yalnız azınlıkların korunmasına ilişkin 37-45. Maddelerde Gayr-i Müslim Türk vatandaşların statüsü belirlenmektedir. Buna göre din ve mezhep farkı gözetmeksizin bütün Türk vatandaşlara eşit haklar tanınmakta daha önceki bütün ayrıcalıklar

---

[198] Meray, a.g.e., t.1, c.1, k.1, s.327.

[199] Geniş bilgi için bkz. ,Adnan Sofuoğlu, **Fener-Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri**, İstanbul, 1996, s.120-150.

[200] Konuşma metni için bkz. ,**TBMM. Gizli Celse Zabıtları,** c.4, Ankara, 1985, s.6.

kaldırılmaktadır. Böylece Lozan Barış Antlaşması'nda herhangi bir koruma ve teminat altına sokulmayan Patrikhane'nin tek sığınağı Türk hükümeti ve Türk Ulusunun hoşgörüsüdür.[201]

Bütün ayrıcalıkları kaldırılan Patrikhane, Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi adını almakta ve "ekümenik"[202] vasfını kaybetmektedir. İstanbul sınırları içinde oturan Rum asıllı Ortodoks Türk vatandaşların dini hizmetlerini görmekte yükümlü bir kilise durumunda bulunan Patrikhane, diğer kilise ve Hahambaşılık'la aynı statüye tabidir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde, kanunlara tabi olan Patrikhane ve diğer dini kurumlarla vakıfları denetleme, kanunlara aykırı bir durum tespitinde ise cezalandırma ve kapatma hakkı tamamen Türk Hükümeti'ne aittir. Hiçbir yabancı devlet bu konuya müdahale edemez.

4- Azınlıkların Statüleri ve Korunması

12 Aralık 1922 günü başkanı bulunduğu " Ülke ve Askeri Sorunlar Komisyonu"na azınlıklar sorunu getirildiği gün Lord Curzon yaptığı konuşmada savaşa girdiklerinde amaçlarının; " Anadolu'daki Hıristiyan azınlıkları himaye etmek mümkün ise kurtarmak, Ermeniler'e yurt sağlamak " olduğunu belirterek Türkiye'deki himaye görmesi gereken azınlıkları Rumlar, Yahudiler, Asuriler, Keldaniler ve özellikle Ermeniler olarak göstermiştir.[203]

Daha sonra söz alan İsmet Paşa uzun konuşmasının sonunda TBMM Hükümetinin azınlıklarla ilgili tezini şöyle açıklamıştır:

"Azınlıklara karşı takip olunacak hareket tarzı, Cihan Harbinden sonra gerek Cemiyeti Akvam kanalıyla, gerek muahedeler metniyle, müştereken kabul edilmiş ve artık alışılmış uluslararası usuller ve kaideler olarak tayin olunmuştur. Bunların hepsini kabul edeceğiz. Bunun dışında herhangi bir kayıt kabul etmeyiz.[204]

Uzun ve tartışmalı görüşmelerden sonra azınlıklar konusu İtalyan baş delegesi Montagna'nın başkanlığındaki alt komisyona havale edilmiştir. Türk

---

[201] Süreyya Şahin, **Fener Patrikhanesi ve Türkiye,** İstanbul, 1980, s.213.
[202] Ekümenik,dünyadaki bütün Ortodoksların dini lideri olmak isteği ve çabasıdır.Geniş bilgi için bkz.Sofuoğlu, a.g.e.,s.150 vd.
[203] Meray, a.g.e., t.1, c.1, k.1, s.179-184.
[204] İnönü, a.g.e.,s.84.

temsilcilerin de bulunduğu bu komisyon iki üç hafta içinde onaltı yaparak " Ekalliyetlerin Himayesi" (azınlıkların korunması) hük hazırlamıştır. Böylece Lozan Barış Antlaşmasının 37-45 sayılı m azınlıklar hakkındaki hükümleri kapsamaktadır.[205]

Türk Hükümeti Türkiye'de oturan herkesin, doğum, bir ulusal topluluktan olma, dil, soy, ya da din ayrımı yapmaksızın, hayatlarını ve özgürlüklerini korumayı tam ve eksiksiz olarak sağlamayı yüklenir. Herkes din gereklerini serbestçe yerine getirebilir yeter ki kamu düzeni ve ahlak kurallarıyla çatışmasın. Herkes bazı özel haller hariç dolaşım ve göç etme özgürlüklerinden yaralanabilir(Mad.38)

Gayr-i Müslim azınlıklara mensup Türk teb'ası, Müslümanlar'ın istifade ettikleri aynı hukuku medeniye ve siyasiyeden istifade edeceklerdir. Türkiye'nin bütün halkı, din ayrımı yapılmaksızın kanun önünde eşit olacaklardır. Herkes her türlü iş kolunda ve meslekte çalışabilecek ve kamu hizmet ve görevlerine kabul edilebilecektir. (Mad.39)

Bütün Türk uyrukları hem hukuk bakımından hem de uygulamada aynı işlemlerden ve aynı güvencelerden yararlanacaklardır (Mad.40)

Türk Hükümeti azınlıkların yoğun olarak yaşadıkları yerlerde eğitim konusunda gerekli kolaylıkları sağlayacak ve buralardaki azınlıklar devlet bütçesinden yararlanıp pay alacaklar.(Mad.41)

Türk Hükümeti Müslüman olmayan azınlıkların aile durumlarıyla kişisel durumları konusundaki sorunlarının, kendi gelenek ve görenekleri uyarınca çözümlenmesinde bütün tedbirleri alacaktır. Bu tedbirler "Özel Komisyon"ca düzenlenecektir. Yine Türk Hükümeti azınlıklara ait kilise, havra, mezarlık ve öteki din kurumlarını koruyacaktır.(Mad.42)

Müslüman olmayan Türk uyrukları inançlarına veya dinsel ayinlerine aykırı herhangi bir davranışta bulunmaya zorlanamayacak hatta özel tatil günleri dikkate alınacaktır. Ancak bu durum kamu düzenini bozmayacak şekilde olmalıdır.(Mad.43)

Türkiye Hükümeti Türkiye'deki Müslüman olmayan Türk uyruklarla ilgili hükümlerin Milletler Cemiyeti'nin güvencesi altında olacağını kabul

---

[205] Oran,a.g.e.,s.183-185.

eder.(Mad.44) Buna karşılık Yunanistan'da Türkiye tarafından Müslüman olmayan azınlıklara tanınmış olan haklardan kendi ülkesinde bulunan Müslüman azınlığı yararlandıracaktır.(Mad.45)

Azınlık mensupları herhangi bir konuda şikayette bulunmak isterlerse bir dilekçe ile Cemiyet-i Akvam genel sekreterliğine başvururlar. Genel sekreter bu dilekçeyi ilgili devlete tebliğ eder. Bu devlet üç hafta içinde mütalaasını beyan eder. Genel sekreterlik dilekçeyi mütalâa ile birlikte üçler komitesi denilen bir teşekküle havale eder. Komite, incelemeleri sonucu dilekçenin Cemiyet-i Akvam Meclisi'ne arz edilip edilmeyeceğine karar verir.[206]

Lozan Barış Konferansı'nın yukarıda değindiğimiz maddeleri ile Türkiye'deki azınlıkların statüleri belirlenmiş ve himaye altına alınmışlardır. Lozan'da verilen himayelerin kişisel değil toplumsal; hatta ulusal olması düşünülmüştür. Müslüman olmayan Türk Vatandaşları ulusal cemaatler kabul edilerek bütün halinde düşünülmüşler ve buna göre Türkiye"deki yaşamları garanti altına alınmıştır.[207]

Lozan Barış Konferansı'nda himayeleri teklif edilen azınlıkların kimler olacağı tartışma konusu olmuş, büyük güçler ulusal hatta etnik kıstaslara göre azınlıkları sınıflandırmayı teklif etmişlerdir. Bu önerge gerçekleşse idi o zaman Türk olmayan Müslümanların da azınlık statüsüne indirgenmeleri sağlanacaktı. Ancak Türk Heyeti buna kesinlikle karşı çıktı. Bunun üzerine Alt Komisyon koruma tedbirlerini Müslüman olmayan azınlıklarla sınırlamayı kabul etmek zorunda kaldı. [208]

Lozan Barış Konferansı'ndaki bir diğer tartışma konusu da himayeye alınan Gayr-i Müslimlerin sahip olduğu hakların kapsam, nitelik ve sınırları ile ilgilidir. Türk tarafı azınlıkların Müslümanlar'a tanınmış olan yurttaşlık hakları çerçevesinde siyasal haklardan yararlanmalarını, büyük güçler ise azınlıkların çoğunluk hakları yanında Müslümanlar'ın sahip olmadığı bazı imtiyazlardan veya muafiyetlerden de yararlanmalarını istiyorlardı. Uzun tartışmalar sonunda Türkler Müslüman olmayanların kendi dillerini konuşmalarını kabullenmiş, eğitimlerine yardımı taahhüt etmiştir. Büyük

---

[206] Abdulahat Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi,** Ankara, 1991, s.133.
[207] Öke, a.g.e., s.201.
[208] a.g.e., s.202.

güçler de azınlıkların bir bedel karşılığı askerlikten muaf tutulmaları isteğinden vazgeçmiştir.[209]

Karşılıklı tavizlerle çözüme bağlanan bir başka pürüz de Gayr-i Müslimler'in ailevi ve kişisel statülerinin tespiti olmuştur. Bu konu da 42. Madde ile çözümlenmiştir. Bu maddeye göre Türkiye Hükümeti azınlıkların aile hukukuna ilişkin sorunlarının kendi örf ve adetlerine göre çözümlenmesine uygun her türlü hükmün konulmasına onay vermekte ve bu hükümlerin Türkiye Hükümeti ile ilgili azınlıklardan her birinin eşit oranda temsilcilerinden oluşan özel komisyonlar tarafından düzenlenmesini kabul etmektedir. Türk Hükümeti azınlıklara ait kilise, havra, mezarlık gibi her türlü dini kurumlara himaye gösterecektir. Ayrıca azınlıkların Türkiye'deki dini ve hayır vakıflarına kolaylık sağlayacaktır.

C. LOZAN'DAN DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ'NE KADAR AZINLIKLARIN STATÜLERİ ve AZINLIK POLİTİKALARI

Yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye Cumhuriyet'indeki azınlıkların statüleri Lozan Barış Konferansı'nda belirlenmiştir. Bu devreden itibaren azınlıklar yaşamlarını bu statülere göre sürdürmek zorunda idiler. Türk Ulusu ile beraber yaşamak ve toplumsal hayatta ilişkiler kurmak zorunda olan azınlıklar az da olsa sorunlarla karşılaşmışlardır. Hiçbir zaman Osmanlı Devleti'ndeki gibi ayrıcalıklara sahip olmadan diğer Türk vatandaşları gibi eşit hak ve hürriyetlerden yararlanmışlardır. Bu arada Kurtuluş Savaşı yıllarında yaptıkları faaliyetleri unutturmaya çalışmışlar etnik kimliklerini ön plana çıkarmaktan çekinmişlerdir. Azınlıklar kendilerine yönelik yeni yasal düzenlemelerin yanısıra yasal olmayan bazı düzenlemelerle de karşılaşmışlardır.

Cumhuriyet Türkiye'sinde azınlıklar Osmanlı dönemindeki benzer bir açıdan değerlendirilmiştir. Bu sebeple Türk hukuk sisteminde azınlıklar kavramı ile ifade edilmek istenen Müslüman olmayan topluluklardır.[210]

---

[209] a.g.e., s.203-204.

[210] İbrahim Yasa, **Türkiyenin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları** Ankara,1973, s.248.

Türkiye Cumhuriyeti tarafından azınlık olarak tanınan kesim Rum, Ermeni ve Yahudi topluluklardır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yılları, yeni rejimin kurulma ve yerleşme dönemi olup, ümmetçi bir anlayıştan laik, modern bir "ulus-devlet"e dönüşüm devresidir. Bu devrede devlet ile azınlıklar arasındaki ilişkilerde bir belirginleşme görülür. O yıllar Türk kamuoyunda işgalci devletlere ve azınlıklara karşı düşmanlığın olduğu devirlerdi. Türkler kendilerini Kurtuluş Savaşı'nda ihanete uğramış sayıp, bunun için de azınlıkları suçluyorlardı. Kentli genç aydınlar arasında genellikle aşırı bir milliyetçiliğe kayış vardı. Devleti yöneten kadrodaki" modern bir ulus-devlet olmak arzusu", azınlıklar olmadan bunun daha kolay olur düşüncesindeydi. Çünkü azınlıklar, Osmanlı Devleti içinde yıllarca yaşamalarına rağmen kendi benliklerini kaybetmeyip, kendilerini "Osmanlı"olarak hissetmemişlerdi .Buna örnek ise Kurtuluş Savaşı yıllarıdır. Fakat bu devlet adamları sorumlu ve olumlu davranarak kurallara uygun şekilde davranmaya çalıştılar. Halktan gelen baskı ile azınlıklar Türkiye'yi terk edecek, ama devlet bunu desteklemeyecekti. Bazı yazarlara göre devlet adamlarını Lozan'da verilen haklar da rahatsız ediyordu.[211] Bu görüşe göre Lozan'da azınlıklara verilen haklar zorunluluk karşısında kabul edilmiş hatta genç Cumhuriyet içinde bağımsız azınlıklar dahi istenmiyordu.

Bu çerçeve içinde Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren uygulanmaya başlanan "Türkleştirme Politikaları" özellikle azınlıklara yönelik olmuştur. Türkleştirme Politikasından anladığımız ise; sokakta konuşulan dilden, okulda öğretilecek tarihe, eğitimden sanayi hayatına, ticaretten devlet personel rejimine, özel hukuktan vatandaşların belli yörelerde iskan edinmelerine kadar toplumsal hayatın her boyutunda Türk etnik kimliğinin her düzeyde ve tavizsiz bir biçimde egemenliğini ve ağırlığını koymasıdır.[212]

1- 1924 Anayasası

491 sayılı ve 20 Nisan 1924 tarihli Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun "Türklerin Hukuk-u Ammesi" başlığı altındaki 5.faslı kişi ve hak ve

---

[211] Avner Levi, **Türkiye Cumhuriyetinde Yahudiler** 2.baskı, İstanbul 1998, s.31.

[212] Ayhan Aktar, "Cumhuriyetin İlk yıllarında uygulanan Türkleştirme Politikaları", **Tarih ve Toplum** D. sy.56 (Aralık 1996) s.324.

özgürlüklerini düzenlemişti. Burada hak ve özgürlüklerin felsefi kökeni ile sınırları konusunda doğal hukukçu ve liberal bireyci bir yaklaşım egemendir. Bölümün ilk maddesi (Mad.68) şöyle der:

"Her Türk hür doğar, hür yaşar, hürriyet başkasına muzır (zararlı) olmayacak her türlü tasarrufta bulunmaktır. Hukuk-u Tabiiyyeden (doğal haklardan) olan hürriyetin herkes için hududu, başkalarının hududu hürriyetidir. Bu hudut ancak kanun muhalefeti ile tespit ve tayin edilir."[213]

1924 Anayasası'nda klasik-bireysel hak ve özgürlüklerin hemen hepsine yer verilmiştir. Yasa önünde eşitlik ilkesi ve hakkı ile her türlü ayrımcılığın yasaklanması en başta gelmektedir. Buna 69.madde de işaret edilerek:

"Türkler yasa karşısında eşit ona riayete mecburdurlar." denilmektedir.

1924 Anayasası hazırlanırken en çok tartışılan konulardan birisi de "Vatandaşlık" konusu ile ilgili 88. Maddedir. Bazı kesimler vatandaşlık hakkının dini azınlıklara tanınmamasını istiyorlardı. Onlara göre geçmiş tecrübeler göstermiştir ki azınlıkların Müslümanlar içinde bütünleşmelerine imkan yoktur. Öyle ki yüzyıllarca kendi etnik özel karakterlerini, geleneklerini, hayat görüşlerini, değerlerini ve dillerini korumuşlardır. Şimdi yine aynısı olacak, Türk toplumu içinde yabancı kalacaklar vücudun sağlığını bozacaklar. Bunun için azınlıklara vatandaşlık hakkı tanımak yerine onları tasfiye etmek gerektiğini düşünüyorlardı. Diğer taraf ise modern ilerici Türk devleti ancak eşitlik ve adalet ilkeleri üzerinde kurulabileceği görüşünden hareketle,[214] azınlıklara eşitlik ve vatandaşlık hakkı verilmesi taraftarıdır. Bu iki kesim azınlıkların geçmişte devlete zarar verdiği düşüncesinde hemfikirdiler. Bir kesim geçmişin hesabını sormakta ısrar ederken diğeri ise gelecekle ilgili yeni bir sayfa açmaya istekli görünüyordu.

Tartışmaların sonunda TBMM Anayasa Komisyonu yabancı ülke vatandaşı olmayan ve Türkiye'de yaşayan herkese din ve ırk farkı gözetmeksizin eşit vatandaşlık hakkı tanıdıktan sonra nüfus cüzdanlarına ırkla ilgili maddelerin konulmaması, dinle ilgili maddelerinse konulması yönünde fikir beyan etmiştir. Konuyla ilgili 88.madde şöyledir:

---

[213] Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri(1789-1980)**, 4.Baskı, İstanbul,1996, s.236.
[214] Levi, a.g.e., s.46-47.

"Türkiye'de vatandaşlık bakımından din ve ırk farkı olmaksızın bütün halk Türk sayılır. Türkiye içinde veya dışında Türk babadan doğan veya Türkiye de Türk olmayan babadan doğup da Türkiye de yaşayan ve Türk vatandaşı olmak isteyen herkes Türk'tür[215]."

2- Azınlıkların Lozan'da Verilen Haklarından Vazgeçmesi

Lozan Barış Antlaşması'nın azınlıklarla ilgili maddeleri antlaşmanın üçüncü bölümünde "Ekalliyetlerin Himayesi"(azınlıkların korunması) başlığı altında toplanmış olup 37'den 45.maddeye kadar ki maddelerdir. Konuyla ilgili maddelerden 42.maddenin 1.fıkrası "Türk Hükümeti, Müslüman olmayan azınlıkların aile hukuku ve kişi hukukları konusundaki problemlerin çözümünde, azınlıkların gelenek ve göreneklerinin esas alınacağı, ve bu konudaki tedbirleri almayı kabul edeceği" hükmündedir. 2.fıkrası ise "bu tedbirler Türk Hükümetiyle, ilgili azınlıklardan her birinin eşit sayıda temsilcilerinden oluşan özel komisyonlarca düzenlenecek, anlaşmazlık çıktığı taktirde, Türk Hükümetiyle Milletler Cemiyeti, Avrupalı hukukçular arasından birlikte seçecekleri bir üst hakem atayacaklar" şeklindedir.[216]

Lozan Barış Antlaşması'nın 42.maddesiyle kurulması kararlaştırılan üç komisyon, 1925 yılının Mayıs ayında oluşturuldu. Bu komisyonların Rum, Ermeni ve Yahudi üyeleri hükümet tarafından tayin edildi. İlk önce Yahudi üyelerin bulunduğu komisyon Yahudi cemaatinin Lozan Barış Antlaşması'nın 42.maddesinin verdiği haklardan vazgeçtiğine dair kararını 15 Eylül 1925 tarihinde yaptıkları müracaatlarla açıkladı.[217] Böylece Yahudiler tarih boyunca gördükleri iyi davranış ve hoşgörüden dolayı iyi niyet gösterip, diğer Türk vatandaşları için geçerli olan kanunlarla yönetilmek istediklerini belirttiler.

Bunu Ermeniler'in 17 Ekim 1925 tarihli yaptıkları müracaat takip eder. Son olarak 27 Kasım 1925 tarihinde Rumlar'ın böyle bir talepleri olur. [218]

Daha sonra 1926'da kabul edilen Medeni Kanun ile bu hükümlerin zaten hükmü kalmamış oluyordu. Ancak bunu ilk gerçekleştiren Yahudiler iyi bir prestij kazanırken,sürecin diğer azınlıklarca izlenmesi çeşitli Türk devlet

---

[215] A.Şeref Gözübüyük, **Açıklamalı Türk Anayasaları**, Ankara, 1993,s.76.
[216] Meray, a.g.e., t.2, c.2, k.2, s.13.
[217] Galenti, a.g.e.,s.31.
[218] Seha L. Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, c.1, Ankara, 1968, s.244.

adamlarının öne sürecekleri "azınlıklar kendi istekleriyle Lozan'daki haklarından vazgeçtiler" tezine bir kanıt oluşturacaktır.

Böylece azınlıklar bir dini ve etnik cemaatin üyesi olmanın getirdiği ve uluslararası anlaşmalarla güvence altına alınmış tüm ayrıcalıklarından arındırılmış ve "hukuki olarak da" Türkleşmiş oldular.

3- Azınlık Vakıfların Hukuki Durumları

Vakıf kelimesi genel olarak "mevcut bir imkanın kamu yararına sunulmasını " ifade etmek için kullanılır. Değişik şekillerde tanımlanan vakfın, en çok kullanılan ortak yönleriyle konu olan tanımı ise "özel mülkiyete konu olan bir hakkın arzu ve irade ile toplum yararına tahsis edilmesinden ibarettir" şeklindedir.[219] Mülhak Vakıflar olarak adlandırılan azınlık vakıfları bağlı olduğu cemaatin dini, kültürel ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan kuruluşlardır.

Vakıf müessesesi kişisel hükümleri ilgilendiren konulardan olduğundan Lozan Barış Antlaşması'nın azınlıkların korunmasına ilişkin 42.maddesinin 3.fıkrasındaki hükmünde yer almıştır. Üçüncü fıkraya göre:

"Türkiye Hükümeti söz konusu azınlıklara ait kiliselere, mezarlıklara ve öteki dini müesseselere her türlü koruma sağlamayı yükümlenir. Aynı azınlıkların şimdiki halde Türkiye'de mevcut olan vakıflarına ve dini ve hayri müesseselerine her türlü kolaylıklar ve izinler sağlanacaktır. Türkiye Hükümeti yeni dini ve hayri müesseseler kurulması için bu çeşit öteki özel müesseselere sağlanmış olan gerekli kolaylıklardan hiç birini esirgemeyecektir." [220]

Azınlık vakıflarına el koymanın Lozan'daki maddeye göre sakıncalı olacağı fikrinden hareketle "cemaatlerce yönetilen azınlık vakıflarının Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün denetimi altında mütevelli heyetleri tarafından gözetilip yönetileceğine " ilişkin bir hüküm konmuştur.[221] Böylece azınlıklara ait vakıfların Patrikler ve Hahambaşı gibi ruhani reislerce yönetilmesi yerine mütevelli heyetlerince yönetilmesi gündeme gelmiştir.

---

[219] Hasan Güneri,"Azınlık Vakıflarının İncelenmesi" **Vakıflar D.,** sy. 10, Ankara, 1973, s.84.

[220] Seha L. Meray, **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler,** t.2, c.2, k.2, Ankara, 1969-1970, s.13.

[221] Nazif Öztürk, **Menşei ve Tarihi Gelişimi Acısından Vakıflar,**Ankara, 1983, s.121.

Azınlık vakıflarının vakfiyeleri, 2762 sayılı Vakıflar Kanunu hükümlerince 1936 yılında verdikleri beyannameler ile kabul edilenlerdir.[222] Bu beyannamelerde gösterilmeyen vakfiyelerin vasiyet, bağış, hibe veya diğer yollarla bir mal sahibi olmaları mümkün değildir.

4- Azınlıklarda Eğitim ve Öğretim

Lozan Barış Antlaşması'nın azınlıklar ile ilgili maddeleri arasındaki hükümler çerçevesinde azınlıklara ait kurumların varlığı ve korunması kabul edilmişti. 1915 yılında yürürlüğe giren azınlık okullarına ilişkin " Mekatib-i Hususiye Talimatnamesi"Cumhuriyet döneminde bir süre kullanılmıştır. Bu talimatnameyi kısaca özetleyecek olursak :[223]

"Hükümetin tanıdığı azınlıkların okullarının, diğer toplulukların okul ve mabetlerine sesleri işitilmeyecek kadar uzakta olmaları gerekmektedir. Okul açılabilmesi için yeteri sayıda nüfus ve okul açılabilmesine izin verilmiş olmalıdır. Eğitim dili Türkçe dışında olan okullarda, Türkçe , Türkiye Tarih ve Coğrafyası Türk öğretmenlerce Türkçe okutulacak, azınlık okullarında yabancı yönetici ve öğretmenler çalıştırmayacak bu okulları bulundukları bölgede mülkiye memurları, Maarif Müdürü ve müfettişleri, sıhhiye müfettişleri, belirlenen meclis üyeleri ve memurları tarafından denetlenebilecektir."

Bu durum fazla uzun sürmeyip 430 sayılı 3 Mart 1924 tarihli Tevhidi Tedrisat(öğretimin birleştirilmesi) Kanununun 1.maddesi ile ülke içindeki bütün okullar tek merkeze bağlanmıştır. 2.maddesi ile de diğer bakanlık veya kuruluşların, vakıfların bünyesinde yer alan okullara el konmuş, yönetim itibariyle de hepsi tek bir mercie yani Maarif Vekaletine bağlanmıştır.

Tevhidi Tedrisat Kanununun kabulünden hemen sonra yayınlanan bir genelge ile azınlık okullarında aşağıdaki şartlara uyulması istenmiştir.[224]Buna göre:

" Dini esasa dayalı eğitim ve din propagandası yapılmayacaktır. Okul binalarında dini semboller ve işaretler bulundurulmayacak. Okul kitaplarında

---

[222] a.g.e., s.121 .

[223] Tam metin için bkz., H. Ali Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi(1773-1923)**,Ankara, 1974, s.207.

[224] İ. Başgöz-H. Wilson, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Eğitim ve Atatürk**,Ankara, 1968, s.83-84.

Hıristiyan din büyüklerinin resimleri çıkartılacak. Okul binalarındaki salipler(Haç işareti) indirilecek," tir.

Teşkilatı Esasiye Kanununun 80.maddesi ile de hükümetin denetim ve gözetiminde olan eğitim-öğretim serbest bırakılmış ancak bu eğitimin laik esaslar çerçevesinde olması öngörülmüştür. Daha sonra Maarif Vekaletince 26 Eylül 1925 yılında yayınlanan 3965 sayılı genelge ile detaylı bir çalışma yapılmıştır. Bu genelge ile yapılması istenenler şunlardır:[225]

"Hiçbir okulda Türk ve Türk devleti aleyhine, derslerde veya ders dışında bir ifade kullanılmayacaktır.

Türklerin bugününü ve dününü kötüleyen Türk ve Türk devleti aleyhine yazılmış kitap bulunmayacak.

Türk tarihi ve coğrafyasına ilişkin en ufak bir yanlış, ders kitaplarında, duvarlarda bulunmayacaktır

Türk toprakları hiçbir ülkenin parçası olarak gösterilmeyecektir.

Ders kitaplarında hiçbir devletin propagandası yapılmayacaktır.

Bütün yabancı okullarda haftada beş saat Türk dili,Türk Tarihi ve Coğrafyası okutulacaktır. Bunların öğretmenleri Türk olacak ve Maarif Vekaleti'nce seçilecektir.

Okullarda her türlü dini propaganda yapılması yasaktır ve dini sembol bulundurulmayacaktır."

7 Şubat 1926 tarihli genelge daha çok yabancı okulların sıkı denetime tabi tutulması için çıkmış olmasına rağmen azınlıklarla ilgili olarak bazı hükümleri kapsar. Bu hükümler:

"Bütün okullarda en seçkin yere 80x66 ebatlarda bir Atatürk fotoğrafı asılacaktır. Okulların tertip ve düzenleri olmaları sürekli kontrol edilecektir. Okul kiliselerine ibadet etmek için bile olsa yabancıların girilmesine izin verilmeyecektir. Azınlık okullarındaki öğretmenlerin kimlikleri, yeterlilikleri, diplomalarının ve diğer sürekli evraklarının incelenme yetkisi Maarif İdareleri'ne aittir. Bu evraklar üzerinde yapılan incelemelerde uygun olmayanlar kabul edilmeyecektir. Maarif müdür ve memurları azınlık

[225] Vahapoğlu, a.g.e., s 219-220.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

okullarını bizzat teftiş edecekler ve ilköğretim müfettişleri ile birlikte denetime tabi tutacaklardır. "[226]

Lozan Barış Antlaşması'na göre azınlıklara ait yeni bir okulun açılması mümkün değildi. Anlaşmaya göre halen mevcut olan okulların varlıkları kabul edilmiştir. Bu azınlıklar içinde ise Rumlar'ın özel bir statüsü vardır. Rum okullarının açılması Batı Trakya'daki Türklerin haklarına karşılık gelecekti. Diğer deyişle; orada Türklere izin verildiği takdirde Türkiye'deki Rumlar da okul açabileceklerdi.

Mevcut binalarda yapacakları tamirat ve tadilat için Maarif Vekaleti'nden izin almak zorunda olan, azınlık okullarının finansmanıysa yine kendilerince gerçekleştirilecekti. Okul masraflarını karşılamak için kurulmuş vakıflar ülke dışında kurulu teşkilatların yardımları, öğrencilerden alınan eğitim-öğretim ücreti, kilise vakıfları ve zengin kesimlerce desteklenmekteydi.

Lozan Barış Antlaşması'na göre azınlık okullarında Türkçe'den başka dille bazı derslerin öğretimi söz konusu olmasına rağmen Türkçe'nin öğretim dili olarak kullandığı görülmüştür.[227] Bunun için Maarif Vekaleti'ne başvurarak bütün öğretimi Türkçe yapmak istediklerini belirtmişlerdir. Bu tutumun temelinde devlet ile iyi geçinme ve toplumsal yaşamda sıkıntı çekmeme isteğinin yattığını söylemek yanlış olmasa gerek.

Görüldüğü gibi Cumhuriyet sonrası azınlık okullarında geniş çaplı bir denetim söz konusu olmuştur. Bunun nedenlerinden biri olarak ise Osmanlının son zamanlarında Gayr-i Müslim okullarından yetişen kişilerin işbirlikçi tutumlarının devleti sarsması ve halkta hoşnutsuzluk yaratması gösterilebilir.

Yapılan tüm bu düzenlemelere karşın , öğrencilerin azlığı ve yeni durumun kabullenilmemesi nedeniyle birçok azınlık okulu kapanmıştır. 1930'lara gelindiğinde İstanbul'da Rumlar'ın 43 İlk, 3 ortaokulları, 4 liseleri vardı, Ermeniler'in 34 ilk, 1 ortaokulları, 3 liseleri vardı, Yahudiler'in ise 6 ilkokulları ve 1 liseleri mevcuttu.[228]

---

[226]a.g.e., s.222-223.

[227] Geniş bilgi için bkz.,Galenti, a.g.e., s.49.

[228] Ahmet Mülayim, "Azınlık Okulları"**D.B.İ.A,** c.1, İstanbul, 1993 ,s.503-504.

5- Yasal Sınırlamalar

Osmanlı Devleti'ndeki Gayr-i Müslimler Tanzimat'la birlikte Osmanlı Taşra ve Merkez bürokrasilerinde giderek yaygın olarak görev yapmaya başlamışlardı. Başta hariciye olmak üzere istedikleri meslekte yükselmelerine herhangi bir engel yoktu.

Cumhuriyet'in ilanından sonra azınlıkların devlet memuriyetine alınmasından şifa-i olarak vazgeçildi. Daha sonra ise 18 Mart 1926 tarihli 768 sayılı "Memurin Kanunu"nun 4. Maddesiyle memur olabilmek için "Türk olmak" şartı getirildi.[229] Bu kanun 1965 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Burada " Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmak" yerine " Türk olmak" diyerek etnik özellik ön plana çıkartılmıştır. Böylece fiili olarak azınlıklar kamu hizmetinde, mahkemelerde, belediyelerde, hatta İktisadi devlet teşekküllerinde çalışamayacakları saptandı. Türk olma koşulu Müslüman olmakla eşit tutulmuş,her Müslüman'ın Türk olduğu kabul edilmiştir.1924 Anayasası'nda daha önce de belirtildiği gibi nüfus cüzdanlarında ırk yazılmamakla beraber din yazılacaktı.

Devletin bir başka birimi olan Askeri Akademiler ve Harp Okulları da azınlıklara kapandı, böylece subay hatta yedek subay dahi olmaları önlenmiş oldu. 1945 yılının Eylül ayında din ve ırk farkı gözetmeksizin gerekli şartlara haiz her Türk vatandaşının Harp Akademileri'ne girebileceklerinin açıklanmasına rağmen hemen faaliyete geçilmedi. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1947'de yaptığı bir konuşmada azınlıkların bu tarihten itibaren vatani hizmetlerini yedek subay olarak yapabileceklerini, silah taşıyabileceklerini beyan etmiştir. Yine aynı yıllardan itibaren yedek subay olan azınlıklar Türk Silahlı Kuvvetleri'nin uçaksavar ve diğer özel birimlerinde görev almışlardır.[230]

4 Haziran 1932 tarihli TBMM toplantısında kabul edilen 2007 sayılı kanun ile "Türkiye'de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun" ile bazı kamu kesimi dışındaki işlere de azınlıkların girmesi yasaklanmıştı.[231]Bu kanundan "Etabli" statüsünce Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmadan İstanbul'da çalışma ve oturma hakkı bulunan Rumlar etkilenmiştir. Çünkü İstanbul'da 1927 nüfus sayımına göre 26431 Yunan vatandaşı bulunmakta idi. Yine bu yasaya göre Ecnebiler 6 ay içinde yasada

---

[229] Memurin Kanunu metni için bkz. Düstur 3.tertip, c.7, s.667.
[230] Rıfat N. Bali, "Balat Fırınları Söylentisi" **Tarih ve Toplum D.** c.30, sy.180(İstanbul 1998), s.11-17.
[231] Düstur, 3.tertip, c.13, s.519-520.

adı geçen meslekleri ve yaptıkları işleri terk edeceklerdir. Bu yasanın süresi daha sonra iki yıla çıkartılmıştır.[232]

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ikametgah konusunda da bazı sınırlamalar getirilmiştir. Batı Anadolu'daki Rumlar mübadele ile Yunanistan'a gönderildi ve hiçbir yasa olmamasına rağmen Ermeniler'in İzmir'e, Yahudilerin Aydın'a yerleşmesi yasaklandı.[233] Yurt içinde dolaşım kanunuyla bazı kısıtlamalar getirildi. Her yolculuktan önce polisten izin almak ve polise ayrıntılı bir bilgi verilmesi gerekiyordu. Ancak bu kısıtlamalar Yahudiler'e uygulanmadı. 1930'dan sonra Rumlar'ın da Anadolu'da ziyaret ve ticaret için izin alması yönündeki zorunluluk kalktı. Rumlar'ın "Etabli" statüsünde olmayan çocuklarının ve eşlerinin İstanbul'a gelmelerine izin verildi.

Türkiye Cumhuriyet'inin kurulduğu ilk yıllarda azınlıklarla ilgili "avukatlar sorunu " çıkmıştır. Bu sırada ülkede avukat olarak görev yapanların dosyaları tekrar gözden geçirilmiş, bunların içinden bazılarının görevlerine son verilmiş ve çalışma izinleri iptal edilmiştir. Özel bir komisyonun tespit ettiği avukatlardan 965 avukatın yarısından fazlasının çalışma izni onaylanmadı. Çalışma izni onaylananların dinlerine göre sayıları şöyle idi:[234]

SAYI	DİN VE MİLLET	ONAYLANAN	ORAN(%)
587	Müslüman	313	53
162	Rum	42	25
144	Ermeni	39	27
60	Yahudi	34	57
7	Çeşitli Din	3	42

Çalışma izninin onaylanmaması kriteri ise, mesleki yetersizlik, daha önce önemli bir kamu görevinde bulunmuş olmak ve en önemlisi ahlak zaafiyeti idi. Ahlak zaafiyeti konusu, işgal devrinde işgalcilerle işbirliği yapmış

---

[232] Aktar, a.g.m., s.334.
[233] Levi,a.g.e., s.52-53.
[234] a.g.e., s.57.

olmak veya olmamak şeklinde formüle edilmişti. Ancak bu durum işe yeni başlayanlar için söz konusu değildi.

Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlar arasında hak eşitliği öngördüğünden azınlıklardan da devlete sadakat göstermelerini, bağımsızlık düşüncesinde olmamalarını istiyordu. Anayasada bütün vatandaşların ırk, din vb ayrım olmaksızın eşitliğini öngörüyordu. Bunun için sadece azınlıklara özel hiçbir vergi konmamıştır. Onlar da herkes gibi askerlik yapma hakkına sahip olup, hak ve hürriyetlerden, devletin kurumlarından eşit hizmet ve pay almışlardır.

Daha önce de belirtildiği üzere Osmanlı Devleti'nde her Gayr-i Müslim cemaat kendi dilini konuşabiliyordu. Cumhuriyet'ten sonra ise azınlıkların düzgün bir şekilde "Türkçe" konuşmaları istenmiştir. " Vatandaş Türkçe konuş " kampanyaları başlatılmış. Bu bazı kesimler ve basın tarafından uzun yıllar devam etmiştir. Devletin bu konuda resmi bir tebliği olmamakla beraber bazı belediyeler kendi sınırları içinde Türkçe'den başka dil konuşulmasını sözlü olarak yasaklamışlardır. 1960'lı yıllara kadar sürmüş olan bu kampanyalardan, en çok etkilenenlerse Yahudiler olmuştur.

1934 yılında çıkarılan özel bir yasa ile ibadet yerleri dışında, ayırıcı her türlü giyim-kuşam yasaklandı. Böylece azınlıkların görünüş farkları da ortadan kalkmış oldu. Diğer bir yasa ile " paşa, bey, mösyö, efendi, madam" gibi lakapların kullanılması yasaklandı. Yine aynı yılda çıkartılan soyadı kanunuyla birlikte azınlıkların da Türkçe isim ve soyadları almaya başladıkları görülmüştür.

1936 yılında azınlıkların faaliyetlerini büyük çapta sınırlayan iki yeni yasa çıkarıldı. Yeni Cemiyetler Yasası'yla bazı kurumlar kapanmak zorunda kaldılar. Vakıflarla ilgili yasayla daha öncede belirttiğimiz gibi her vakfın tek bir mütevelli heyeti tarafından yönetilmesini ön görüyordu. Maddi varlıkları vakıf durumunda olan azınlıkların yeni bir genel kurul ve yönetici seçmeleri engellenmiştir. Bu sırada azınlıklara uygulanan Türkleştirme Politikaları esnasında din değiştirme konusunda en ufak bir baskı ve zorlama görülmemiş, çünkü laiklik anlayışı gereği din ve inanç herkesin kişisel görüşü olarak belirlenmiştir.

6-Azınlıklarda Nüfus ve TBMM'nde ki Temsilleri

Yerleşim yerleri olarak yine önceki yıllarda olduğu gibi kendi dindaşlarının yoğun olduğu ve kenar mahalleleri tercih eden azınlıkların nüfuslarında her geçen gün azalma görülmüştür. Örneğin Yahudiler nüfusu 1927'de Türkiye genelinde 81.872. (46.781 İstanbul'da) iken 1935'de 78.730'a, 1945'de ise 76.945'e kadar düşmüştür.[235] Yine resmi istatistiklere göre İstanbul'da 1924 yılında 280.000 Rum var iken, 1927'de Türkiye Cumhuriyeti uyruklu 90.000 Rum ve Yunan uyruklu 26.000 Rum, 1934'de ise 73.000 Türkiye Cumhuriyeti uyruklu Rum 30.000'de Yunan uyruklu Rum vardı .[236] Bütün bu azalmaların sebebi olarak Türk Rum nüfus mübadelesi ve azınlıklara karşı yürütülen politikaları sayabiliriz.

Daha önceki bölümlerde açıkladığımız üzere Osmanlı Meclisi Mebusanlarında azınlıklar (Gayr-i Müslimler) nüfus oranlarının daha fazla oranda temsil edilmiştir. Böylece parlamentoda da söz hakları olmuştur. Ancak yeni Türk Devleti'nin temellerinin atıldığı, TBMM'nin açıldığı ilk mecliste azınlık mensubu kimse bulunmuyordu(Mustafa Kemal'in direktifleri gereği) Bu durumun oluşmasında muhakkak ki olağanüstü durumun ve o sıralarda azınlıkların Kurtuluş Savaşı döneminde içinde yer aldığı faaliyetlerin rolü olmuştur.

Azınlıklardan TBMM'ye giren ilk kişi 1923'te 2.dönem Van milletvekili Münip Boyan(Ermeni asıllı) dır. Yine bu dönemde Ermeniler'den 5-6-7. Dönem Afyonkarahisar milletvekili Berç Türker Keresteci olmuştur.

İlk Rum milletvekili ise, 1930'da 5. Dönem Ankara milletvekili Nikolas Taspas olmuştur. Daha sonra Mihail Kayaoğlu(Ankara 7. Dönem), İstamat Zihni Özdamar(Eskişehir 1935-1946), Vasil Konos (İstanbul 8. Dönem), Nikola Fakacelli(İstanbul 8. Dönem ara seçim) TBMM'ye girmişlerdir.

1935'de ilk kez TBMM seçimlerine Yahudi adaylar da katıldı. CHP listesinden ilk Yahudi milletvekili Abravaya Marmaralı(Niğde 1935-1943) dır. Daha sonra 1943 ara seçimlerinde ise Avram Galenti Bodrumlu(Niğde 8.dönem) seçilmiştir. [237]

---

[235] Çetin Yetkin, **Türkiye'nin Devlet Yaşamında Yahudiler,** İstanbul, 1992, s.56-57.
[236] Herkül Milas," Rumlar" , **D.B.İ.A.,** c.6, İstanbul, 1994, s.360-368.
[237] Geniş bilgi için bkz. ,Süleyman Yeşilyurt, **TBMM de Ermeni, Yahudi, Rum Milletvekilleri,** Ankara, 1995

Azınlık milletvekilleri yaptıkları propaganda ve meclis çalışmalarında hiçbir zaman etnik kimliklerini öne çıkarmadan sadece Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı kimliği ile hareket etmişler, azınlıkların temsilciliğine soyunmaktan kaçınmışlardır.

7- Elza Niyego Olayı

17 Ağustos 1927'de İstanbul'da meydana gelen bu olay Yahudilere yöneliktir. Olay, Elza Niyego ismindeki genç bir Yahudi kızına aşık olan Osman Ragıb'ın genç kızı öldürmesiyle başlamıştır. Kişisel bir cinayet olayı olup din –milliyet ilişkisi olmayan olay sonunda Osman Ragıb tutuklanmış ve cezaevine konmuştur. Ertesi gün ise genç kızın cenazesine kitlesel bir Yahudi katılımı söz konusu olmuştur.

Olaydan bir gün sonra ise başta Cumhuriyet, Son Saat, Vakit olmak üzere bir çok gazetede Yahudiler'e karşı saldırıya geçilmiştir. Gazetelere göre Yahudiler, cenazeyi Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı bir gösteriye dönüştürmüşler, Türklüğe hakaret etmişler, polise karşı gelmişler, trafiği durdurmuşlar ve asayişi ihlal etmişlerdir. Bu iddialar Yahudiler'e karşı hakaret ve küfürlerle devam etmiştir. Gazete haberlerinin arkasından emniyet ve adliye harekete geçmiş ve birçok Yahudi tutuklanmıştır. Yahudilerin yargılanması devam ederken basındaki kampanyalar da şiddetli bir şekilde devam etmiştir. Kampanyaya daha çok genç aydınlardan, öğretmen ve öğrencilerden ve Türk Ocağından destek gelmiştir. Halktan destek görmeyen kampanya sözde kalmış, fiili saldırılar olmamıştır.[238]

Yapılan mahkemelerde hiçbir suç bulunmayıp, tüm suçlular beraat etti. Tüm sanıkların aklandığı yargı sürecinin sonuçlanmasından önce, Cumhuriyet Gazetesinin yön değiştirmesi, İzmir'de memur ve hatırı sayılı kişilerin Yahudi ileri gelenleri ziyareti, Kazım Karabekir Paşa'nın İstanbul'da Yahudi heyetiyle görüşmesi ve İsmet Paşa' nın savcılığa verdiği mektup, kamuoyunda olumlu etkiler yaratmış ve olaylar son bulmuştur.

---

[238] Ayrıntılı bilgi için bkz.,Avner Nevi,"Elza Niyego olayı ve Türk-Yahudi Yeni bir bakış" **Toplumsal Tarih D.**, sy.25(Ocak 1996) s.23-27; Avner Nevi, **Türkiye Cumhuriyet'inde Yahudiler**, 2. Baskı, İstanbul, 1998, s.75-85.

8- 1934 Trakya Olayları

Almanya'da Nazizmin yükselişine sahne olan 1930'lu yıllarda Antisemitizm(Yahudi karşıtlığı) hava da buna bağlı olarak artıyordu. Özellikle Orta Avrupa'da yaşayan Yahudiler kendilerini bu fırtınadan koruyabilmek için evlerini işlerini ve dostlarını geride bırakarak daha güvende olacakları topraklara kaçıyorlardı. Türkiye de Nazi Almanya'sından kaçan Yahudiler için bir umut kapısıydı. Yine de Antisemitizm dalgası Faşizm ile birlikte yayılıyor ve hemen her ülkede kendine az çok taraftar bulabiliyordu. Türkiye de bunlardan çok farklı değildi. Yüzyıllardır Trakya'da yaşayan Yahudiler'in başına gelenler de bu örneklerden biri olarak değerlendirilebilir.

1 Mayıs 1934'de Cevat Rifat Atilhan "Milli İnkılap" isimli Yahudi düşmanı dergiyi İstanbul'da yayınlamaya başlamıştı. Dergi yazı ve karikatürleri ile Antisemitizm'i yaymaya çalışıyor ve ırkçı bir yapı sergiliyordu. Öyle ki Atilhan'nın, 10 Mayıs'da İstanbul Üniversitesi kapısında öğrencilere gamalı haç rozetleri dağıttığını iddia edenler vardı. [239]

22 Mayıs'da Yahudi Cemaat Reisleri toplanarak Başbakanlığa bir dilekçe yazıp Milli İnkılap dergisinde sürdürülen Antisemitik kampanyayı protesto ettiler ve hükümetin gerekeni yapmasını istediler.[240] Yahudi Cemaatının liderleri tarafından hazırlanan dilekçe 25 Mayıs'ta Başbakanlığa teslim edildikten sonra İçişleri Bakanlığı'na havale edilir. Dilekçe Türkiye'de yaşayan yüz bine yakın Yahudi'nin sadakat duygularını dile getirmekle başlıyor, Yahudiler'in yasalara düzene saygılı olup işleri güçleriyle uğraşmaktan başka arzuları olmadığı, buna rağmen Milli İnkılap dergisinde bir Antisemitik kampanya yürütüldüğü vurgulanıyordu. Dilekçede hükümetin duruma el koyması ve Yahudiler'e yardım etmesi onları koruması rica ediliyordu.

Milli İnkılap dergisinin kampanyası ile antisemitik dalga hız kazanarak, 21 Haziran'da Çanakkale Yahudiler'ine karşı ilk fiziki saldırılar başlar. Bazı Yahudiler dövülür ve evleri yağmalanır. Yahudi Cemaatinin en tanınmış insanları tehdit mektupları almaya devam eder. Kenti terk etmeleri aksi

---

[239] Avner Levi, "1934 Trakya Yahudileri Olayı: Alınamayan Ders" **Tarih ve Toplum D.** sy.151(Temmuz 1996) s.11.
[240] Levi, a.g.m., s.13-14..

takdirde öldürülecekleri belirtilir. Bunun üzerine 1500 kadar Yahudi her şeyini bırakarak İstanbul'a sığınır.[241]

25-26 Haziran'da Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk yanında Başbakan İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras olduğu halde o günlerde resmi bir gezi için Türkiye'de bulunan İran Şahı Pehlevi ile birlikte Çanakkale'yi ziyaret eder.[242] Levi bir makalesinde bu ziyaret esnasında olan bir olayı anlatır. Bir Yahudi (Deli Salamon) Atatürk'e şikayette bulunarak, "Paşam bizi istemiyorlar" der. Atatürk de "Kim istemiyor? Polisler mi Memurlar mı?" diye sorar. Buna verilen cevap: "Halk istemiyor" olur. Buna da Atatürk "halk isterse beni de kovar" şeklinde cevap verir.[243] Bu cevaba rağmen Atatürk olayı incelemiş ve yetkililere Yahudileri korumaları için emir vermiştir.

3 Temmuz gecesi ve 4 Temmuz günü Çanakkale'de başlayan olaylar artık bütün Trakya'ya yayılmıştır. 3 Temmuz akşamı Kırklareli'de Yahudiler'in oturdukları evlerin kapıları kırıldı ve camları taşlandı. Yahudiler kırlara kaçtılar ya da komşu Türk evlerine sığındılar. 4 Temmuz sabahı ise trene binerek İstanbul'a geldiler. Geride kalan Yahudiler'in ise ev ve dükkanları yağmalandı.

5 Temmuz 1934 Başbakan İsmet İnönü TBMM'de yaptığı konuşmada hükümetin genel siyasi durumu hakkında açıklama yapar ve daha sonra güven oylaması yapılır. İsmet İnönü çeşitli ülke sorunları hakkında bilgi verirken Trakya olaylarına değinmiş ve bu hareketin antisemitik niteliğini vurguladıktan sonra sorumlu olanların cezalandırılacağını belirtmiştir. İnönü, Antisemitizm'i Türklüğe sığmayan yabancı bir akım olarak tanımlamış, her vatandaşın yasaların korunması altında olduğunu söylemiş ve Yahudiler'in hak ve özgürlüklerini tekrarlayarak onları evlerine dönmeye çağırmıştır.[244]

---

[241] Levi, a.g.m., s.13. 29 Haziran'da Amerikan Elçisi Robert H.Skınner Washington'a yazdığı raporda "Trakya'daki Yahudi nüfusun bölge dışına sürüldüğünü ve bu konuda her hangi bir açıklama yapılmadığını " belirtir. Skınner Yahudiler'in çoğunun küçük esnaf ve ticaret erbabı olduğunu belirterek Trakya'nın 1923'de askerden arındırılmış bölge olarak tanımlanmasına karşılık Yahudiler'in sürülmesini bölgenin ve boğazların silahlandırılmasına yönelik bir hazırlık olduğunu belirtir. B.k.z., Haluk Karabatak, "1934 Trakya Olayları ve Yahudiler",**Tarih ve Toplum D.**,sy.146(Şubat 1996), s.9.

[242] Utkan Kocatürk, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kranolojisi (1918-1938)**,Ankara 1988, s.565.

[243] Levi, a.g.m., s.13.

[244] **Ayın Tarihi**, Ağustos 1934, sy.8, s.34.

Bu konuşmaya kadar olayları görmezlikten gelen basın ilk defa 6 Temmuz' da sessizliğini bozmuştur. İstanbul' a kaçan 3 bin Yahudi'nin evlere, Balat ve Hasköy' deki düşkünler evine ve okullara yerleştirildiği haberleri çıkmaya başlamıştır. Ayrıca Yahudi ileri gelenleri kendi aralarında yardımlar toplamaya başlamışlardır.[245] Aynı gün İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Trakya'daki durumu incelemek üzere bölgeye hareket etmiştir. Bölgeye 8 Temmuz'da gelen Şükrü Kaya 12 Temmuz'a kadar yanında Trakya Umumi Müfettişi İbrahim Tali Öngören ile konu hakkında incelemelerde bulunmuştur.

14 Temmuz'da Trakya olayları hakkında ayrıntılı bir rapor yayınlayan hükümet, bu raporda olayların nasıl patlak verdiğini daha sonraki gelişmeleri ve hükümetin aldığı tedbirleri açıklamıştır. Bundan böyle hükümet baskı ile Yahudi göçüne ve boykota mani olacak, yargı suçluları cezalandırılacak, geri dönen Yahudilere engel olunmayacak olaylar engellenecektir. Yahudiler aleyhinde tahriklere ve düşmanlıklara izin verilmeyecektir. Memurlar da hükümetin politikasını uygulamak için bütün güçleri ile çalışacaklardır.[246]

16 Temmuz'da Bakanlar Kurulu kararı ile İstanbul'da yayınlanan Milli İnkılap dergisi " neşriyatı ile memleket içinde ve dışında fena bir cereyan husule getirmek ve milli vahdeti bozmak gayesinin takip ettiği anlaşıldığı"ndan kapatılmıştır.[247]

Olayların ardından hükümet tarafından yapılan resmi açıklamaya göre bölgede yaşayan 13 bin Yahudi'den 3 bini göç etmişti. Ancak 20 Ekim 1935 tarihli genel nüfus sayımı sonuçlarına göre toplam 7555 Yahudi bu topraklarda yaşıyordu. Bu da ya göç edenlerin sayısı 3 binin çok üzerinde olduğunu ya da göçenlerin büyük bir bölümünün geri dönmediğini gösterir. Yahudiler'in Trakya'dan kaçışı izleyen yıl boyunca sessiz sedasız devam etmiştir.[248]

Görüldüğü gibi 1934 Trakya olayları Avrupa'da esen Faşizm ve Nazi rüzgarlarının Türk siyasetini etkilemesi, Böylece Türkiye'deki Antisemitik hareketlerin artmasının önemli sonuçlarındandır. Bu durumun zararı, ülke

---

[245] Levi,a.g.m,, s.15.
[246] Zafer Toprak, "1934 Trakya Olaylarında Hükümetin ve CHP' nin Sorumluluğu" **Toplumsal Tarih D.** sy.34, (Ekim 1996) s.22-23.
[247] **Ayın Tarihi**, Ağustos 1934, sy.8, s.8.
[248] Karabatak, a.g.m., s.10-11.

içindeki Yahudiler'in yanısıra diğer azınlık mensubu vatandaşla için de olumsuz olmuştur.

9- Varlık Vergisi

10 Kasım 1938'de Mustafa Kemal Atatürk hayata gözlerini kapadı. Yerine İsmet İnönü seçildi. Mustafa Kemal döneminin en güçlü 2.adamı olan İsmet İnönü, 1938-1950 yılı DP iktidarına kadar olan zaman diliminin lideridir. Milli Şef döneminde Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin azınlıklara uyguladığı politikada büyük değişiklik olmamıştır. Bu dönemde azınlıklara yönelik olarak (2. Dünya savaşı esnasında) uygulanan Varlık Vergisi, uzun yıllar tek parti döneminin azınlık karşıtı bir politika örneği olarak tartışılmıştır.[249]

Varlık Vergisi yasası 9 Kasım 1942'de Başbakanlık tarafından TBMM'ye sunulmuş mecliste,kamuoyunda ve basında herhangi bir tartışma olmaksızın 11 Kasım 1942'de yasalaşarak yürürlüğe konulmuştur. Devlet bu vergi ile savaş zenginlerini vergilendirmek suretiyle, savaşın getirdiği ekonomik sıkıntıları toplum genelinde dengeli ve adil bir şekilde paylaştıracak bu yüklü vergilerle piyasadaki para miktarı azalacak ve böylece fiyat hareketleri olan enflasyon önlenecekti.[250]

Varlık Vergisi, kazanç ve buhran vergisi mükelleflerinden, büyük çiftçilerden en az 2500 lira gelir getiren yada değeri en az 5000 lira olan emlak ve mülk sahiplerinden ve ticaretle uğraşan şirket ve tüccarlardan alınacaktı. [251] Ancak zamanla toplumun her sınıf ve zümresini kapsayacak şekilde genişletilmiştir.

Varlık Vergisi'nin uygulanmasında güçlüklerle karşılaşılmıştır. Çünkü verginin belirlenmesinde bir ölçü olmayıp, mükelleflerin verecekleri vergi miktarı mahalli makamlar tarafından belirleniyordu Mahalli makamlarca oluşturulan bir çok komisyon üyesi, yetkisini kötüye kullanmış, vergi bazen müsadere görünümü almıştır.[252] Vergi miktarları keyfi olarak vergiyi ödemekle

---

[249] Geniş bilgi için bkz. Rıdvan Akar, a.g.e., s.5, vd.
[250] **TBMM. Zabıt Ceridesi,** 1938-1946, d.6,i.4,(11.11.1942)
[251] Faik Ökte,**Varlık Vergisi Faciası,** İstanbul, 1951, s.217.
[252] Ökte, a.g.e.,s.73 ; Cemil Koçak,**Türkiye'de Milli Şef Dönemi(1938-1945)**, Ankara, 1986, s.232.

mükellef kişinin olanaklarının üstünde olmuş olup,[253]vergiye itiraz hakkı dahi bulunmamaktaydı.[254]

Kendisine vergi tarh edilmiş bir mükellef 15 gün içinde bu vergiyi ödemek zorundayken, vergisini ödeyemeyenlere de iki haftalık bir ek süre verilmiştir. Mükellef bu süre içinde de vergisini ödeyemezse zorunlu çalışma yükümlülüğüne tabi olacak ve "çalışma kamplarına" gönderilecektir. Devlet vergi borcu olan mükellefin verginin ödenmesini sağlamak amacıyla eşinin, birlikte oturduğu ana-babasının ya da çocuklarının mallarına el koyabilecekti.[255] Vergisini ödeyemeyen mükelleflerin gönderildikleri Erzurum'un ilçesi olan "Aşkale" Türk siyasi tarihinin popüler değimleri arasında yer almıştır.[256]

Varlık Vergisi bir kazanç ve sermaye vergisi olarak düşünülmesine rağmen uygulamada bu verginin vergi matrahlarının belirlenmesindeki gerçek unsur din ve milliyet idi. Önce listeler ikiye ayrıldı Müslümanlara " M ", Gayr/i Müslimlere "G" dendi. Daha sonra bunlara iki liste daha eklendi. Ecnebiler için "E", Müslüman olmuş Yahudiler için dönmeler anlamında "D" listesi denmiştir. Dönmeler Müslümanların iki katı kadar, Gayr-i Müslimler ise on katı kadar vergi ödediler. Yabancı uyruklar Ankara verilen bir talimat üzerine Müslümanlar kadar vergilendirdi. Fakat kötü kayıtlar ve yetersiz yönetim sonucu bir çok yabancı uyruklu, Gayr-i Müslimler kadar vergilendirilmiştir.[257] Nitekim bu verginin tahakkukunun %60-65'nin ve toplam tahsilatın %55'nin azınlıklara ait olması bunun göstergesidir. Azınlıklar nüfus içindeki oranları ile kıyaslanmayacak derecede çok vergilendirilmişlerdir. [258]

Varlık Vergisi, ticaretle uğraşan Türk ve Müslümanlar'a da uygulanmasına rağmen bu kesime yönelik vergi indirimleri ve ödeme kolaylıkları getirilmiştir. Bu sayede Müslümanlar işlerini tasviye etmeden mal ve mülklerini satmadan vergiyi ödeyebilmişlerdir. Zaten vergi İstanbul çevrelerinde uygulanmıştır, Anadolu'da ise pek uygulanamamıştır. Çünkü Anadolu'da vergiyi ödeyebilecek büyüklükte ticaret ve sanayiyle uğraşan kimse yoktu.

---

[253] Ökte, a.g.e., s.75.
[254] Koçak, a.g.e., s.532.
[255] Osman Akandere,**Milli Şef Dönemi1938-1945**,İstanbul,1998, s.177.
[256] Rıfat N. Bali, "Varlık Vergisi Üzerine Tartışmalar",**Tarih ve Toplum D.**, sy.165,(Eylül 1997) s.175.
[257] Lewis,a.g.e., s.297.
[258] Cemil Koçak, , "Çağdaş Türkiye 1940-1950"**Türkiye Tarihi 4 (1908-1980)** İstanbul 1992, s.131.

Çok ağır şartlarda azınlıklara uygulanan bu vergi bu kesimlerin toplumsal yapımızdaki yerlerini ve işlevlerini önemli ölçüde sarsmıştır. Azınlıkların bir çoğu vergilerini ödeyebilmek için ya servetlerinin bir kısmını nakde çevirerek işlerini tasfiye etmek zorunda kalmışlar ya da işletmelerini ve gayri menkullerini satmışlardır. Bir kısım azınlıklar ise esasında kendilerine tarh edilen vergiyi ödeyecek güce sahip olmalarına karşılık verginin ödenmesindeki kısa zaman süresi nedeni ile nakit para bulamamışlar ve iflas etmişlerdir. Kendilerine ağır vergi tarh edilen ve borçlarını ödeyemeyen azınlıkların bir çoğu çalışma mükellefiyetine tabi tutularak çalışma kamplarına gönderilmiştir. 32 kişilik ilk kafile 27 Ocak'ta İstanbul'dan Aşkale'ye hareket etmiş olup bunların iş yerleri ve mülkleri haciz edilerek borçlarının ödenmesi için açık artırma ile satılmıştır. [259]

Mihver taraftarı Cumhuriyet ve Tasvir-i Efkar'ın başını çektiği bir kısım basın da bunları candan onaylıyor sadakatsizlik ve nankörlük suçladığı azınlıkların üzerine gidiyordu. Gerçekte ise cezalananlar sadakatsizler değil sadakatliler idi.[260]Sadakatsiz denilerek suçlananlar doğru beyanda bulunanlar ve işlerini rüşvetle halletmemiş olanlardı.

Bu arada bazı fırsatçı çevreler ortaya çıkan bu elverişli ortamdan istifade etmişlerdir. Bunlar azınlıkların sıkışık durumlarından istifade ederek onların mallarını gerçek değerinin çok altında fiyatlarla satın almışlardır. Belirtildiğine göre satışa çıkarılarak vergi borcu için el konulan İstanbul da 885 gayri menkul vardır. Bunlar arasında 330 ev 97 dükkan, 190 arsa, 80 apartman, 42 depo, 7 Han, 8 fabrika, 5 fırın, 12 tarla, 2 hamam, 1 köşk, 4 han odası, 5 mağaza ve 2 deniz motoru bulunmaktaydı.[261]

Varlık Vergisi ile azınlıklara ait iş ve ticaret çevreleri büyük sarsıntı geçirmiş ticaret hayatı baltalanmıştır. Karın tokluğuna çalışarak ailesinin geçimini sağlamaya çalışan sabit ve dar gelirlilerden de vergi alınması büyük tepkiler almıştır. Bu durum karaborsacılığın ve işsizliğin artmasına neden olmuştur.

---

[259] Levis, a.g.e., s.298.
[260] Ökte, a.g.e., s.123.
[261] a.g.e., s.233. ve 163-172.

1 Ekim 1943'de Vatan Gazetesi başyazarı Ahmet Emin Yalman vergi hakkında Türk basınında ilk eleştiriyi yazmıştır.[262] Basında çıkan eleştiriler artınca bunlara cevap verme gereğini duyan Başbakan, Ekim ayı sonunda yaptığı konuşmada azınlıkların haksızlığa uğradığını yalanlamıştır.

Varlık Vergisi 15 Mart 1944'de yani 16 ay yürürlükte kaldıktan sonra 4350 sayılı "Varlık Vergisinin Bakayasının Tehirine Dair Kanun" ile kaldırılmıştır.[263] Bu kanunla henüz tahsil edilmemiş varlık vergisi borç bakayaları silinmiş ve yeni müracaat kabul edilmemiştir. Bu söz konusu uygulama devletin vergisini ödeyen mükellefleri cezalandırmasına, ödemeyenlerin ise karlı çıkmasına neden olmuştur. Bununla ticaret ve iş aleminin önde gelen temsilcilerinin devlete olan güveni sarsılmıştır.

Varlık Vergisi Türkiye'nin dış politikasında büyük tepki yaratmış uygulama boyunca bütün Avrupa devletleri tarafından protesto edilmiştir. Bu verginin Avrupa'da Almanya'nın üstün olduğu bir dönemde konulmuş olması bazı çevrelerce bu verginin Almanya'dan örnek alınarak konulduğu iddialarının ortaya atılmasına yol açmıştır.[264]

10- Askerlik Sorunu

2. Dünya savaşı yıllarında Almanların Türkiye sınırına yaklaştıkları bir dönemde Türk Silahlı Kuvvetleri askerlik hizmetlerini bitirmiş ve ihtiyata ayrılmış 20 sınıf vatandaşı bir kere daha silah altına aldı. Silah altına alınanlar azınlık vatandaşlarından oluşturulduğundan olay, Türkiye'deki azınlıkların hafızalarında derin yer ve iz bırakmıştır. [265]

18 Haziran 1941 tarihinde Türkiye ile Almanya arasında dostluk ve saldırmazlık anlaşması imzalanmasına rağmen Türkiye'de herhangi bir savaş ihtimaline karşı hazırlıklar yapılıyor önlemler alınıyordu. 1-15 Mayıs 1941 tarihleri arasında 20 sınıf Gayr- i Müslim'in silah altına alınması kararı verildi. Uygulama sıkı yönetim altında olan Türkiye'de sokaklarda yürüyen erkeklerin nüfus cüzdanlarının kontrol edilmesi ve azınlık mensuplarının hemen o anda

---

[262] Lewis, a.g.e., s.299.
[263] Akandere, a.g.e., s.180.
[264] Ökte, s.213.
[265] Rıfat N. Bali, "Yirmi Kur'a İhtiyatlar Olayı" **Tarih ve Toplum D.** sy,179, (Kasım 1998) s.4

silah altına alınması şeklinde oldu. Kırk beş yaşında ve bu yaşın altındaki her Gayr-i Müslim vatandaş silah altına alındı ve Anadolu'ya gönderildi. [266]

Silah altına alınan azınlıklar 5.000 kişilik kamplarda ikamet ettirildiler. Buralarda çok kötü sağlıksız şartlarda yaşadıkları için yüksek oranda ölümler görüldü. Askere alınan azınlıklar kazma kürek ile inşaat işlerinde çalıştırıldı bunlara silah verilmedi. Değişik kaynaklardan anlaşıldığı üzere bu ihtiyata ayrılmış azınlıkların tekrar silah altına alınma nedenlerini şöyle sıralanabilir:

"1- Azınlık vatandaşlarını bir süre ticaretlerinden uzaklaştırıp onları ticari olarak zayıflatmak ve bu yöntem sayesinde Müslüman bir burjuvazinin doğmasını kolaylaştırmak.

2- Azınlıklara güven duyulmadığından Türkiye'nin savaşa girmesi halinde onların muhtemel 5.kol faaliyetlerini önlemek için onları kamplarda enterne etmek.

3- Almanya'daki Nazilerin dönemin hariciye vekaletine yönelttiği talepleri doğrultusunda azınlıkları kamplarda toplayıp pasifleştirmek."[267]

Bu ihtimallerden akla en yatkın olanı ise CHP milletvekili Kazım Karabekir Paşa'nın parti meclisinde yapmış olduğu konuşmadan anlaşılacağı üzere Türkiye'nin savaşa girmesi halinde azınlıkların 5.kol faaliyetlerinde bulunmalarını önlemek gözükmektedir.[268] Ancak bu durum fazla uzun sürmemiş 20 sınıf Gayr-i Müslim ihtiyat 27 Temmuz 1942 tarihinde terhis edilmiştir.

11- Demokratik Yaşama Geçiş İle Başlayan Düzenlemeler

Türkiye'nin çağdaş batı ülkeleriyle ilişkiler kurması ve yaklaşmasının iç siyasetteki en önemli sonucu , 1946 yılında başlayan çok partili demokratik yaşama geçiş olmuştur. Yeni partiler kurulmasıyla liberalleşme başladı ve böylece azınlıkların statülerinde de olumlu gelişmeler olmuştur.

1946 seçimlerini iktidar partisi CHP çoğunlukla kazandı hükümeti kurma görevi Recep Peker'e verildi. Recep Peker'e göre demokratik bir rejim mutlak eşitlik gerektirirdi. Azınlıkların da tam eşitliğe ve her türlü haklara

---

[266] a.g.m., s.8.

[267] a.g.m., s.11-16.

[268] Kazım Karabekir, **Ankara'da Savaş Rüzgarları, 2.Dünya Savaşı CHP Gurup Tartışmaları**,(Haz. Faruk Özerengin) İstanbul,1994, s.247-249 ve 256.

sahip olmaları şarttı. "Eğer geçmişte bazı sınırlamalar ve sakatlıklar olmuşsa biz bunu derhal düzeltmeliyiz" diye ilan etmiştir.[269]

Birkaç ay içinde gerekli yasal düzenlemeler yapılarak daha önce de belirtildiği gibi azınlıkların yedek subay olmaları sağlandı. Ayrıca ordunun tüm birimlerinde her türlü görevlere atanma ve silah taşıma izni verildi. Daha önceden kapanmış olan azınlık kurumları (spor, kültür,sosyal yardım) tekrar açılmaya başlandı. Türk kamuoyunda ise " Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyalarına rastlanmaz olundu ve daha hoşgörülü bir ortam oluştu. Ekonomide liberalleşmeye doğru atılan adımlar ve dış kaynaklı sermaye azınlıkları tekrar ekonomik olarak güçlendirmeye katkı sağladı.

Yahudi azınlığı yeni politikalardan olumlu etkilenmesine rağmen İsrail Devleti'nin kurulmasıyla(1948) Türkiye'den büyük bir Yahudi göçü başladı. Devlet önce bu göçleri önlemeye çalıştıysa da daha sonra bundan vazgeçerek göçenlere yardımcı olmuştur. 1948'de 4362, 1949'da 26.306, 1950'de de 2.491 Yahudi asıllı Türk vatandaşı İsrail'e[270] göçmüştür.

---

[269] Levi, a.g.e., s.153.

[270] Yetkin, a.g.e., s56-57.

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ AZINLIKLAR VE AZINLIKLARA YÖNELİK POLİTİKALAR

A – DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI

İsmet İnönü'lü CHP'de 1945 bütçe yılı görüşmeleriyle birlikte şiddetli bir muhalefet başlamıştı. Yapılan bütçe uygulamasına 5 aleyhte oy çıkmıştı. Haziran 1945'te CHP Meclis Gurubunun muhalif milletvekilleri " Dörtlü Takrir " olarak bilinen belgeyi imzaladılar. [271] Ancak başlangıçta parti içi demokrasiyi sağlamak için yapılan bu hareket önergenin reddedilmesiyle sona ermedi.

Dörtlü Takrir sahipleri, 7 Ocak 1946'da genel ilkelerini liberalizm ve demokrasi olarak belirledikleri Demokrat Partiyi kurdular. DP, kurulduktan sonra yapılan belediye seçimlerine katılamadı çünkü teşkilatını tamamlayamamıştı. CHP 1947'de yapılması gereken genel seçimleri öne alarak erken seçim kararı aldı. 1946 seçimleri Türk demokrasisi arasında ilk tek dereceli seçim olması nedeniyle önemlidir. Ancak seçim açık oy, gizli seçim sayım sistemiyle yapılmış ve sayım sonunda bazı oy pusulalarının yakıldığı görülmüştür.

21 Temmuz'da yapılan seçimlerde, 465 milletvekilliğinden 390'ını CHP, 65'ini DP, 7'sini bağımsızlar kazanmıştır. Bu dönemde muhalefet partisi DP ile iktidar partisi CHP arasında büyük anlaşmazlıklar ve tartışmalar söz konusu olmuştur. Bunlara son nokta 12 Temmuz 1947'de İsmet İnönü'nün duruma müdahalesi ile konulmuştur.

12 Temmuz beyannamesinde her iki parti yöneticilerine sükunet ve tavsiyelerinde bulunularak, iktidar ve muhalefetin birbirine tahammül etmeleri gerektiği vurgulandı. Yine bu beyanname Recep Peker hükümetin sonunu getirdi. DP yönetimi de parti içi çatışmaya ve parçalanmaya giderek " Millet Partisi'ni " ortaya çıkardı.[272]

---

[271] Bu millet vekilleri: Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü. Geniş bilgi içir bkz.Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye geçiş(1946-1950)**, İstanbul , 1982

[272] Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi,** İstanbul, 1996,s.168.

Daha önce Hasan Saka, ardında Şemsettin Günaltay hükümeti kurulmuş ve bu hükümet seçimlerden 3 ay önce yargı denetimi getirilerek, gizli oy, açık tasnif ilkesi yasalaşmıştır. Siyasal partilere seçim kampanyasında devlet radyosundan eşit oranda yararlanma olanağı tanınmıştır. Bu seçim kanunundan sonra TBBM' de 14 Mayıs 1950'de seçimlerin yapılmasına karar verilmiştir. [273]

14 Mayıs 1950'de yapılan milletvekili seçimine CHP ve DP tüm yurtta, Millet Partisi 22 ilde Türkiye Köylü Partisi yalnızca İstanbul'da katılmış.487 milletvekilinin DP 408, CHP 69,MP 1, bağımsızlar 9 kişi kazanmıştır.[274]

Birden çok siyasi partinin katıldığı 1950 seçimi ile Türk siyasi hayatında ilk defa halkın oyları ile iktidar el değiştiriyor ve "Türkiye'de Milli Şef Dönemi " son buluyordu.

1-Azınlıklara İlişkin Düzenlemeler

DP iktidarının başlangıç tarihi olan 1950'de Türkiye genelinde konuşulan dile göre azınlıkların nüfusu 52.776 Ermeni, 89.472 Rum, 35.786 Yahudi olmak üzere toplam ülke nüfusu 20.947.188 kişiydi.

Cumhuriyet'in kurulmasıyla başlayan Türkiye dışına göç hareketi DP'li yıllarda da devam etmiş olmasına rağmen DP döneminde Türkiye'deki azınlıklar başlangıçta daha önceki yıllarla kıyaslanmayacak şekilde rahat ve huzurlu idiler.[275] Ülkede oluşan demokratik ortamdan ve liberal ekonomiden de yararlanacaklarını düşünüyorlardı. DP azınlıklara karşı ılımlı ve dostça bir tavır içinde olup özellikle Patrikhane'nin faaliyetleri dışında fazla bir sorun yaşamamıştır. Ortodoks aleminde Fener Rum Patrikliği için 1 Kasım 1948' de yapılan seçimi Athenagaros kazandı. [276] Athenagaros görevine başlar başlamaz "Ekümenik" bir patrik gibi davranmasına rağmen Türk Ulusunu öven ve devlete bağlılık ifade eden tavırlar sergilemiştir. Bu sırada Patrikhaneye ve Rum okullarına bir hayli tavizler verilmiştir. Nitekim 1951

---

[273] a.g.e., s.201-202.

[274] Cemil Koçak," Siyasal Tarih 1923-1950", **Türkiye Tarihi 4(1908-1980)**, İstanbul, 1992, s.154.

[275] Daha önceki yıllarla birlikte Türkiye'den 1935-40'da 134.800, 1940-45'de 25.000, 1945-50'de 37.000, 1950-55'de 153.000, 1955-60'da 144.000 dışarıya göç olmuştur. Bkz. Rıdvan Akar, a.g.e., s.93-94; Çetin Yetkin,a.g.e., s.56-56.

[276] **Cumhuriyet**, 2 Kasım 1948

yılında Heybeli Ada'daki Ruhban okulunun 4 yıllık yüksek kısmı da açılmışdır.

Athenagoros faaliyetlerini ve nüfuz alanını genişletmeye çalıştı. Metropollerinin sayısını artırdı. Rum okullarına ve diğer kuruluşlara el atarak, Yunanistan'la ilişkilerini sıklaştırdı. Yunanistan'da 1953 yılında kabul edilen anayasada en yüksek dini makam olarak Patrikhane kabul edildi.[277]Kıbrıs olaylarının şiddetlendiği sıralarda Patrikhane,Kıbrıs'taki Rumlarla ilişkide olduğu yolundaki haberleri her fırsatta yalanladı. Ancak buna rağmen Time ve Fortune dergilerinde , Kıbrıs sorununun baş tahrikçisinin Patrik Athenagoros olduğu belirtilmiştir.[278]

DP hükümeti iktidarının ilk yıllarında Yunanistan ile iyi ilişkiler kurmak gayesinde olduğundan Rumlar'a da bazı tavizler vermiştir. Bunların içinde özellikle İstanbul'un fethinin 500. Yıl dönümü kutlamaları önemlidir. 1953 yılındaki kutlamalar için büyük hazırlıklar yapılmış dergi, kitap, hatıra paraları basılmıştır. Ancak kutlamalar yaklaşınca da hükümetin aniden frene bastığı görülmüştür. Bunun nedeni olarak da hükümet şu açıklamayı yapmıştır;

"Yunanlı dostlarımızla kardeşçe ilişkilerimiz her geçen gün gelişiyor. Bu yakınlaşmayı sarsacak ve dostlarımızı rahatsız edecek bir yayından kaçınmak gerekir. " Bu durum bazı basın organlarınca eleştirilmesine rağmen (özellikle Hürriyet) yeni duruma hemen uyulmuştur. Tabi ki bu da Türkiye'deki Rum asıllı vatandaşlar tarafından memnunlukla karşılanmıştır.

1921 yılında Ribi Haim Nahum görevinden istifa etmesinden beri Türk Yahudiler'inin yetkililerce tanınmış resmi ve yasal bir ruhani lideri yoktu . Çok partili demokratik yaşama geçildikten sonra Yahudi toplumunun bu konudaki başvuruları dikkate alındı. Özel bir hükümet kararı çıkarıldı. Yahudilerin "Hahambaşı" seçmelerine izin verildi. Yahudi toplumuna ait her kişiye seçme hakkı tanındı. Her 300 seçmen için bir ikinci seçmen daha seçildi. Bu şekilde ki 72 seçmen İstanbul'da toplandı ve 3 adayın yarıştığı seçimi İstanbul'dan Ribi Rafael Davit Saban kazandı. 32 yıl sonra 1953 yılında Yahudilerin tekrar bir Hahambaşısı oldu. Hahambaşı yetkililerden yakınlık ve itibar görmüştür.

---

[277] Sofuoğlu, a.g.e., s.171-172.
[278] Şahin, a.g.e., s.122.

İlk defa Celal Bayar Yahudilerin "Roşaşana" (dini yılbaşı) bayramlarını kutlamış ve bu kutlama geleneği hala devam etmektedir.[279]

DP döneminde azınlıklardaki eğitim-öğretim faaliyetleri daha önce yapılan düzenlemeler doğrultusunda devam etmiştir. Ancak 6.581 sayı ve 27 Mayıs 1955 tarihli yasada azınlık okullarında Türkçe ve kültür derslerinin Maarif Vekaleti'nce tayin edilecek Türk öğretmenlerce okutulacağı konusu ve bu öğretmenlerin özlük haklarına ilişkin hükümler yer almaktadır. Kanunun birinci maddesinde yer alan " azınlık okullarının Türkçe ve Türk Tarihi dersleri, Maarif Vekaleti teşkilatı yasalarıyla muayyen kadrolara memurin ve barem kanunlarına göre tayin edilen öğretmenler tarafından tedvin olunur" ifadesi ile bu dersler de devlet kadrosunda görevli öğretmenlerin istihdam edilebileceğini hükmü getirilmiştir. Yasanın diğer maddeleri yayın tarihinde bu okullarda öğretmenlik yapmakta olanların özlük işleriyle ilgilidir. [280]

Azınlıklar DP'yi her şey den önce tek parti yönetiminden sonra kendilerine açılım sağlayacak bir oluşum olarak görmüşlerdir. Seçimlerde DP'yi destekleyen azınlıklar 1950-1957 arası parlamentoya 6 milletvekili göndermişlerdir. Bunlar :

"İstanbul'dan Salamon Adato (Yahudi asıllı 8 ve 9. Dönem) , Andre Vohran Bayar(Rum asıllı 9.Dönem) , Ahilya Moshos (Rum asıllı 9. Dönem) , Hanri Soriano(Yahudi asıllı 10. Dönem), Zakar Tarver (Ermeni Asıllı 10. Dönem), Alexsandros Haçopulos(Rum asıllı 10. Dönem)"

1957 seçimlerinde de DP'yi destekleyen azınlıklar yine milletvekili çıkarmışlardır. İstanbul'dan daha önce seçilen Zakar Tarver ve Alexsantros Hacopulos tekrar seçilmiş olup, bunlardan başka ise Mıgırdıç Şellefyan (Ermeni asıllı), Hiristaki Yuannidis(Rum asıllı), İshak Altabev(Yahudi asıllı) BMM'de görev yapmışlardır. [281]

---

[279] Hahambaşı seçim kanunu için bkz.: Avner Levi, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler,** 2.baskı, İstanbul, 1998, s.159-160.

[280] Vahapoğlu, a.g.e., s.227.

[281] Geniş bilgi için bkz.: Süleyman Yeşilyurt, a.g.e., s.32 vd

B.6/7 EYLÜL 1955 OLAYLARI

1-Olayların Başlangıç Aşaması

Selanik'te Atatürk'ün doğduğu eve ve hemen yakınında bulunan Türk Konsolosluğu arasındaki bahçeye iki bomba konulduğu ve bunlardan birinin patlamasıyla evin bazı camlarının kırıldığı haberi üzerine gerçekleşti. 6 Eylül günü saat 13.00 ajansında radyodan okunan, bu haber öğleden sonra yayınlanan İstanbul Ekspres adlı DP yanlısı akşam gazetesinin saat 16-17 arasında yaptığı ikinci baskıda yenilenerek duyuruldu.[282] Gazetenin olayı baş sayfadan ve büyük puntolarla yayınladığı habere şöyle devam ediliyordu:

" Saat 15.35 de Atina'da ki ateşemiliterimiz Kurmay Albay Şekip Beyden aldığımız bilgiye göre radyodan ve Anadolu Ajansı'ndan yayınlanan haberlerin doğru olduğunu öğrendik." Gazeteye göre buna ilk tepkiyi İstanbul Yüksek Okullar Talebe Birliği Başkanı Bahaettin Erton ve Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin genel sekreteri Kamil Onal vermiş olup özetle " Mukaddesata el uzatanlara bunu çok pahalı ödeteceğiz..."[283] demiştir.

Aşağıda gerçek nedenlerine ve gelişimine değineceğimiz olaylar öncesinde kimi basın organlarında yer alan haberler Türkiye ve Yunanistan arasındaki gerginliği açıkça ortaya seriyordu.

6 Eylül tarihli bazı İzmir gazetelerinde başlıklar şöyleydi. Yeni Sabah Postası, " Bu Hayasız Şımarık Artık Durdurulmalı" , Gece Postası ,"Palikaryaların Bayrağı Artık Konak Meydanında dalgalanamaz" İstanbul gazetelerinde ise Hürriyet,"Kıbrıs'taki Tedhiş için Yunanlılara İhtar", "Patrikhaneye Kıbrıs Türktür Levhası Asıldı" , "Şehirde Nahoş Hadiseler Bayrağa, Büyüklere Dil Uzatan Rum Az Daha Linç Edilecekti", Akşam Gazetesinde ,"Londra Konferansı Çıkmaza Giriyor".

Basında daha önceki günlere ait gazetelerde de aynı tür haberler yer almıştı. " Dün Şehrimizde Dolaşan Kuvvetli Şaiyalara Göre, Döviz Kaçakçılığını Fener Rum Patrikhanesi besliyor."[284] "Kıbrıs'taki Tedhişçi

---

[282] **İstanbul Ekspres**, 6 Eylül 1955,Ek :1

[283] "6/7 Eylül Dosyası" **Tarih ve Toplum D.**, c.6, sy.33,(Eylül 1986), s.12.

[284] **Tan**, 28 Ağustos 1955

Rumlar Bir Polis Karakolunu Bastılar"[285] "Dün Toplanan Arap Birliği Siyasi Komisyonu Kıbrıs Konusunda Yunanistan'ı Destekleme kararı aldı"[286] Londra'daki Kıbrıs Heyeti Başkanının beyanatı: " Kıbrıs Rumları silahlandılar, Rum tedhişçiler Kıbrıs'taki Türklere her gün yüzlerce tehdit mektubu gönderiyorlar."[287]

2-İstanbul, İzmir ve Ankara Olayları

Azınlık vatandaşların yoğun olarak yaşadığı yerler olan İstanbul, İzmir ve Ankara'daki olaylar gece-gündüz iki gün devam etmiştir. Öncelikle yerli Rumlar'a gözdağı vermek üzere başlayan yakma-yıkma hareketleri kısa süre içinde bütün Gayr-i Müslim azınlıklara karşı yönelmiş, daha sonra ise "bila tefrik-i cins ve mezhep"[288] genel bir tahrip ve yağma halini almıştır.

a) İstanbul

Ellerinde bayraklar ve Atatürk posterleriyle büyük halk kitlesi" Kıbrıs Türktür Türk kalacaktır" diye tempo tutarak saat 17.00 den itibaren bir anda bütün İstanbul caddelerine yayıldı. Kalabalık ilk önce İstiklal Caddesi'nden yürüyerek Taksim Meydanı'na geldiler ve burada Aya Tiriada Kilisesi önünde toplandılar.[289] Taksim'de Cumhuriyet Anıtı önünde İstiklal Marşı okundu ve anıta Türk Bayrağı çekildi. Öne atılan bir genç " hep beraber yürüyelim" dedi ve ateşli bir konuşma yaptı.[290] Saat 18.00 de İstiklal Caddesinde ilk Rum dükkanının yakılmasıyla başlayıp süren olaylar Taksim Tünel arasındaki bütün Rum dükkan ve kiliselerine sıçradı. Buralar tahrip edilerek eşyalar yollara atıldı.[291]

Bu tahribat hareketleri değişik kollardan Şişli, Karaköy, Boğaziçi'ne doğru devam ederken bu kalabalığa değişik yönlerden gelen insanlarda katıldı. Aynı anda öteki semtlerde de olayların başladığı haberleri geldi. Kalabalık caddelerde marşlar söylüyor ve " bayrak çek " diyerek ellerindeki

---

[285] **Tan,** 4 Eylül 1955
[286] **Akşam,** 4 Eylül 1955
[287] **Akşam,** 3 Eylül 1955
[288] "6/7 Eylül Dosyası " **a.g.d.** , s.12.
[289] **Akşam,** 7 Eylül 1995
[290] Emin Karakuş,**İşte Ankara,**İstanbul, 1977 , s.277.
[291] **Milliyet,** 7 Eylül 1955

listelere göre tahribat yaparak ilerliyorlar. Önlerine gelen dükkanların kapı ve pencerelerini kırıp içindeki eşyalarını yollara atıyorlardı. [292]

Perşembe pazarı, Sirkeci, Haliç, Beyazıt, Gedikpaşa, Kumkapı, Yenikapı, Samatya ve Yedikule civarındaki azınlıklara ait dükkan ev ve kiliselerin tahribi ise saat 20.00 den sonra başlamış ve devam etmiştir. Olaylar esnasında bazı gazetelerde, "yağmalanmaya tenezzül edilmedi" denmesine rağmen[293] ilerleyen saatlerde tahribatın yanında yağmalama da sıkca görülmüştür. Saat 20.00 ile21.00 arası tünelde bulunan Embros, Tahidromos, Apoyevmatini gazeteleri basılarak tahrip edilmiştir.[294]

Gece saat 22.00 den sora banliyo trenlerinden başka nakil vasıtaları işleyemez olmuş, eğlence yerleri, lokantalar, kahveler, sinemalar kapanmıştır. İstanbul'da Yunan Konsolosluğu ve Rum Patrikhanesi polis, jandarma ve asker kordonu altına alınarak korunmuştur.

Saat 22.00 de askeri birlikler Beyoğlu ile İstanbul arasındaki irtibatı kesilmiş,[295] bu arada çıkan olaylarda Türk dükkan ve evleri de nasibini almıştır.[296] 24.30 dan itibaren örfi idarenin (sıkıyönetim) ilan edilmesinden sonra askeri birlikler saat 02.30 da duruma tamamen hakim olmuşlardır.[297]

Gece yarısından sonra Arnavutköy'de toplanan 500 kadar Rum misilleme yapma niyetiyle Türk mahallesine tecavüze kalkışmışlardır. [298] Askeri birliklerin olaya müdahalesi ile bu önlenmiştir. O gece bütün Beyoğlu caddeleri kumaşlar, vitrinden atılan eşyalar, buz dolapları, radyolar, çamaşır makinesi gibi ithal mallarıyla dolmuştur. Bu olayı yorumlayan Toker; "Artık ne Kıbrıs ne de Rum kalmış, her şey unutulmuş onun yerini zenginliğe karşı bir tahrip isterisi almıştı"der.[299]

---

[292] 6/7 Eylül gecesi İstanbul'dan bir görünüm, Ek: 2
[293] **Akşam,** 7 Eylül 1955
[294] **Hürriyet,** 7 Eylül 1955
[295] **Milliyet,** 7 Eylül 1955
[296] **Cumhuriyet,** 7 Eylül 1955
[297] **Milliyet,** 7 Eylül 1955
[298] **Akşam ,** 7 Eylül 1955
[299] Metin Toker, **İsmet Paşa'yla On Yıl,** c.1(1954-1957), Ankara, 1965, s.99-100

b) İzmir ve Ankara

İzmir'de de geniş çaplı gösteriler yapıldı. İzmir'deki halk önce Konak Meydanı'na toplanmışdı , fuar dolayısıyla Konak Meydanı'ndaki direkte bulunan Yunan bayrağı indirilerek parçalandı ve yakıldı. Yürüyüşe geçen halk Yunan pavyonunu ve Yunanistan Konsolosluğu tamamen yaktı. Limanda bulunan iki Yunan motoru batırıldı. Rum kiliseleri ateşe verildi.[300] Çıkan olaylarda 14 ev, 6 dükkan, 1 pansiyon, İngiliz kültür heyeti merkezi tahrip edildi, 3 otomobil, 2 kamyon parçalandı. Maddi zararın 2.000.000'un üzerinde olduğu tahmin edilen bu eylem sırasında, İzmir'deki NATO birliğinde görevli Yunanlı subaylara da saldırılar oldu.[301]

Yunan gemilerine saldırılar başlayınca ordu duruma el koyarak[302] gemileri koruma altına aldı. Saat 20.00 den sonra sokağa çıkma yasağı ilan edildi. Otobüs ,otomobil gibi vasıtaların da çalışması yasaklandı. Bu arada olaylara katıldığı tespit edilen 163 kişide nezaret altına alındı.

Ankara'daki olaylar gece yarısından sonra Ulus'ta 50 kişiyle başladı. Daha sonra Cebeci'ye gelindiğinde 600 kişiyi bulmuştu. Göstericiler Hukuk fakültesi önüne kadar gelebildiler. Bu arada 4 polis ve 2 jandarma yaralandı, ordu birlikleri saat 04.30 da duruma tamamen hakim oldular. İlk belirlemelerde 60 kişi tutuklandı.

C.6/7 EYLÜL 1955 OLAYLARINI HAZIRLAYAN NEDENLER

6/7Eylül 1955 olaylarının nasıl ve kimler tarafından düzenlendiği bugün hala kesin olarak bilinmemektedir. Bu ihtimaller içinde en önemlilerini saymaya kalkarsak başta Kıbrıs Sorunu gelir. Yıllardan beri Yunanistan ve Kıbrıs Rumlarının vermiş olduğu olumsuz tepkiler, Kıbrıs'ta Türklere yönelik tedhiş hareketleri, Yunan basınının Türkiye'ye karşı tutumu ve Türk basınının bu konulara karşı çok duyarlı olması kamuoyunda Kıbrıs'la ilgili birikmiş bir

---

[300] **Akşam**, 7 Eylül 1955
[301] **Hürriyet** ,8 Eylül 1955
[302] **Akşam**, 8 Eylül 1955

tepkinin açığa çıkmasını sağladı. Olayların başlangıcının Kıbrıs konulu bir miting olması da bunu gösteriyor.

Diğer bir ihtimal de,daha çok DP'ye muhalif kesimler tarafından öne sürülen; DP'nin iç politikadaki siyasi huzursuzlukları ekonomik sıkıntıları unutturmak için halkın dikkatini başka yönlere çekme gayreti olması yönündedir. Yassıada'da yargılanan Başbakan A. Menderes ve Dışişleri Bakanı F.Rüştü Zorlu'nun bu olaylardan sorumlu bulunarak cezalandırılmaları dikkat çekicidir.

Dönemin iktidar partisi DP hükümeti ve büyük bir çoğunlukla basın suçu sol kesime yüklemeye çalışmıştır. Özellikle temiz ve vatani hislerle düzenlenen ölçülü bir hareketin, solcu unsurların faaliyet ve kışkırtmasıyla bir yağma ve tahrip hareketi haline dönüştüğü söylenmiştir. Bunun için zamanın önde gelen fişli solcuları tutuklanıp uzun süre hapiste kalmışlardır.

Konuyla ilgili diğer bir görüş de olayların, tek parti rejiminde uygulanan azınlık karşıtı politikaların bir ürünü olduğu ve bunun arka planında CHP' nin olduğu yolundadır.

1- Kıbrıs Sorunu

6/7 Eylül olayları olduğu sırada Londra üçlü konferans ve Kıbrıs sorununu görüşmek üzere toplanmıştı(29 Ağustos). Yunanistan konuyu Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna getirmiş, İngiltere ise bunu kendi iç sorunu gibi çözümlemek çabasında idi. Bu amaçla İngiltere Başbakanı " Eden" iki ülkenin Dışişleri Bakanını Londra'ya çağırmıştı. Londra Konferansı'nda Yunanistan Kıbrıs'a " self-determination" hakkı tanınmasını, İngiltere'de adaya liberal bir anayasa ve ileride özerklik vermeyi öneriyordu. Türkiye ise "statüko"da ısrar ediyor, tek gerekli değişikliğin Kıbrıs'ın kendine geri verilmesi olduğunu savunuyordu.

Türk- Yunan ilişkileri Cumhuriyet'in ilk yıllarında iyi olmamakla beraber 1930'lara gelindiğinde Mustafa Kemal ve Venizelos'un çabaları ile hızla gelişmiş dostluk ve yardımlaşma ittifakına dönüşmüştü. 2.Dünya Savaşı'ndan sonra, iki ülke de batı ittifakından yani NATO'da yer almışlar 1952 yılında Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Yunanistan Kralı Pavros'un karşılıklı ziyaretleri ile ilişkiler gelişmişti. İki ülkede de iyi niyet ve hoşgörü ortamı oluşmuş 1953'te Yugoslavya'nın da aralarında bulunduğu Balkan

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Paktı oluşturulmuştur. Bütün bu iyi niyet ve dostluk çabalarına rağmen yine aynı dönemde Kıbrıs'ta "Enosis" için mücadele eden Rumlar'ın eylemleri artmıştır. Rumlar Atina üzerindeki baskılarını yoğunlaştırmışlar, adadaki İngiliz yönetimine ve Türkler'e karşı eylemlere girişmişlerdir. Bu durum da Türk kamuoyunda Rum karşıtlığını körükledi. Buna Türkiye'deki bazı basın kuruluşları (özellikle Hürriyet Gazetesi), gençlik teşekkülleri ve dernekler de sahip çıkarak kamuoyunu etkilediler. Bu nedenle 6/7 Eylül olaylarında Kıbrıs sorununun ayrı bir yeri ve önemi vardır. DP nin Kıbrıs politikasına geçmeden önce özetle tarihi gelişmesi içinde Kıbrıs sorununa değinmek yerinde olacaktır.

a) DP İktidarına Kadar Kıbrıs Sorunu

Kıbrıs Doğu Akdeniz'de, yüz ölçümü 9.251 kilometrekare olup tarih boyunca siyasi ve jeopolitik önemi devam etmiş, birçok topluluk tarafından yerleşim alanı olarak istila edilmiş bir adadır. Önce Girit ve Aka Medeniyeti daha sonra sırayla Mısır, Hitit, Asur, Pers ve Roma İmparatorluğu'na bağlanmıştır. Roma İmparatorluğu ikiye ayrılınca adada Bizans hakimiyeti başlamıştır. 1191'de Haçlı Seferleri ile adayı ele geçiren İngiltere daha sonra adayı Kudüs Haçlı Krallığı'na satmış, 300 yıllık bir hakimiyetten sonra ada 1489'da Venediklíler'in egemenliğine girmiştir.

Osmanlı Devleti Suriye ve Mısırı fethettikten sonra Doğu Akdeniz'de egemenlik kurması için Kıbrıs'ın fethi gerekli gördü. 2.Selim zamanında Lala Mustafa Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Kıbrıs'a asker çıkardı(Eylül 1570) Lefkoşe, Magosa ve diğer yerleşim yerleri fethedildi. Ada sayıma tabi tutulup İçel, Tarsus ve Kozanın ilhakı ile bir beylerbeylik kuruldu. Adanın fethinden sonra yapılan ilk nüfus sayımında resmi kayıtlara göre 150.000 kişilik yerli halk ile 30.000 kişilik Türk Askeri bulunmuştur. Rumlar ise 18.000 kişi olarak belirlenmiştir. [303]

Osmanlı Devleti, Kıbrıs'ın fethinden sonra bazı tedbirler almıştır. Bu çerçevede Osmanlı tahrirleri yaptı, kanunlar düzenledi, vergi sistemini İslam ve Türk Örfi Hukukuna göre ayarladı ve Müslüman olmayan halkın ağır vergilerini kaldırıldı. Bir de "Zorunlu İskan Politikası" yürütmüş olup Anadolu'dan Kıbrıs'a nüfus kaydırılmaya çalışmıştır. Böylece Anadolu'nun

---

[303] Fikret Alasya , **Tarihte Kıbrıs,** Ankara, 1988, s.58.

her tarafından Kıbrıs'a 5.720 hane halk göç ettirilmiştir. [304] Göç politikası gereği Türk nüfusu zamanla artmıştır. 18. Yüzyıl sonlarına doğru ada nüfusunun %50 sini Müslüman Türk nüfusu oluşturuyordu.[305]

Kıbrıs adasındaki Rumlar, Fransa'nın aleyhte propagandaları sayesinde 17.yüzyılın başından itibaren Türkler'e karşı düşmanca tavır sergilemeye başladılar. 1798 'den itibaren " Megalo İdea" peşinde koşan Yunanlılar'ı desteklemişler ve 1830 da Yunanistan'ın bağımsız olmasıyla birlikte adanın Yunanistan'a ilhakı için ellerinden gelen bütün gayret ve faaliyeti göstermişlerdir

1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı neticesinde, Rus orduları 1878 yılında Ayastafanos'a kadar gelmişlerdir. İngiltere'nin Akdeniz'deki çıkarları tehlikeye düşünce İngiltere Osmanlıya yardım etmeye başlamış Rus tehlikesini bahane ederek Kıbrıs'ın geçici olarak kendisine verilmesini istemiştir. Osmanlı Devleti de Kıbrıs'ın yönetimini , toprak mülkiyeti kendisinde kalmak kaydıyla, görünürde Berlin Kongresinde yapacağı yardımlara karşılık geçici olarak 12 Temmuz 1878 günü İngiltere'nin geçici idaresine vermiştir.[306]

İngiltere burada işbaşında bulunan Türkler'i memuriyetten uzaklaştırmış ve yüksek mevkilere Rumlar'ı getirmiştir. Bunun tabi bir sonucu olarak Türk halkı ekonomik sıkıntıya girmiş ve ellerindeki arazi ve emlakı satmak zorunda kalmışlardır. Böylece adaki nüfus dengesi Türkler aleyhine bozulmuştur. 1878'de 22.000 dolaylarında, Balkan savaşı esnasında da birkaç bin Türk Anadolu'ya göç etmiştir.[307]

Adanın İngiliz yönetimine geçmesine "Enosis" yolunda önemli bir aşama kabul eden Rumlar Türk halkına yönelik yoğun tahriklerde bulunmuşlar, saldırılar düzenlemişler ve onur kırıcı tavırlar sergilemişlerdi.[308]

Osmanlı Devleti'nin 1. Dünya Savaşı'na Almanlar yanında girişinden dolayı İngiltere 5 Kasım 1914'de Kıbrıs'ı tek taraflı ilhak ettiğini açıklamıştır. Osmanlı bu ilhakı sadece protesto edebilmiş, Lozan Barış Antlaşması'nın

---

[304] a.g.e., s.58-63.
[305] Feridun Kemal Feridun," K.K.T.C nin Demokrafik Yapısı " **Kıbrıs Araştırma D.**, c.4, s.1 (Kış 1998), Lefkoşe, s.3.
[306] Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih 1789-1994,** 4. Baskı, İstanbul, 1995, s.351.
[307] Feridun, a.g.m., s.5.
[308] Enosis: Yunanistan'ın Kıbrıs Adasını kendi topraklarına katmak istemesi hayalidir.

16-20-21. maddeleriyle Kıbrıs'ın İngiltere'ye ilhakını da resmen tanınmıştır. 16.maddede özetle" Türkiye'nin antlaşmada açıklıkla belirtilen sınırlar dışında bulunan bütün arazi üzerinde ve bazı araziye bağlı adalardan ayrı cezireler üzerinde her ne mahiyette olursa olsun sahip olduğu bütün hukuk ve dayanaklardan vazgeçtiği"belirtilmekte, 20. maddede ise "Türkiye, Biritanya hükümeti tarafından Kıbrıs'ın 5 Teşrinisani 1914 de ilan olunan ilhakı tanıdığını beyan eder" ifadesi yer almaktadır. [309]

Kıbrıs adası hukuken de İngiliz egemenliğine geçtikten sonra Rumlar'ın Enosis talepleri yoğunlaşmıştı. İngiliz makamları bu talepleri reddettiler, Kıbrıs yönetimi için Kavanin Meclisi oluşturdular. Bu Meclis'te Rum üyelerle Türk üyelerin sayısı eşitlenerek son sözün meclis başkanı olan Vali'ye ait olmasını sağladılar.

21 Ekim 1931'de Rum-Yunan işbirlikçileri Enosis isteği ile isyan ettiler. İsyan kısa sürede bastırıldı. Kavanin Meclisi, siyasi partiler kapatıldı, siyasal faaliyetler yasaklanıp baskıcı, yasakçı bir yönetim kuruldu. 2. Dünya Savaşı sırasında Rumlar'ın adayı resmen Yunanistan'a bağlama istekleri sonuç vermedi. Valinin seçtiği bir "İstişare Meclisi" ile adanın idaresi devam etti.1950'li yıllara bu koşullarda gelindi.

b)DP İktidarından 6/7 Eylül Olaylarına Kadar Kıbrıs Sorunu

b.1) Makarios'un Başpiskopos Seçilmesi ve Faaliyetleri

Demokrat Parti döneminde Kıbrıs Sorununu gündeme getiren, uluslararası bir platforma taşıyan, Kıbrıs Rumları'nı örgütleyerek Türklere karşı tedhiş hareketlerini başlatan Başpiskopos Makarios olmuştur.

Makarios 18 Ekim 1950'de yapılan başpiskoposluk seçimini kazanarak henüz 37 yaşında iken bağımsız Rum Ortodoks Kilisesinin başına geçti. Makarios kısa zamanda Enosis idealini pratik, çağdaş, yaklaşım ve yöntemlerle bölgesel hatta zamanla evrensel bir Kıbrıs sorununa dönüştürdü. Daha sonraki yıllarda politik mücadeleye silahlı terör eylemlerini

---

[309] İzzet Öztoprak, " Kıbrıs'ta 1931 İsyanı ve Yankıları",**Kıbrıs Araştırmaları Dergisi,** c.3, sy.3 (yaz 1997) s.311.

de kattı. 20 Ekim 1950'de Başpiskopos'luk makamına otururken ettiği Enosis yemini şöyleydi:

" Ulusal özgürlüğümüzün gerçekleşmesi için çalışacağıma ve Kıbrıs'ın Yunanistan'la birleşmesi politikasından asla vazgeçmeyeceğime and içerim."[310]

Makarios içte ve dışta yoğun politik kampanyalar başlattı. Yunan hükümetini zorladı, İngilizler'e kafa tuttu. İngilizler'in önerdiği her türlü anayasa ve muhtariyet önerine karşı çıktı. Sokak gösterileri ve genel grevler düzenledi.27 Mart 1951'de Makarios Atina'da İngiliz Büyükelçiliğini ziyaret ederek Enosis isteklerini yeniledi ve ada Yunanistan'a bırakıldığı takdirde İngiltere'ye istediği yerde üst kurma izni verebileceklerini söyledi. Makarios'un Atina ziyareti Venizelos'un Meclis'te ki Kıbrıs lehine yaptığı konuşmaya Atina'daki Yunanlı üniversite öğrencilerinin düzenlediği "büyük Enosis" mitingine Ankara'dan büyük tepkiler geldi. Hükümetin de onayı ve izni ile Ankara ve İstanbul'da üniversite öğrencileri Kıbrıs mitingi düzenlediler.

DP Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü TBMM'de bir konuşma yaparak Kıbrıs konusunun ortaya atılışının zamansız olduğunu ve Türkiye'nin bu sorunla ilgili olmadığını belirtti. Yine Köprülü 22 Nisan'da basında yer alan bir demecinde Kıbrıs'ın Türkiye açısından taşıdığı jeopolitik önemi, adadaki Türk toplumunun varlığı ve Türkiye'nin Kıbrıs'la olan tarihi bağlarının doğal olarak, Türkiye'nin adaya karşı yakın ve canlı bir ilgi duymasına neden olduğunu açıkladı. Ayrıca şunları da vurguladı:

"Türkiye adanın hale hazır hukuki statüsünün değiştirilmesini gerektiren bir neden görmemektedir. Fakat eğer böyle bir değişikliği gerektirecek ciddi bir sorun ortaya çıkarsa., Türkiye'nin çıkarlarına ters düşecek bir çözümün kabulü ve buna izin verilmesi olanağı yoktur".[311]

Bu arada Makarios Rum gençliğini örgütleyip onları Enosis yolunda kullanmak için 1952'de PEON ve OHEN adlı örgütleri kurdu. Bu girişimler EOKA yer altı örgütünün ilk üyeleri bu genç silahlı eylemciler oldu. 1952 yılının son günlerinde Makarios ABD'nin desteğini sağlamak için Amerika'ya gitti ve yetkililerle görüştü ancak başarılı olamadı.

---

[310] Ahmet C.Gazioğlu,**İngiliz Yönetiminde Kıbrıs 3 (1951-1959)**,Lefkoşe, 1998, s.2.
[311] **Hürriyet**,22 Nisan 1951

b.2) DP Hükümeti'nin Yaklaşımı

Temelleri 1930'larda Atatürk ve Venizelos tarafından atılan Türk-Yunan dostluğuna, DP hükümeti de önem vermiş Atina'ya dostluk eli uzatmıştı. Buna rağmen aynı içtenlikle karşılık bulamadı. C.Bayar, A: Menderes, F. Köprülü gibi önde gelen liderler Türk-Yunan dostluğuna önem veriyorlar ve bunun için çaba sarf ediyorlar, hatta Kıbrıs konusu ilişkilerde bir pürüz yaratır düşüncesiyle geçiştirmeye çalışıyorlardı. Haziran 1952'de Yunan Başbakanı " Papagos"un Ankara ve İstanbul ziyareti sonrasında yayınlanan ortak bildiride iki ülke arasında " karşılıklı çıkarlar esas alınarak çözümlenemeyecek hiçbir sorun bulunmadığı" belirtildi. Papagos, bir yandan böyle bir bildiriye imza koyarken, öte yandan Kıbrıs konusunun Birleşmiş Milletler'e götürülüp "Self-Determinasyon" kılıfı altında adanın Yunanistan'a ilhakını gerçekleştirmek isteklerine karşı çıkmıyor hatta destekliyordu.

Yunan hükümeti 20 Ağustos 1954'de BM genel sekreterliğine resmen baş vurarak " Kıbrıs'ta self-determinasyon hakkının tanınması konusunun görüşülmesini" istedi. Ardından kulis yaparak destek sağlamaya çalıştı. Kıbrıs'la ilgili Yunan görüşünü anlatan çeşitli broşür ve kitapçıklar yayınladı, çeşitli kentlerde coşkulu mitingler düzenlenmesini sağladı .

Rumlar'ın bu girişimlerinden sonra Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından işin ciddiyeti anlaşıldı. BM 'ye Türk tarafını temsilen " Kıbrıs Türk Heyeti" oluşturuldu. Bu heyet temaslarına hız verip Türk görüşünü yaymaya çalıştı. Bunun için başta yetkililer olmak üzere basın ,gençlik teşkilatları ve derneklerle yakın ilişkiye girdi.

Ancak Dışişleri Bakanı Köprülü ise Kıbrıs konusunun İngilizler'in bir iç sorunu olması dolayısıyla girişimlerde bulunmaya karşı çıkarak:"Kıbrıs davası diye bir şey yoktur. Böyle bir şey olamaz. Kıbrıs İngiltere'nin bir taç kolonisidir. Bu bir iç meseledir. Dıştan müdahale söz konusu olamaz, biz de bu duruma karışamayız" demiştir. [312]

---

[312] Hüseyin Bağcı,**DP Dönemi Dış Politikası**,Ankara, 1990, s.101-102.

23 Eylül 1954'de BM genel komitesinin yaptığı oylama sonucu bu konu BM genel kurul gündemine alınmış olsa da, 17 Aralık 1954'de konunun görüşülmesi reddedildi.[313]

Birleşmiş Milletler'in aldığı bu kararı protesto için 1954 yılında Kıbrıs'ta başlatılan gösteriler, polisle çatışmalar sokak çatışmalarına dönüştü. İngilizler' e ait iş yeri ve dükkanlar, ABD konsolosluğu taşlandı ve camları kırıldı. Rumlar'ın bu hareketlerine Türkler de mitinglerle karşılık verdiler. Londra'da "Kıbrıs Türktür Cemiyeti" nin düzenlediği mitinge 2.000 kadar Türk katılmış, Londra'nın büyük caddelerinde ellerinde Türk bayrakları Enosisi kınayan ve reddeden pankartlarla Yunan hükümeti ve kilisenin ırkçı yayılmacı tutumunu protesto etmişlerdir.

21 Ağustos'ta İstanbul gazeteleri başyazarları A. Menderes ve F. Köprülü'yü öğle yemeğine davet ederek Kıbrıs'la ilgili duygu ve düşüncelerini almışlardır. Bu devlet adamları hükümetin gelişmeleri yakından izlediğini ve bu konuda itidal içinde davranmanın gereğini belirttiler. [314] Başbakan A. Menderes 3 gün sonra 24 Ağustos 1954 tarihinde İstanbul'da gençlik ve öğrenci kuruluşlarıyla, Türk basın mensupları ve Kıbrıs Türk Kültür Derneği ileri gelenlerinin ortak toplantısında seçilen "Kıbrıs Komitesi"ni vilayette kabul ettiğinde de adanın Yunanistan'a verilemeyeceğini bildirdi.[315]

Başbakanın " Kıbrıs Komitesi" üyeleri ile yaptığı toplantıdan sonra bu komitenin adı " Kıbrıs Türktür Cemiyeti" olarak değiştirildi. Kısa sürede halkın ilgi ve desteği ile büyüyerek Türkiye'nin her köşesinde bir şube açıldı. Üye sayısı 200.000 ne ulaştı. Yine bu toplantıdan sonra basında Kıbrıs konusu daha çok izlenmeye ve işlenmeye başlandı.[316]

Türkiye BM'de Kıbrıs konusunda kararlı bir politika izlemiş, itidali elden bırakmamış ama Yunan dostluğundan da fedakarlıkta bulunmamıştır. Temel politikası Kıbrıs'ta statükonun korunması ve devamı şeklinde olmuştur. DP iktidarının ilk yıllarında görmezlikten gelinen Kıbrıs konusu, Türk gençliği ve kamuoyunun gösterdiği duyarlılık ve galeyan sebebi ile DP'nin daha kararlı ve belirgin bir Kıbrıs politikası izlemesi zorunluluğunu ortaya çıkardı.

---

[313] Uçarol, a.g.e., s.741.
[314] **Hürriyet,** 22 Ağustos 1954
[315] **Hürriyet, Vatan, Cumhuriyet,** 25 Ağustos 1954
[316] Ahmet Emin Yalman, " Dostluk Afyonu", **Vatan,** 29 Ağustos 1954

b.3)Türk Basını ve Gençliğinin Yaklaşımı

1955 yılından itibaren Rum-Yunan ikilisinin Kıbrıs'ta EOKA'nın tedhiş eylemlerine başlaması Türk basını ve yüksek öğrenim gençliği arasında büyük tepkilere yol açtı. Basının önemli isimlerinden A. E. Yalman bir yazısında şöyle diyordu;

" Bugün vapur dolusu silah ve bomba Yunan topraklarından Kıbrıs'a taşınıyor... Eğer Türk-Yunan dostluğunun bir rolü ve vazifesi olduğuna inanıyorsak Yunanlıları ikaz etmenin onlarla konuşmanın ve bütün ilişkileri gözden geçirmenin zamanının çoktan geldiğini kabul etmeliyiz. Yunan dostluğuna güvenemeyeceğimizi apaçık bilmek kendi kendimizi beyhude yere aldatmaktan hayırlıdır."[317]

Yeni İstanbul Gazetesi'nden M. Nermi daha gerçekçi yaklaşarak silah sevkıyatından Yunan hükümetinin sorumlu olduğunu ve Kıbrıs'ın Girit gibi olacağı endişesini taşıdığını belirtiyordu.[318]

1 Nisan 1955'de EOKA Kıbrıs'ta ilk bombayı patlatınca Türk hükümeti Yunanistan'a bir nota vererek ,kışkırtıcı yayınları protesto etti ve Kıbrıs'taki tedhiş olaylarını önleyici tedbirler almasını istedi.[319]

EOKA'nın Kıbrıs'ta başlattığı eylemler Türkler'i de hedef almaya başlayınca basın ve yüksek öğrenim gençliği protesto, miting ve kınama etkinliklerini arttırdı. CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek Türk Hükümetini Kıbrıs konusunda daha aktif olmaya çağırdı. "Irkdaşlarımızın can ve mal güvenliğini sağlamak için, hükümetin dinamik tedbirler almasını bekliyoruz. Kıbrıs'ta Türk kanı dökülürken Türk Hükümeti elbette hareketsiz kalamaz." [320]

Bu sırada 500'den fazla Türk Vatandaşı Türkiye Milli Talebe Federasyonu(TMTF) ye ve Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin İstanbul şubesine başvurarak" Kıbrıs'a gitmek ve Yunanlılar'a yerinde yanıt vermek yolunda" istekte bulundular.[321]

---

[317] Yalman, " Yunanlılara İkaz"**Vatan,**28 Ocak 1955
[318] M. Nermi " Kıbrıs İkinci Bir Girit mi Oluyor " **Yeni İstanbul,** 29 Ocak 1955
[319] Fahir Armağoğlu, **Kıbrıs Meselesi 1954-1959,**Ankara, 1963, s.109.
[320] Armağan, **Hürriyet,** 24 Haziran 1955, s.114.
[321] Armağan,a.g.e., s.114; **Hürriyet,** 24 Haziran 1955

b.4) Londra Konferansı Öncesi Türk Kamuoyu

Daha önce belirtildiği gibi, İngiltere, Kıbrıs'ta olayların bir bunalım haline dönüşmesi üzerine sorunun ilgili üç devlet (Türkiye, Yunanistan, İngiltere) arasında çözümlenmesini sağlamak üzere Londra'da bir konferans toplamaya karar vermiştir. Türk basın ve kamuoyu, Londra konferansına Türkiye'nin taraf olarak çağrılmasını memnuniyetle karşıladı. Bu yönde basında olumlu görüşler belirtildi. Kıbrıs'ın Türk yurdunun bir parçası olduğu ve Türkiye'nin güvenliği yönünden büyük önem taşıdığı , ayrıca Kıbrıs'ta Türkiye'nin hukuki, tarihi, coğrafi, askeri haklarının bulunduğu vurgulayan yorumlar yapıldı. Tercüman Gazetesinde Cihat Baban ; İngiliz hükümetinin Kıbrıs'ı askeri bir üs olarak görmekte olduğunu ve sadece bu yönde çıkarlarını korumak kaydıyla adanın yönetimini Türkiye ve Yunanistan'la paylaşmak istediğini belirtti.[322]

Londra Konferansı'nın toplanması tarihi yaklaştıkça Türk, Yunan ve İngiliz basınında Kıbrıs'la ilgili haber ve yorumlar da artıyordu. Cumhuriyet Gazetesinde;" Londra'nın amacının bir uzlaşma formülü aramak ve kabul olursa 3 alakalı devletin medeniyete iştirak edeceği yeni bir idare kurmaktır",[323] biçiminde yorumlar yapılırken;Ulus Gazetesinde A.Ş.Erdem ;

"Türkiye'nin Kıbrıs'ı geri isteme hakkını, bir İngiliz yazar atfen ortaya atmakta ve artık belirli, kesin bir Türk tezinin saptanıp ilan edilmesini istemektedir.[324]diyordu.

Hürriyet Gazetesi'nde Şükrü Kaya' da ;

"Londra Konferansı'nın tüm tarafları tatmin edemeyeceğini, fakat statükonun değişmesi olasılığı karşısında Türkiye'nin ada üzerindeki hakkı ve Kıbrıs'ta yaşayan Türklerin yaşam ve güvenliğinin korunması gerektiğini izah ederek savunmasına fırsat yaratacağını belirtmektedir".[325]

H. C. Yalçın yine Ulus Gazetesi'nde ;Kıbrıs'ta yaşayan Türkler'in geleceği hakkında kayıtsız kalınamayacağını belirttikten sonra, Kıbrıs'ın NATO devletlerinin ortak egemenliği altında, batı dünyasının bir savunma merkezi olabileceğini ileri sürmektedir ve bu durumda "adada yaşayan

---

[322] **Tercüman**, 12 Temmuz 1955
[323] Feridun Engin ,**Cumhuriyet,** 27 Ağustos 1955
[324] Ahmet Şükrü Erdem, **Ulus,** 2 Ağustos 1955
[325] Şükrü Kaya,"Kıbrıs Davası ve Londra'da Yapılacak Üçler Konferansı, **Hürriyet,** 6 Temmuz 1955

Rumlar ve Türkler dahili işlerinde tam bir muhtariyet ve istiklal hakkına müsavi surette sahip olarak rahat yaşayabilirler" demektedir. [326]

Cumhuriyet Gazetesi'nin bir başyazısında özerkliğe değinilmekte ve böyle bir yönetim sisteminin, çoğunluk esasına dayandırılacağından, Türk toplumunun aleyhine olacağını vurgulamakta ve " Onun için Kıbrıs meselesi görüşülürken, eğer bu günkü statüko, herhangi bir mahalli çoğunluğun müessir olacağı şekle doğru giderse, adadaki Türkler'in mutlaka Türkiye'nin veya BM'nin murakabesi ve kefaleti altında siyasi haklara sahip olmalarını temin etmek lazımdır,"[327] biçiminde devam etmektedir. Başka bir başyazısında ise Londra Konferansı'nda Kıbrıs için üç devletin sorumluluğunda yeni bir yönetim üzerinde durulacağı tahminini ileri sürmektedir."[328]

Bu esnada Forum Dergisi'nde F. Armaoğlu ise adanın taksimin öngören bir açıklama yapmakta,[329]adanın Türkler ve Rumlar arasında iki ayrı ülke olarak paylaşılmasını önermektedir.

Londra Konferansı öncesi Türkiye'de kamuoyunun heyecanını arttıran ve gergin bir hava yaratan gelişmeler oldu. Bunlardan birisi Hürriyet Gazetesinin İstanbul'daki Fener Rum Patrikhanesi aleyhine giriştiği yayın kampanyasıdır. Hürriyet, Kıbrıs'taki Rum tedhişini ve özellikle EOKA'nın bombalarıyla Türk kanı akıtılmasını Patrikhanenin niye kınamadığını sorgulamakta ve Patrik Athenagoros'a hitaben yayınlar yapmaktadır.[330]

Fener Rum Patrikhanesi de buna yanıt vererek, İstanbul Valisi'nin 14 Temmuz'da Patrikhane'yi ziyaret ettiğini, Menderes'in selamını getirdiğini ve hükümetin dostane duygularla iyi niyetini ilettiğini belirtti.[331]

Hürriyet Gazetesi bu yanıt karşısında " Patrikhanenin hükümetin teveccühünden önce, halkın teveccüh ve muhabbetini kazanması elbette daha yüksek bir değer taşır" diyerek Patrikhane'nin Kıbrıs facialarına karşı insani ve dini sesini yükseltmesini sabırsızlıkla beklediğini vurguladı. [332]Bu

---

[326] Hüseyin Cahit Yalcın, " Kıbrıs Meselesi", **Ulus,** 10 Temmuz 1955
[327] **Cumhuriyet**, 13 Temmuz 1955
[328] Feridun Engin, " Kıbrıs Türklerinin Emniyeti", **Cumhuriyet,** 27 Temmuz 1955
[329] Armaoğlu, a.g.e., s.122-123.
[330] **Hürriyet**, 18 Temmuz 1955
[331] Armaoğlu, a.g.e., s.125.
[332] a.ge., s.125.

tartışmaya Türkiye Milli Talebe Federasyonu da katılmış ve Hürriyet Gazetesinin yanında yer alarak desteklemiştir.[333]

İstanbul'daki Ermeni Patriği Karikin Haçaduryan, Musevi toplumunun lideri Hahambaşı Rafael Saban ve Türk Ortodoks Kilisesi'nin Başkanı Papa Eftin'de, Rum Ortodoks Patriği'nin adadaki tedhiş eylemleri karşısındaki sessizliğini kınayan bildiriler yayınladılar.[334]

Ağustos ayı ortalarında, Yunanlıların bir " Beyaz Kitap " yayınlayarak Türkiye içindeki Doğu Trakya, İmroz ve Bozcaada üzerinde hak iddia etmeleri Türk kamuoyunun öfkesini daha da arttırdı.[335]

Kıbrıs kaynaklı başka bir haber ise Kıbrıs'taki Türkler'in Lideri Dr. Fazıl Küçük' ün yazdığı bir mektupta (Kıbrıs Türktür Cemiyeti Başkanı Hikmet Bil'e) Rumlar'ın taşkınlıklarını arttırdığını ve yakında Türkler'e saldıracaklarına ilişkin haberler yayılmaya başladığını ve genel bir katliamın başlayabileceğini bildirmektedir. [336]Rumlar'ın Kıbrıs'ta Türkler'e karşı katliam söylentilerinin Ankara'da duyulması üzerine hükümet 23 Ağustos akşamı, İngiliz büyükelçilerine bir nota vererek , bu haberin Türk kamuoyunda yarattığı öfke ve tedirginliğe dikkat çekmekte ve İngiliz hükümetinden, Rumlar'ın tedhiş faaliyetlerini derhal önlemesini ve Kıbrıs Türkleri'nin can ve mal güvenliklerinin sağlanmasını istemektedir.[337]

Başbakan A. Menderes Londra Konferansı'ndan önce 24 Temmuz 1955'de İstanbul'da, konferans katılacak Türk heyetine ve büyük gazetelerin başyazarlarına bir akşam yemeği verdi. Yemekte A. Menderes ertesi gün gazetelerin manşetini oluşturan önemli bir konuşma yaptı ve Kıbrıs sorunu ile ilgili resmi Türk görüşünü ilk kez bu kadar açık, kesin ve sert bir dille açıkladı.

Menderes ; Kıbrıs Türk halkına girişilmesi olası Rum saldırı ve katliamı karşısında adadaki toplumun savunmasız bırakılmayacağını bildirerek, Yunanlılar'ın yayılmacı emeller peşinde koştuklarını, Girit'i aldıktan sonra Anadolu'yu işgale kalkıştıklarını, şimdi de Kıbrıs'a göz diktiklerini anlatarak,

---

[333] **Hürriyet**, 21 Temmuz 1955
[334] Gazioğlu, a.g.e., s.85.
[335] Armaoğlu, a.g.e., s.137.
[336] a.g.e., s.130.
[337] **Hürriyet**, 24 Ağustos 1955

Kıbrıs'ın statüsünde Türkiye aleyhine hiçbir değişikliğe kesinlikle fırsat vermeyeceğini vurguladı.

Bir gün önce İngiltere'ye verilen Türk notasına da değinen Menderes adadaki Türkler'e karşı katliam söylentilerinin Türkiye'de ciddi endişeler yarattığına dikkat çektiğini açıklamış ve bu noktanın İngiltere'nin görev ve yetkilerine karışmak anlamı taşımadığını da belirtmiştir.[338]

Menderes'in konuşmasında Londra Konferansı öncesi resmi Türk görüşünün Kıbrıs'ın bir bütün olarak İngiliz egemenliğinde kalması ve eğer el değiştirmesi gerekirse tekrar Türkiye'ye geri verilmesi şeklinde olduğudur.

Menderes'in bu söylevi, Türkiye'de her kesimden olumlu tepki aldı. CHP genel başkanı İ. İnönü 25 Ağustos'ta İstanbul'da yaptığı konuşmada;"Kıbrıs'taki kardeşlerimizin can ve mallarını tehlikeden korumak için hükümetin alacağı bütün tedbirlerde beraberiz. Konferansta haklarımızı korumak ve kurtarmak yolunda hükümeti bütün gayretlerimizle destekleriz "[339] demiştir.

CMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, Kıbrıs Türktür Cemiyeti, TMTF, İşçi Sendikaları Birliği, İstanbul Gazeteciler Cemiyeti gibi kuruluşlar Menderes'i kutladılar ve desteklerini açıkladılar. [340]

c)Londra Konferansı ve 6/7 Eylül Olaylarında Kıbrıs Sorununun Rolü

Londra Konferansı 29 Ağustos 1955'de ilk toplantısını yaptı. İlk konuşmayı yapan İngiliz Dışişleri bakanı Harold Macmillan kısaca "Yunanistan'a bir ödün olmak üzere , adaya özerklik " vermeyi önerdi.İkinci konuşmacı olarak Yunan Dışişleri bakanı Stefanopulos da özetle " self-determination " yani bu yolla adanın Yunanistan'a katılmasında ısrar etti. [341]

Son konuşmayı 1 Eylül Günü Türkiye adına Dışişleri Bakan ve heyet başkanı Fatin Rüştü Zorlu yaparken, uzun konuşmasında şu noktalara değindi;

---

[338] **Dünya Gazetesi,** 25 Ağustos 1955
[339] **Ulus,** 26 Ağustos 1955
[340] **Zafer,** 29 Ağustos 1955
[341] Nihat Erim, **Bildiğim Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs,** 2. Baskı , Ankara, 1975, s.10.

" Kıbrıs Türkiye'nin savunması ve güvenliği için yaşamsal bir önem taşımaktadır. Bu nedenle bir gün İngiltere adadan ayrılmaya karar verirse Türkiye'nin güvenliği meselesi diğer bütün ilkelerden hatta self-determinasyon ilkesinden daha önemli sayılmalıdır. Ayrıca tarihi, ekonomik ve askeri yönden Kıbrıs'ın Türkiye'ye bağlı bulunduğu dikkate alınmalıdır."[342]

Tüm Türkiye ve Kıbrıs basını bu konuşmayı sevinçle karşılamış içtenlikle desteklemiştir. Cumhuriyet Gazetesi'nde Ömer Sami Coşar, Zorlu 'nun söylediklerinin bir blöf olarak kabul etmemelerini çünkü onun belirttiği görüşlerin, sadece DP hükümetine ait değil, tüm Türk halkına mal edilmiş görüşler olduğunu belirtmiştir. [343]

Yeni İstanbul'da M. Nermi, açık ve kesin bir üslupla "Yunanistan nasıl bir yol tutarsa tutsun, Kıbrıs Türk Vatanının bir parçasıdır" diyerek Lozan Barış Antlaşması'nın kurduğu dengeyi Yunanistan bozarsa, artık Türkiye için sadece Kıbrıs değil 12 Ada'nın da gündeme geleceği uyarısında bulunmaktadır.[344]

Yunanistan'ın Türkiye'ye sırt çeviren her ülke ile dost olmaya kalkıştığını belirten Atay, İngiltere'nin vereceği teminatların sağlam ve devamlı olması üzerinde durmuştur.[345]

Londra Konferansı'nın başlamasından itibaren İstanbul'da gergin bir hava oluşmuştu. Bu gelişmede "Kıbrıs Türktür Cemiyetinin" Londra Şubesi'nin 4 Eylül'de tertiplediği mitingin önemli yeri vardır. Konferans esnasında aynı şehirdeki 5.000'e yakın Türkün katıldığı bu miting Türk kamuoyundan ve basından büyük destek gördü, Türkiye'nin her yerinden tebrik telgrafları geldi.

Londra Konferansı'nın başladığı günden itibaren 1 hafta içinde cemiyetin memleketin çeşitli yerlerinde 45 yeni şubesi daha açılmış ve şube sayısı 135 e ulaşmıştır.[346] Başbakan A. Menderes 5 Eylül günü İstanbul Adliye Sarayı'nın açılış töreninden dönerken cemiyetin Genel Başkanı

---

[342] Geniş özet için bkz. Gazioğlu, a.g.e., s.94.
[343] Ömer Sami Coşar, **Cumhuriyet**,2 Eylül 1955
[344] M. Nermi " Türk Milleti Böyle İşte", **Yeni İstanbul**, 3 Eylül 1955
[345] Falih Rıfkı Atay, " Yunan Emperyalizminin Tehlikesi"**Dünya**, 3 Eylül 1955
[346] **Hürriyet**,6 Eylül 1955

Hikmet Bil'i otomobile alarak ilgisini açığa vurmuş, cemiyetin faaliyetleri hakkında bilgi almıştır.[347]

Öte yandan 5 Eylül günü İstanbul'un çeşitli yerlerinde Türkler'le Rumlar arasında küçük çaplı olaylar olmuştur. Bu olaylar arasında, Rumlar'ın yoğun olarak yaşadığı yerlerde Rumca el ilanları dağıtılması, bunlara gençlerin tepki göstermesi, duvarlarda yazan "Kıbrıs Türktür " yazılarını bazı Rum gençlerinin silmesi üzerine Türk gençlerinin Fener Patrikhanesi duvarına "Kıbrıs Türktür " levhalarını asmaları sayılabilir.

Türk kamuoyunun çok gergin bir ortamda bulunmasının bir diğer nedeni de, basında Ağustos ayı başlarından itibaren çıkan "28 Ağustos'ta Kıbrıs'ta Rumların Türkleri katledeceği"ne ilişkin haberlerdir. Buna Başbakan Menderes'in 24 Ağustos'ta yaptığı tarihi konuşmada Rum-Yunan ikilisini sert bir dille uyarması eklenince halkın heyecan ve öfkesi hayli artmış, kamuoyunda duyarlılık oluşmuştu.

Türk kamuoyunun Kıbrıs konusunda böylesine duyarlı olduğu bir esnada, 6 Eylül, öğleden sonra Atatürk'ün Selanik'te doğduğu eve ve Türk Konsolosluğuna bomba atıldığı yolundaki haberlerin İstanbul'a ulaşması Türk gençliğini harekete geçirdi. Başlangıçta İstanbul'daki Kıbrıs Türktür Cemiyetinin Selanik'teki bomba olayını protesto etmek ve kınamak için Taksim Meydanı'nda başlattığı gösteriler geniş halk kitlesinin de katılımı ile büyümüş ve içerik değiştirerek bir tahrip ve yağma faaliyeti halline gelmiştir.

Bomba haberi İstanbul'a gelir gelmez Kıbrıs Türktür Cemiyeti genel idare kurulu hemen toplanmış ve kamuoyuna hitaben bir bildiri hazırlamıştır .Bildiride özetle; olayın Türk vatanının bütünlüğüne yapılmış bir tecavüz sayıldığı belirtilerek Yunanlılar ihtar ediliyor, Kıbrıs'ın Türk olduğu ve Türk kalacağı, aksini düşünenlerin karşısında olunduğu açıklanıyordu.[348]

Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin Genel Başkanı Hikmet Bil 6/7 Eylül olayları ile ilgili olduğu iddiası ile 5 ay kadar Harbiye Cezaevinde tutuklu kaldı. Açılan dava , kendisinin ve arkadaşlarının beraatıyla sonuçlanmıştır. Bir süre sonra da Menderes'in önerisi ile Beyrut'a basın ataşesi olarak

---

[347] Karakuş,a.g.e., s.281.
[348] Ulus, 7 Eylül 1955

gönderilmiştir. Cemiyetin 2. Başkanı ünlü gazeteci Ahmet Emin Yalman ise hapse girmekten A. Menderes'le yurt dışında olması sayesinde kurtulmuştur.[349]

6/7 Eylül olayları sonunda bu olayları tertip ve tahrik edenlerin Kıbrıs Türktür Cemiyeti mensubu kişiler olduğunu iddia eden yazarlara karşı o sırada cemiyetin Genel Başkanı Hikmet Bil konuyla ilgili kitabında :

" Ulusal davayı hazırlıksız karşılayan DP hükümetinin suçu kendi üzerlerinden atmak için bunu en müsait durumda olan "Kıbrıs Türktür Cemiyeti" ne yüklediğini" belirterek suçlamaları reddetmiştir. [350]

2-Demokrat Partinin Etkisi

6/7 Eylül olayları Demokrat Parti yönetimi için büyük şok olmuştur. Bu olaylardan sonra iç ve dış politikada bir çok sorunlar oluştu. Bunlardan iç politikadakiler ise şu nedenle önemlidir. İlk defa bu olaylardan sonra ülkenin sevilen Başbakanı popülerliğini yitirmeye başlarken, aydınların ve subayların da hükümete karşı olumsuz tepkileri artmaya başladı. Türk siyasi literatüründe genel olarak bu olayların, DP hükümeti tarafından organize edildiği görüşü hakimdir.[351]

DP'nin bu olayları çıkarttığı görüşünü savunanların edenleri en önemli belgesi Londra'dan gelen telgraf olayıdır. O an Kıbrıs Türktür Cemiyeti başkanı Hikmet Bil'in anlattığına göre Londra Konferansı'na katılan Fatin Rüştü Zorlu'dan gelen 6 Eylül 1955 tarihli şifreli telgrafta, Zorlu Başbakan'dan kendi durumunu güçlendirecek aktif politikalar üretmesini, birtakım adımlar atması gerektiğini rica ediyordu.[352]

Yassıadada tanık olarak F.R. Zorlu aleyhine iddialarda bulunan zamanın NATO büyükelçiliğinde ikinci katiplik yapan Coşkun Kırca ise telgrafta şöyle yazıldığını söylemiştir."İngilizler Yunanların self-determinasyon vaatlerine meyledecekleri sezilmekte olup bu hususta çalışılması gerekmektedir. Biz ve gazeteciler elimizden geleni yapıyoruz. Ayrıca Başbakanın ilgililere gereken emirleri vermesinde büyük fayda olacaktır." Buradaki son cümle ile Zorlu'nun 6/7 Eylül olaylarını sipariş ettiği bu

---

[349] Ahmet Emin Yalman , **Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1945-1971**, c.4,İstanbul, 1971, s. 326.
[350] Hikmet Bil, **Kıbrıs Olayı ve İçyüzü** , 2. Baskı , İstanbul, 1976, s.114.
[351] Bağcı, a.g.e., s.110.
[352] Bil, a.ge., s.110-111.

olayların çıkarılması isteğinde bulunulduğu sonucuna varılmıştır ve Zorlu suçlanmıştır.[353]

Dışişleri Bakanı F.R. Zorlu telgrafı gönderdiğini kabul ediyor ve telgrafta neler yazıldığını uzun uzun anlattıktan sonra burada, alınması gereken "diplomatik önlemleri" kastettiğini söylüyordu. Zorlu, Konferans'ın Türkiye lehine geliştiği bir durumda böyle bir olayın yaratılmasının Türkiye'nin bindiği dalı kesmek anlamına geldiğini de vurgulamıştır.[354] Zorlu ile İstanbul'a dönen Mahmut Dikerdem'in bildirdiğine göre uçakta Zorlu, çok üzgün ve suskundur. "Bütün çalışmalarımız Londra'da elde ettiğimiz başarı bir gecede heba oldu gitti"[355] demektedir. Bazı yazarlarımıza göre ise suçlu sadece Zorlu idi. Zorlu çektiği telgrafla gösteriler yapılmasını telkin etmişti.[356]

Bir başka iddiaya göre ise DP hükümeti, Kıbrıs sorununun kamuoyunda yarattığı galeyandan iç politikada faydalanmak yolunu aramıştır. O sırada muhalefet ve basını susturmak , şiddetli tedbirler almak için, bu olayların kullanılması yoluna gitmiştir. [357] Burada amaç çıkarılan küçük tahribatlar ile üç büyük şehirde sıkıyönetim ilan ederek, basın ve muhalefeti baskı altına almak, politik amaçla bir çok insanı tutuklamaktır .Böylece milli galeyan istismar edilecek, vatandaşların hürriyetine kısıtlamalar getirilecektir.

6/7 Eylül olaylarının, D.P' nin halk tarafından en iyi niyetlerle kendisine verilen büyük emanetin hakkını ödeyememesinin ve başaşağı yuvarlanmaya başlamasının başlangıcı sayanlardan birisi de A. Emin Yalman'dır. [358]

6/7 Eylül olayları 12 Eylül 1955'de meclise getirildi. Meclis'te Başbakan Yardımcısı olan Köprülü hükümet adına konuştu. Köprülü kısaca "İşin olacağını biliyorduk. Ama ne yapacağımızı bilmiyorduk," deyince ortalık karıştı. Daha sonra konuşan Başbakan Menderes ise bunu açıklamaya çalıştı ve mesele anlaşıldı.[359] 1957 yılında DP'den ayrılan Fuat Köprülü 5 Haziran 1960 Pazar Yeni Sabah Gazetesine yaptığı konuşmada "hadiseler

---

[353] Gazioğlu, a.g.e., s.107.
[354] a.g.e., s.109.
[355] Mahmut Dikerdem.,**Orta Doğuda Devrim Yılları,** İstanbul, 1977, s.136.
[356] Cihat Boban, **Politika Galerisi,**İstanbul , 1970, s.221-222.
[357] Fahri Balen,**Demokrasiden Diktatörlüğe,** İstanbul, 1960, s.42-43.
[358] Yalman, a.g.e, s.327.
[359] **Akşam**, 13 Eylül 1955

F.R. Zorlu'nun ilhamı ile Menderes ve Gedik tarafından tertiplenmiştir,[360] diyordu.

Atatürk'ün Selanik'teki evinin bomba atılarak Yunanlılar tarafından tahrip edildiği haberini yayınlayan İstanbul Ekspres Gazetesi'nin DP yanlısı olması ve olayın büyük harflerle ve kışkırtıcı bir şekilde yazılması da DP'nin olaylardan haberi olduğu kanısını uyandırmaktadır.

6/7 Eylül Salı akşamı Bayar'la Menderes Haydarpaşa'dan saat 20.00 de kalkan trenle İstanbul'dan ayrıldılar. Diğer bir deyişle olayların Taksim'de başladığı 17.30 sularında Bayar ve Menderes İstanbul'daydılar.

DP hükümeti olayların faillerinin bulunması için fazla çaba göstermeden, olayın üzerini kapatma yoluna gitmiş, üzerinden atmak için de Kıbrıs Türktür Cemiyetini ve solcuları suçlamışlardır.

27 Mayıs 1960 İhtilalinden sonra kurulan Yassıada mahkemelerinde yargılanan A. Menderes ve F.R. Zorlu 6/7 Eylül olaylarında suçlu bulunarak altışar yıla mahkum edildiler. Ancak mahkemenin verdiği kararın ne kadar sağlıklı olduğu tartışmalıdır.

Başbakan Menderes 28 Şubat 1958'de Mecliste yaptığı bir konuşmada ise, uzaktan yakından hükümete mensup bir herhangi kişinin 6/7 Eylül olayları ile ilgisi olduğuna ilişkin tek bir delil çıktığı takdirde hükümet olarak istifaya hazır olduklarını bildirmiştir.[361]

6/7 Eylül olaylarını çıkartanların DP olduğunu söyleyerek bunun nedenini ise çok değişik bir sebebe bağlayanların birisi de Aziz Nesin'dir. Yönetimin fişlediği aydınlardan biri olarak olaylardan sonra tutuklanan ve uzun süre hapiste kalan Nesin, yıllar sonra yazdığı anılarında şöyle der 6/7 Eylül olayının tek sorumlusu DP iktidarıydı. Rum azınlığa karşı bir gövde gösterisi yaparak gerekirse savaşı bile göze alabileceklerini dünyaya kanıtlamak istemişti. Ama elbette bu yağmayı çapulculuğu kıyımı ve talanı istememiştir. Olaylarda yönetimi kaybedince bu olaylar gerçekleşti. Nesin'e göre; DP'nin iktidarı uyguladığı ekonomik politika yüzünden kırsal bölge

---

[360] **Yeni Sabah**, 5 Haziran 1960

[361] Mehmet Arif Demirer, **6 Eylül 1955 ve Yassıada' da6/7 Eylül Davası**, no:8, s.2.

insanları İstanbul'a dolmuştu. İşte bu insanların artıkları bilinçsizce iktidara da güvenerek İstanbul'u yağmaladılar, yakıp yıktılar. [362]

3-Sol Kesimlere Atfedilen Faaliyetlerinin Etkisi

Bazı çevrelerde de 6/7 Eylül olaylarının, Türk kamuoyunda hareketin almış olduğu şekil bakımından bir "komünist" kışkırtma ve faaliyetlerinin sonucunda gerçekleştiği kanısı oluşmuştur.

a) DP Hükümeti'nin Yaklaşımı

DP hükümeti olayları baştan sona bir komünist hareketi olarak göstermeğe çalışmıştır. Başta Başbakan A. Menderes 12 Eylül'de mecliste yaptığı konuşmada " müsait olan zemini fevkalade, üstadane, maharetle ve soğukkanlılıkla istismar eden komünistler, milli felaket diyebileceğimiz fevkalâde ağır bir vaziyet vücuda getirmişlerdir" diyerek dünya komünistlerinin faaliyetlerini Türkiye üzerinde yoğunlaştırdığını söylemiştir.[363]

DP hükümeti olayların çıktığı ilk gece yayınladığı hükümet tebliğinde zaten olayların sorumluluğunu "komünistlere" yüklemişti. Bu arada hükümetin bir bildiri yayınlayarak olayların tüm sorumluluğunu " kızıl ve kara kuvvetlere " yüklemesinin doğru olmadığını, bunun geri tepeceğini savunanlar da vardı. Bunların başında ise F.R. Zorlu geliyordu. [364] Ancak hükümetin diğer önemli isimlerinden Başbakan Yardımcısı Fuat Köprülü yaptığı konuşmada komünist komplosundan bahsetmiş, [365] Meclis Başkanı Refik Koraltan da aynı iddia ve görüşleri tekrarlamıştır.[366]

Başbakan A. Menderes bir başka Meclis konuşmasında yine olayları "komünistler"in yaptığını tekrar ederek, buna neden olarak da kiliselerin tahrip edilmesini, ölülerin mezarlarından çıkartılmasını göstermiştir. Menderes'e göre böyle korkunç bir olayı Türk Ulusu yapamazdı. Menderes

---

[362] Aziz Nesin, **Salkım Salkım Asılacak Adamlar,** 5.baskı, İstanbul, 1994, s.31-32.
[363] Karakuş,a.g.e., s.285.
[364] Dikerdem, a.g.e., s135.
[365] Bağcı, a.g.e., s.111.
[366] Ahmet Hamdi Başar , **Yaşadığımız Devrin İç Yüzü,**Ankara, 1960 ,s .93.

olayların maksadını ise; kundaklama, yakma, kan dökme, nizamı ve asayişi bozmak olarak belirtmiştir. [367]

Olayların komünistler tarafından yapıldığı tezini doğrulatmak amacıyla DP iktidarı Amerika'dan bir uzman getirtmiştir. Ancak Amerikalı uzman " komünistler eğer bu kadar kuvvetli olsalardı dükkan tahrip edeceklerine ihtilal yaparlardı " diyerek bu görüşü reddetmiştir.[368]

b) Türk Basınındaki Suçlamalar

DP yanlısı Zafer Gazetesi'nin 8 Eylül tarihli başmakalesinde:"Hesaplı ve planlı bir komünist aksiyonu masun bir protestoyu bambaşka istikametlere sevk ettiğini, hepimizin soğukkanlı ve temkinli olmalıyız, komünist fesat ve tahrik kollarının yuvalarını ve merkezlerini çıkarılmasında hükümetimize yardımcı olmalıyız "[369]denmektedir. Bir gün sonra yine komünist tahrik ve tertibi olduğunu ısrar ederek, DP hükümetinin bunun sebebi ve mesulü olmadığını yazıyordu.[370]

Cumhuriyet Gazetesi'nde yazan Ömer Sami Coşar da olaylarda komünist parmağının aşikâr olduğunu, böylece komünistlerin ortalığı karıştırması ile gayesine doğru ulaşmakta olan Londra'daki Türk isteklerinin kösteklenmesi amacının olduğunu yazmıştır. [371] Yine Cumhuriyet'te bir başyazıda komünistler suçlanırken tedbirsiz ve gafil avlanan hükümet de eleştirilmiştir.[372]

Tercüman Gazetesi olayları daha evvelden hazırlanmış ve vatanın menfaatlerine kasteden "gizli bir tertibin eseri" olarak göstermektedir.[373]

Akşam Gazetesi'nde de olayların mutedil ve ölçülü heyecan sınırlarını aşmasından duyduğu üzüntü belirtilirken olaylara iki önemli faktör olarak "Yunanistan'ın kışkırtması"ve solcu unsurları kastederek "iblisane tertip" i göstermektedir. [374]

---

[367] Karakuş, a.g.e., s.288.
[368] Cem Eroğul,**DP Tarihi ve İdeolojisi,** 2.baskı, Ankara 1990,s.110.
[369] "Hükümetin Tedbirleri", **Zafer** , 8 Eylül 1955
[370] "Zararın Bilançosu" , **Zafer**, 9 Eylül 1955
[371] Ömer Sami Coşar " Kıbrıs için", **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1955
[372] Coşar " Türkiye'nin Kararı", **Cumhuriyet**, 10 Eylül 1955
[373] "Efendiliğimize Yakışmayan Hareketler" **Tercüman**, 9 Eylül 1955
[374] Kazım Şinasi Dersan, "Bu gün Hepimize Düşen Vazife" **Akşam**, 9 Eylül 1955

Tan Gazetesi bu işin asıl sorumlularının Yunan hükümetinin elemanları olduğunu ve olayı Yunanistan ve Türkiye'de yeraltında teşkilatlanmış kanun dışı komünist kitle tarafından yapıldığını iddia etmiş, kanıt olarak da şunları saymıştır:"Nümayişlerin aynı anda ve İstanbul'un her yerinde olması, aynı gün İstanbul'a birçok yabancının gelmesi, olayların geceye bırakılması öyle ki bu solcuların bir taktiğidir, mağazalar tahrip edildikten sonra ağır kasaların parçalanmış ve açılmış olması ki bunu halk yapamaz, birçok kilisenin tahrip olması, Türkler şimdiye kadar hiç din hürriyetine müdahale etmemişlerdir, öyleyse bu din düşmanı Moskof işidir. Aynı anda 52 yangın çıkması, İstanbul'un tamamen yakılmak istenmesi amacını güder. Meçhul insanlar nümayişçileri evlere davet ederek buralarında tahrip edilmesini istemişlerdir ki bu da olayların bir ihtilal provası olduğunu göstermektedir.[375]

Ulus Gazetesinden Hüseyin Cahit Yalçın da 6/7 Eylül olaylarını iki temel faktöre bağlamış. Birincisi olarak" Türk Yunan dostluğunun bozulmasını isteyenler ", ikincisini de " şeytani bir plan" olarak belirtmiştir.[376]

Muhalefet yanlısı Ulus Gazetesi'nin diğer bir yazarı Bülent Ecevit ise, olayları bir komünist tertibi olarak görmekle beraber, başka din ve ırka mensup Türk vatandaşlarının anayasamızda teminat altına alınan haklarına tecavüz edilmesini, güvenliklerinin tehdit edilmesini doğru bulmamaktadır. [377] Bülent Ecevit başka bir yazısında ise " nümayişlerin birbiri ile bağlantılı olduğu, kasıtlı, tertipli, teşkilatlı bir şekilde yapıldığını" belirterek bunlar gerçekten bir komünist tertibi ise, bunu komünistlerin ülkede ne kadar geniş bir "yeraltı faaliyeti" imkanı bulduklarının kanıtı saymıştır. [378]

Milliyet Gazetesi 6/7 Eylül olayları ile birlikte, Türk-Yunan ilişkilerinin bozulmasını, Kıbrıs sorununun tahrikini, Selanik'teki bomba olayını da komünistlerin eseri olarak görmüştür. [379]Hürriyet Gazetesi teselli veren tek şeyin, Türk Milleti'ne mal edilen olaylarda milletimizin suçsuzluğu yanında "bunu yapanların da kızıl komünistler" olduğunu yazmıştır. [380]

---

[375] "6 Eylül Hadiselerinin İç Yüzü Nedir ?" **Tan,** 9 Eylül 1955
[376] Hüseyin Cahit Yalçın, "Dinamitlenen Temel" **Ulus,**11 Eylül 1955
[377] Bülent Ecevit " Fatih Bizi Affet "**Ulus,** 9 Eylül 1955
[378] Ecevit, "6 Eylül Neden Oldu" **Ulus,** 12 Eylül 1955
[379] "Bu Gün Değilse, Hiçbir Gün,**Milliyet,**11 Eylül 1955
[380] Ahmet İhsan " Milletimizin Büyük Izdırabı" **Hürriyet,** 11 Eylül 1955

Ahmet Emin Yalman Vatan Gazetesi'nde olaylardan sonra yapılacak işleri sayarken ilk iş olarak " komünist yuvalarının bulunması ve kurutulmasını, saymıştır.[381] Yeni Sabah, İstanbulluların bir müddet daha kaybolan milli gelirin boşluğunu hissedeceklerini ve boşluğu yaratanlar olarak "komünist uşaklarını" lanetle yad edeceklerini yazmıştır.[382] Ahmet Emin yazdığı bir eserinde ise olayların sorumlusu olarak İçişleri Bakanı Namık Gedik'le birlikte komünist ajanları saymıştır.[383]

D.6/7 EYLÜL OLAYLARI SONRASI ALINAN TEDBİRLER

6/7 Eylül olayları DP hükümetinde bir şok etkisi yaratmış, hükümet sorumluluktan kurtulmak için faaliyete geçmiştir. Öncelikle sıkıyönetim ile düzen sağlanmış ve sıkıyönetimin yayınladığı tebliğ ve bildiriler ile günlük hayat düzene konmak istenmiştir. Bu arada basına da bazı kısıtlamalar getirilmiştir. Olaylardan sonra muhalefet ve gençlik teşkilatları yayınladıkları bildiriler ile görüşlerini açıklamışlardır.

Ortalık sakinleşip , yatıştıktan sonra ise zararların tespitine ve tanzimine yönelik çalışmalar başlatılmış, değişik kollardan yardım kampanyaları açılmıştır.

6/7 Eylül olaylarının yurt dışında özellikle Yunanistan ve ABD'de ki yankıları kısa zamanda duyulmuş, yurtdışında endişe yaratmıştır. DP hükümeti ise yurtdışından gelen eleştiri ve suçlamaları yanıtlamaya çalışmış, Türkiye'nin dışarıdaki itibarını tekrar artırmak için gayret sarf etmiştir.

1- DP Hükümeti'nin İlk Aldığı Tedbirler

6 Eylül akşamı saat 20.00' de trenle ile Ankara'ya hareket eden Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Başbakan yardımcısı Fuat Köprülü, olaylardan Sapanca'ya varınca haberdar oldular. Sapanca'dan Ankara treninin ikiye bölünmesi ile tertiplenen bir katarla İzmit'e, oradan da otomobillerle İstanbul Kadıköy'e saat 23.30 da ulaştılar.

---

[381] Ahmet Emin Yalman "Tehlike Kaynakları"**Vatan,**12 Eylül 1955

[382] Müşerref Hekimoğlu," Komünist Uşaklarını Lanetle Anacağız" **Yeni Sabah,** 11 Eylül 1955

[383] Ahmet Emin Yalman , a.g.e, c.4, s.324-327.

Sapanca'dan telsizle İçişleri Bakanlığı ile temas kurup sıkıyönetimin ilanı için tebliğ yayınlanması yolunda talimat göndermişlerdir. Söz konusu talimat şöyledir:

"Selanik'te Atatürk'ün doğduğu eve ve konsolosluğumuza tecavüze vesile ittihazı, vatandaşları birbirine karşı tahrik ve memleketin yüksek menfaatlerine aykırı olarak hükümet kuvvetlerinin tebliğine karşı koymak gibi toplu hareketlerde bulunmak, yağmaya ve yangın çıkarmaya teşebbüs etmek suretiyle girişilen hareket muvacehesinde, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 81.maddesine uyularak İstanbul'da ve İzmir'de örfi idare ilan edilmiştir. Keyfiyet ehemmiyetle tebliğ ve ilan olunur..."[384]

İstanbul'daki yetkililer ise İstanbul vilayet binasını saat18.00'den itibaren karargah gibi kullandılar. İçişleri Bakanı Namık Gedik İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay, 1.Ordu Müfettişi Korgeneral Vedat Garan, Emniyet Genel Müdürü , İstanbul Emniyet Müdürü, Garnizon Komutanı, İl Jandarma Komutanı, Vali yardımcıları, Belediye Başkanı yardımcıları hep beraber burada toplanıp olaylarla ilgili kararlar aldılar.[385]

Saat 21.00'e doğru vali, iller kanununun kendisine verdiği yetkisini kullanarak şehrin askeri kordon altına alınmasını emretti. Şehrin çeşitli yerlerine asker sevk ettirdi. Bu arada İçişleri Bakanı, 1.Ordu Komutanına " emre itaat etmeyenlere taşkınlığa devam edenlere ateş edilsin" şeklindeki hükümet emrini verir. Ancak komutan yazılı emir olmayınca bunu uygulamak istemez. Araya telefon ile Başbakan A. Menderes girince kabul eder.[386] Görülen lüzum üzerine İzmit'ten askeri yardım istenmiş bunun içinde Denizcilik Bakanlığının vasıtaları kullanılmıştır. Zırhlı birlikler başta İstanbul-Beyoğlu arası olmak üzere şehrin başlıca geçit yerlerini tutmuşlardır.

Başbakan ve beraberindekiler 23.30'da Kadıköy'e gelirler, buradan vilayete geçerek sabaha kadar burada kalırlar. Gece saat 24.30 dan itibaren sıkıyönetim de ilan edilmiş olmasından dolayı şehre hakim olmaya başladılar. 02.30 da ise duruma tamamen hakim oldular.

---

[384] **Ayın Tarihi,**Eylül 1955, sy.262, s.11 ,Hükümetin tebliğleri için bkz.Ek :3
[385] **Akşam,** 7 Eylül 1955
[386] Başar, a.g.e., s.93.

7 Eylül 1955 sabah gazeteleri sıkıyönetimin ilan edildiğini bildirirken, ikinci baskı yapanlar veya akşam gazeteleri, sıkıyönetimin hükümet kuvvetlerinin duruma hakim olmaları üzerine kaldırıldığını bildiriyorlardı.[387] Oysaki sabah vazgeçilen sıkıyönetimden öğleden sonra yayınlanan Başbakanlık bildirisinde tekrar konulduğu belirtiliyor; "Bu beyannamenin neşrinden sonraki hadiselerin amme, huzur ve asayişini yeniden ihlal ederek bir istidat göstermesi muvacehedesinde" Bakanlar Kurulunun İstanbul, İzmir, ve Ankara'da tekrar sıkı yönetimin uygulanmasına karar verdiği bildiriliyordu.[388]

7 Eylül sabahı yayınlanan hükümet bildirisinde olaylar "büyük bir felâket" olarak nitelendiriliyor olayların sebebi için :

"Kıbrıs meselesi etrafında cereyan eden hadiseler dolayısıyla aylardan beri umumi efkardan hasıl olan şiddetli heyecanı inzimamen Selanik'te Aziz Atatürk'ün evine ve konsolosluğumuza karşı tertiplenen suikast kısmen maksatlı ve hainane, kısmen de idrak ve şuurdan mahrum tahrikçilerin de tesiri ile büyük kitlelerin vücuda getirdikleri nümayiş hareketlerine sebep olmuş. Bu hal bilhassa İstanbul'da geç saatlere kadar devam etmiştir... Denilebilir ki dün gece İstanbul ve memleket, esas itibariyle bir komünist tertip ve tahrikle ağır bir darbeye maruz kalmıştır..."[389] şeklinde bir açıklama yapılıyordu.

Yine aynı gün Cumhurbaşkanı Celal Bayar " İstanbul, İzmir ve Ankara vilayetlerinde örfi idare ilan edilmiş olduğundan Teşkilatı Esasiye Kanununun 86.maddesine tevfikan TBMM sini 12.09.1955 Pazartesi günü saat 15.00 de içtimaa davet ediyor " içerikli bir bildiri yayınlamıştır.[390]

İlan edilen sıkıyönetim ile İzmir, İstanbul ve Ankara sıkıyönetim komutanlığına 3. Ordu Müfettişi Korgeneral Nurettin Aknoz tayin edilmiştir. Ankara bölgesine Tuğgeneral İhsan Bingöl, İzmir'e ise Korgeneral Cemal Gürsel bakacaklardır. [391]

---

[387] **Akşam,** 7 Eylül 1955

[388] **Ayın Tarihi,** Eylül 1955 sy.262, s.69(İstanbul'daki örfi idare üçer aylık devrelerle 6/7 Haziran 1956 ya kadar, Ankara ve İzmir'deki ise 19 Aralık 1955 e kadar sürmüştür. Bkz.: Düstur, 3.tertip, c.37,s.50.

[389] Tam metin için bkz., **Ayın Tarihi,** Eylül 1955, sy.262, s.68.

[390] **Ayın Tarihi,** Eylül 1955, sy.262, s.69.

[391] " 6/7 Eylül Dosyası", a.g.d., s.13.

DP hükümeti 9 Eylül'de bir bildiri daha yayınladı. Bildiride güven ve asayişin korunması için her türlü güvenlik tedbirlerin alındığı, suçluların ortaya çıkarılıp cezalandırılması için gerekli kovuşturmanın yapılmakta olduğu, sıkıyönetim makamlarının duruma el koyduğu, olaylardan zarar görenlerin maddi zararlarının tamir ve telafisi için hükümetin gerekli tedbirleri alacağı ve bu sebepten de zarar gören vatandaşların " yeni bir gayret ve hamle ile derhal" işlerine başlamaları bildiriliyordu.[392]

7 Eylül günü İstiklal Caddesi'ni gezen ve yetkililerden bilgi alan Cumhurbaşkanı C. Bayar halka hitaben yaptığı konuşmada :" Türk Milletinin tarihinde bu gibi hadiselere tesadüf edilmemiştir. Hepinizden dağılmanızı, evlerinize dönmenizi rica ederim. Bu bizim acımızdır, yapılan tahribat hükümetimiz tarafından ödenecektir" demiştir.[393]

2- Sıkıyönetim Komutanlığının Tebliğleri

6/7 Eylül gecesi üç büyük şehirde ilan edilmiş olan sıkıyönetimin, 7 Eylül sabahı "hükümet kuvvetlerinin duruma hakim olmaları üzerine" kaldırıldığı ilan edildi. Fakat 8 Eylül'de yayınlanan Başbakanlık bildirisinde ise "bu beyannamenin neşrinden sonraki hadiselerin amme huzur ve asayişini yeninden ihlal edecek bir istidat göstermesi muvacehesinde" Bakanlar Kurulu'nun İzmir, İstanbul ve Ankara'da tekrar sıkıyönetim uygulanmasına karar verildiğini bildirilmiştir.

Daha öncede belirtildiği üzere İstanbul , İzmir ve Ankara sıkıyönetim komutanlığına 3. Ordu Müfettişi Korgeneral Nurettin Aknoz tayin edilmiş, Ankara bölgesine Tuğgeneral İhsan Bingöl , İzmir bölgesine ise Korgeneral Cemal Gürsel getirilmiştir.

TBMM, Bakanlar Kurulu'nun İstanbul , İzmir ve Ankara için ilan etmiş olduğu sıkıyönetim kararını onaylamıştır. Sonuçta her üç ilde sıkıyönetim uygulamaya konulmuş ve 6 ay süre ile devamına karar verilmiştir. Sıkıyönetim Komutanlığının yayınlamış olduğu tebliğleri üç ana başlık altında incelemeyi sürdüreceğiz. [394]49

---

[392] **Ayın Tarihi,** Eylül 1955, sy. 262, s.69.
[393] **Akşam,** 8 Eylül 1955
[394] **Akşam,** 13 Eylül 1955.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

a) Günlük Yaşama İlişkin

Sıkıyönetim Komutanlığının ilk emri, olay gecesi İstanbul'da saat 12:30'da başlayan sokağa çıkma yasağı idi. Bu sayede saat 02:30'da güvenlik kuvvetleri duruma tamamen hakim olmuşlardır. Sokağa çıkma yasağı diğer günlerde de her üç ilde saat 23:00 ile 05:00 arası uygulanmaya devam edildi. Bu saatlerde müşteriler ve işyeri sahipleri işlerini tamamen bitirmiş ve evlerine gitmiş olacaklar. 23:00'dan sonra dışarıda emniyet mensupları ve askeri birliklerden başka kimsenin bulunmayacağı, hava, deniz ve kara seferlerinin bu uygulamanın dışında tutulacağı bildirilmiştir. Nöbetçi eczaneler de normal şekilde geceleri açık kalabileceklerdir.[395] Günde birkaç posta ile işlerini yürüten işyerleri yasaklı saatlerde çalışmak isterlerse sıkıyönetim komutanlığından izin belgesi almak zorundaydılar. Bildirilen saatlerin dışında zorunlu nedenlerle sokağa çıkmak zorunda olanlar Ankara'da Emniyet Müdürlüğü'ne müracaat edecekler ve uygun görülürse kendilerine bir kart verilecektir. Hastası olanlar ise telefonla veya şahsen en yakın karakol ve polis noktalarına izin kartı almaksızın başvurabileceklerdir. [396]

Bu arada bazı toplantılara da yasak getirildi. Buna göre açık veya kapalı yerlerde toplantı yapmak yasaklandı. İmalathane, fabrika, okul ve ibadet yerlerindeki toplantılar buna dahil edilmemiş, ancak bu yerlerde o yerin çalışma amacı dışında, propaganda, destek, tahrik ve gösteriler kesinlikle yasaklanmıştır. Bu gibi hallerde o yerin en yetkilisi durumu en yakın karakola bildirmek zorundadır. 9 Eylül'de Ankara, 10 Eylül'de İstanbul'da emniyete haber vermek ve saat 23:00'de bitirmek koşuluyla, kapalı ve açık yerlerde nikah, nişan, evlenme ve sünnet düğünlerine izin verilmiştir. [397]

Bu arada İzmir Sıkıyönetim Komutanı Cemal Gürsel'in emriyle 9 Eylül'de yapılması gereken İzmir'in kurtuluşu yıldönümü kutlama törenleri iptal edilmiş,[398] bu durum Türkiye'de büyük üzüntü yaratmıştır.

---

[395] **Ayın Tarihi** , Eylül 1955 , sy 262 , s 11-12.
[396] a.g.d. , s 13 .
[397] a.g.d. , s 13 – 15 .
[398] a.g.d. , s 13 – 15 .

Sıkıyönetim Komutanlığı olayları unutturmak için tahrik eder içerikte, afiş, döviz ve levhaların kaldırılarak sergilenmesi, asılı olan bayrakların da kaldırılması istenmiştir.

6/7 Eylül olaylarında tahrip edilen işyeri sahipleri, kendi enkazlarını toplaması , işine yarayanları alması, kalan süprüntü ve artıkların da Belediye ekiplerince temizlenmesi kararlaştırılmıştır. Bunun nedeni ise yağmalamanın devamını önlemeye yöneliktir. [399]

Sıkıyönetim Komutanlığı İstanbul'da bulunan görevli askeri birliklerin gidiş gelişlerini güçleştirmemek ve kazalara meydan vermemek için; yayaların mutlaka kaldırımlardan yürümelerini ve dikkatli olmalarını istemiştir. Bu arada görevli askerlerin ikaz ve ihtarlarına tam olarak uyulması hususunda gereken özenin de gösterilmesi istenmiştir. [400]

14 Eylül tarihli Sıkıyönetim tebliğinde ise halkın gösterdiği iyi niyet övülmekte ve durumun her geçen gün daha iyiye gittiği belirtilmektedir. Bu tarihten itibaren sokağa çıkma yasağı saat 04:00'den 24:00'e kadar uzatılmıştır. Sıkıyönetimin uygulandığı büyük şehirlere giriş ve çıkışlar ile dış memleketlere , gidiş ve gelişler her zaman olduğu gibi serbestçe devam edecektir. Bu arada yağma edilen malların bazı satıcılar tarafından satışa çıkarıldığı haberleri üzerine önlem alınmış ve halktan bu tür satış yapanları en yakın polis merkezine bildirmeleri istenmiştir. [401]

b) Basına Yönelik

Sıkıyönetim Komutanı Nurettin Aknoz 10 Eylül günü Harbiye'de bir basın toplantısı yapmış ve basına bazı kısıtlamalar getirmiştir. Bu yasakları şu şekilde sıralayabiliriz : [402]

"- Halkı heyecanlandıracak haberlerin yayınlanması yasaktır. (Buna mecliste yapılan görüşmeler dahildir.)

Hükümeti tenkit etmek yasaktır.

Hükümetin çalışmalarını etkileyecek biçimde yazılar yayınlamak yasaktır.

---

[399] a.g.d. , s 12.
[400] a.g.d. , s 17 – 25.
[401] **Akşam** , 22 Eylül 1955
[402] Alpay Kabacalı , **Türk Basınında Demokrasi** , Ankara 1994 , s 246.

Sıkıyönetimin çalışmalarıyla ilgili haberler yasaktır.

NATO devletleriyle ilgili haberler vermek yasaktır.

Darlık , kıtlık ve yokluk haberleri yayınlanmayacaktır. (örneğin ekmek almak için fırınların önünde sıra bekleyenlerin resimleri koyulmayacaktır.)

6/7 Eylül olaylarını komünistlerden başkasının yaptığı yolunda yazı ve yorum yasaktır.

6/7 Eylül olaylarıyla ilgili haber ve resimler yasaktır.

Magazin sayfalarında da halkı heyecanlandıracak resim ve yazılar yasaktır. Buna çıplak kadın resmi de dahildir.

İkinci baskı yapmak yasaktır."

Kısıtlamalar bunlarla sınırlı kalmamış sıkıyönetim komutanlığı sonraki günlerde de gazeteleri telefonla arayarak yeni yasaklamaları bildirmiştir: [403]

Bunlar:

"- 12 Eylül günü Kıbrıs'taki olaylar ile ilgili haber vermek , resim basmak , öğrenci birlikleri ve başka dernekler ile ilgili kovuşturma haberleri yazmak yasaklanmıştır.

17 Eylül günü heyecan uyandırıcı cinayet haberlerinin geniş biçimde yazılması , sıkıyönetim mahkemeleri ile ilgili haberlerin basılması , tahrip edilen dükkan sayısı ile ilgili haberlerden alıntı yapılması yasaklanmıştır.

29 Eylül günü Beşiktaş'ta bir çuval içinde bulunan yanık cesetle ilgili yazı yazılması yasaklanmıştır."

Sıkıyönetim Komutanlığı bazen de tekzip yayınlama gereği duymuştur. Örneğin , yabancı ülke gazetelerinde çıkan ve 6/7 Eylül olaylarında bir kısım yabancı konsolosluk personeline tecavüzde bulunulduğu yolundaki haberlerin doğru olmadığı bildirilmiştir. [404]

Yine radyo ve gazetelerde yayınlanan bir bildiride ; bazı kötü niyetli şahısların kışkırtıcı haberler yayınladıklarının haber alındığı ve bu şahısların Yunanistan'da Türklere zulüm yapıldığı haberlerini yayarak huzur ve asayişimizi bozmak istediklerinin öğrenildiğini,vatandaşlardan bu tür

---

[403] M.Nuri İnuğur , **Türk Basın Tarihi , 1919 – 1989** , İstanbul 1992 , s 325.

[404] a.g.d. , s 16.

haberlere itibar edilmemesi ve bunu çıkaranların en yakın polis karakoluna bildirilmesi istenmiştir. [405]

Sıkıyönetim Komutanlığı basına sadece yasak getirmekle kalmamış , aynı zamanda bazı gazetelerin kapatılmasını sağlamıştır. 19 Eylül 1955 'de Ulus gazetesi İsmet İnönü'nün "çetin bir imtihan" başlıklı makalesini yayınladı. CHP Genel Başkanı yazısında şöyle diyordu: [406]

"Bizce meclis tekrar toplanmalıdır. Vaziyetin fevkalade nezaketi sebebiyle , büyük meclisin bu ay nihayetinde meseleyi tekrar tetkik etmesi lazımdır. İktidar grubunun bu mevzuu düşünmesini dileriz. İcra Vekilleri sık-sık değişiyor. Meclisin mürakabesi fiilen kesilmiştir. Örfi İdarenin temas ettiği mercilerin mütemadiyen değişmesi umumi dikkatten uzak kalamaz. Bugünkü hükümet , büyük meclise hesap vermek durumunda olarak ayrılmıştır. Büyük Millet Meclisi hakikatleri bekliyor."

Kısa özetini verdiğimiz bu makalenin yayınlanmasının ertesi günü Nurettin Aknoz imzalı şu bildiri yayınladı :

"1- Ulus Gazetesi 19 Eylül 1955'de 'çetin bir imtihan' başlığı altında yayınladığı bir makale ile Örfi İdare kumandanlığının yasağına uymamıştır. Bu sebeple Ulus gazetesinin basılmasını ve yayınlanmasını süresiz olarak men ettim.

2-19 Eylül tarihli Hürriyet ve Tercüman gazeteleri Ulus'ta çıkan makaleyi iktibas ettikleri için , Örfi İdare yasağına uymamışlardır. Bu sebepten , Hürriyet ve Tercüman gazetelerinin basılması ve yayınlanmasını 15'er gün men ettim.

3-19 Eylül tarihli Hergün gazetesi 'Amerika'nın bir tavsiyesi' başlıklı yazısı ile Örfi İdare yasağına uymamıştır. Bu sebepten 15 gün süreyle basılması ve yayınlanmasını men ettim." [407]

"Men ettim","kapattım" türü çok sert ifadelerin yer aldığı bildirinin[408] yayınlanmasının ardından 31 gün süreyle kapanan Ulus Gazetesi " Türk

---

[405] a.g.d. , s 25.
[406] **Ulus** , 19 Eylül 1955
[407] a.g.d. , s 42.
[408] **Akşam**, 20-24 Eylül 1955, Ek:4

Ordusu Ancak Vatanın Hizmetindedir" başlıklı yazı nedeniyle bir kez daha kapatılmıştır.[409]

Gazete kapatmalar bunlarla kalmayıp devam etmiştir. 22 Eylül'de Ankara'da çıkan "Medeniyet" gazetesi "Batı Trakya Türkleri ve Acıklı Durumları" başlıklı makaleden dolayı süresiz , 15 Eylül'de İzmir'de yayınlanan "Sabah Postası" adlı gazete 3 gün süreyle [410], 8 Aralık günü "Dünya" gazetesi "DP grubundaki huzursuzluk arttı" ve "Vatan" gazetesi "Bu böyle gitmez" başlıklı yazılar kışkırtıcı nitelikte görüldüğünden 15 'er gün süreyle kapatılmıştır. [411]

Yine sıkıyönetim komutanlığına göre kapatılan gazetelerin sahipleri bu süre içinde başka bir gazete çıkaramayacaklardır. [412]Yayınlanan bütün tebliğlere uyulmasını sağlamak ve uymayanları cezalandırmak için , 9 Eylül' de İstanbul'da 3 , Ankara ve İzmir'de birer tane "Sıkıyönetim Mahkemesi" faaliyete geçmiştir. [413]

İstanbul'daki sıkıyönetim üçer aylık devrelerle 6/7 Haziran 1956'ya kadar , Ankara ve İzmir'deki Sıkıyönetim ise 19 Aralık 1955 tarihine kadar sürmüştür.

c) Diğer Tebliğler

Daha önce de belirtildiği gibi Sıkıyönetim Komutanlığı'na Nurettin Aknoz getirilmişti. Olaylar esnasında 2060 kişi elebaşılılık yaptıkları iddiasıyla toplanarak Selimiye Kışlası'na götürüldüler. Asayiş temin edilerek , Sıkıyönetim Komutanlığı idaresi adı altında tahkikatlar yapılmaya ve tahribin tespitine çalışıldı. Tahribe uğrayan müesseseler askeri korumaya alınmış ve eşyaların sahipleri tarafından toplanması istenmiştir.[414] Olaylar esnasında güvenlik güçlerinin 'dur' ihtarına uymadıkları için açılan ateş sonucu 3 kişi ölmüştür.

Sıkıyönetim Komutanlığı hükümet açıklama ve iddialarına uygun olarak, olaylarla ilgisi olup olmadığına bakılmaksızın , "komünist olarak

---

[409] Kabacalı, a.g.e., s.628.
[410] **Ulus** , 16 Eylül 1955
[411] Kabacalı a.g.e. , s 248
[412] **Akşam** , 22 Eylül 1955
[413] **Hürriyet** , 10 Eylül 1955
[414] **Akşam** , 8 Eylül 1955

fişlenen" 45 kişiyi tutuklamıştır. [415]Bunlar arasında Aziz Nesin , Kemal Tahir , Aslan Kaynardağ , Hasan İzzettin Dinamo , Asım Bezirci , Hulusi Dosdoğru gibi yazarlar ve önemli isimler de vardı.[416] Bu kişilerden bazıları daha sonraki yazdıkları kitaplarda suçsuz yere hapse girdiklerini sanki bir günah keçisi olduklarını belirtmişlerdir. Sonuçta bunlardan 17'sinin "Yabancı bir devlet aleyhine ilişkileri bozacak şekilde düşmanca hareketlerde bulunmak, cürüm işlemiyle tahrik ve teşvik suçlarından ötürü" İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığının 2'nolu Askeri Mahkemesinde yargılanmasına karar verildi. Yargılananların yarıdan fazlası beraat etti, suçlu görülenler ise küçük cezalarla kurtuldular. [417]1960 ihtilalinden sonra ki Yassıada Mahkemeleri'nde ise bu kesimden hiç kimse 6/7 Eylül olayları davasında yargılanmadı .

Olaylarla ilgili ilk soruşturmalarda İstanbul Ekspres Gazetesi'nin sahibi ile yazı işleri müdürünün bazı hususlarda bilgilerine başvuruldu. Kıbrıs Türktür Cemiyeti Genel Başkanı Hikmet Bil ve idaresinden Orhan Bilgit , Hüsamettin Canözütürk gibi kişiler sorgulamaya alındılar. [418]

İzmir'de Sıkıyönetim Komutanı, Cemal Gürsel ilk iş olarak 8 Eylül' de yaptığı açıklamayla ertesi gün yapılacak kurtuluş yıldönümü tören ve kutlamalarını yasakladı. Böylece ilk kez İzmir'in Kurtuluş günü olan 9 Eylül şenliklerine izin verilmedi. Yine İzmir'de tahrik ve teşvik edici neşriyattan dolayı "Gece Postası" gazetesi Genel Müdürü Nuri Erdal ile sahibi Abbas Akbaş tevkif edildiler. Gösterilerin elebaşlarından 163 kişi nezaret altına alındı. [419]

Ankara'da Cumhuriyet savcısı ve yardımcıları saat 5:00'den 17:00'ye kadar 400 kişinin ifadesini aldılar. Elebaşı tespit edilen 19 kişi gözaltına alındı.

"Kıbrıs Türktür Cemiyeti" idarecilerinin ifadesi alındıktan sonra yapılan tahkikat sonucu bu cemiyetin kapatılmasına karar verildi. Mühürlenip , evrak

---

[415] Bunlardan bazıları anılarını neşretmişlerdir bkz : Aziz Nesin , **Salkım-Salkım Asılacak Adamlar** , İstanbul 1994 , 5. Baskı ; Hulusi Dosdoğru , **6-7 Eylül Olayları** , İstanbul 1993 ; H. İzzettin Dinamo , **6/7 Eylül Kasırgası** , İstanbul 1971

[416] **İstanbul Ekspres**, 9 Eylül 1955

[417] Özker Yaşın , **Nevzat ve Ben** , İstanbul 1997 , s 823 – 836 .

[418] **Akşam** , 8 Eylül 1955

[419] a.g.g. , 8 Eylül 1955

ve hesaplarına da el konuldu. Dernek üyesi 97 kişi de gözaltına alındı. [420] Bu arada yağmacılık ve çapulculuk yaptığı için tutuklananların sayısı İstanbul 'da 2150 'ye ulaştı.

6/7 Eylül akşamı görevlerinde ihmali görülen İdare Amirleri ve komutanlar hakkında tahkikata başlandı. Haklarında tahkikat yapılan 3 generale işten el çektirildi. Bunlar ; Birinci Ordu Müfettiş Vekili Korgeneral Vedat Garan, İstanbul Kumandanı Korgeneral Fazıl Bilge, İstanbul Garnizon Kumandanı Tuğgeneral Nedim Erensoy 'dur.[421] DP hükümetinden olayların sorumluluğunu yalnızca İçişleri Bakanı Dr. Namık Gedik aldı ve 10 Eylül' de istifa etti[422]. Yerine vekaleten Ethem Menderes tayin edildi.[423] Bu arada bürokraside de değişiklikler oldu. Ankara Valiliğine Cemal Göktan , Emniyet Genel Müdürlüğüne Kemal Aygün , İstanbul Emniyet Müdürlüğüne ise Hayrettin Nakiboğlu getirildi. [424] İstifa eden İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay' ın istifasını önce Menderes kabul etmedi. Ama daha sonra kabul ederek onu İsviçre Büyükelçiliği'ne gönderdi. [425]

İçişleri Bakanlığı 20 Eylül'de yayınladığı bir bildiri ile 6/7 Eylül olaylarını araştırmak ve kovuşturmak üzere 12 kişilik bir komisyon kurduğunu açıkladı.[426] Bu arada Ermeni Patriği Başbakan Adnan Menderes'e gönderdiği bir heyet vasıtasıyla , 6/7 Eylül gecesi meydana gelen olaylardan İstanbul'un maruz kaldığı acılardan dolayı duyduğu üzüntüyü iletmiş ve hükümetin aldığı tedbirlerden ötürü şükranlarını bildirmiştir. [427]

3-Zararların Tespit Edilmesi ve Yardım Kampanyalarının Açılması

6-7 Eylül olaylarında tahrip edilen malların bilançosu değişik şekilde gösterilmiştir. Bazı gazetelerde 862 olarak tespit edilmiştir.[428] Nevzat Karagil'in yaptığı bir araştırmaya göre ; iki gün süren olaylarda 3 kişi öldü, 30 kişi yaralandı; 1 havra , 8 ayazma , 2 manastır ve 3884'ü Rumlar'a ait olmak

---

[420] a.g.g. , 9 Eylül 1955
[421] a.g.g. , 10 Eylül 1955
[422] **Akşam,** 11Eylül 1955, Ek:9
[423] a.g.g. , 11 Eylül 1955
[424] a.g.g. , 11 Eylül 1955
[425] Karakuş , a.g.e., s 280.
[426] a.g.d. , s 78.
[427] a.g.d. , s 33.
[428] **Hürriyet** , 17 Eylül 1955

üzere , 8538 taşınmaz mal harap ve yağma edilerek yakılıp – yıkıldı.[429] Yunan kaynaklarına göre 6-7 Eylül 1955 gecesi İstanbul'da zarar gören Rum ve Yunan mallarının dökümü ise şöyledir : "4340 atölye ve mağaza , 2000 konut , 110 lokanta , 33 kilise , 27 eczane , 21 fabrika , 12 otel , 11 klinik ve dispanser , 5 dernek binası , 3 gazete matbaası , 2 mezarlık"[430] . 18 Eylül' de Maarif Vekili Celal Yardımcı'nın yaptığı açıklama ise; "lise, orta ve ilkokul olmak üzere 32'si Rum ve 8'i Ermeni vatandaşlarına ait 40 mektep ile taksimde bir okulun içinde bulunan dispanser tahrip edilmiştir." [431]şeklindedir.

Tahrip edilen malın değeri kesin olarak tespit edilememiştir. Zararların karşılanması için DP hükümeti hemen işe koyulmuş ve gerekli önlemleri almaya başlamıştı. Bu arada 6/7 Eylül olaylarından zarar görenlerin de hükümetten bazı istekleri olmuştur. Bunlar :

"1-Gelir vergisi ikinci taksitinin tecili

2-Vadesi gelen borçların protesto edilmemesi

3-Zarar görenlere fevkalade krediler sağlanması

4-Zarar ziyanın bir an önce tespiti

5-İnşaat malzemelerinin kar hadlerine tabi tutulmaması

6-Cam ithalinin sağlanması

7-Zarar ziyanın tazmini" [432]

Zararların tazmini için Maliye Bakanlığı ilk olarak bankalara yeni bir tebligat gönderdi. Tebligatta kredi kolaylıklarının sağlanması , banka borçlarının tecil edilmesi, zararların derhal tespit edilmesi ve derhal bir yardım komitesi kurulması kararlaştırıldı. [433]Hükümetin yayınladığı tebliğde ise mağdur vatandaşların işlerinin başına dönmesi istenerek, zararların telafi edileceği konusunda teminat verilmiştir. [434]

6/7 Eylül olaylarındaki mağdur vatandaşların zararlarını karşılamak için değişik yardım kampanyaları açılmaya başlanmıştır. İlk olarak Cumhurbaşkanının himaye ve Başbakanın koruması altında , İstanbul ve

---

[429] Yaşın , a.g.e. , s 823 – 836.

[430] Kathimerini Epta Merez Gazetesi , **10 Eylül 1955** , çev: Orhan Türker , "6/7 Eylül 1955 olaylarının İstanbul – Rum basınındaki yankıları" , **Tarih ve Toplum D.** , c 30 , sy 177 (Eylül 1998) s 141.

[431] **İstanbul Ekspres** 18 Eylül 1955

[432] **Akşam** , 10 Eylül 1955

[433] a.g.g. , 9 Eylül 1955

[434] a.g.g. , 10 Eylül 1955

İzmir'de zarar görenlere yardım komitesi kurulmuştur. Bu komitede de Kızılay Umumi Merkezi Reis Vekili ve Afyon Milletvekili Rıza Çerçel , TOBB ve Türkiye İş Bankası Genel Müdürü Üzeyir Avunduk , Yapı Kredi Bankası İdare Meclisi Reisi Kazım Taşkent , İstanbul Ticaret Odası Başkanı Sait İbrahim Esi bulunuyordu. Komite 10 Eylül tarihli ilk toplantısında Üzeyir Avunduk' u Başkan seçerek faaliyete geçti. İlk olarak İş Bankası'ndan 200 bin , Yapı Kredi'den 100 bin , İstanbul Ticaret Odası'ndan 200 bin , Sanayi Odası'ndan 100 bin ve Kızılay Genel Merkezi'nden iki seferde 200 bin lira bağış sağlanmıştır. [435]

Yardım komisyonu, 14 Eylül'de yaptığı toplantıda öncelikle olaylardan duyulan üzüntüyü dile getirmiş , zararın kapatılması ve dışarıdaki kötü tesirlerin yok edilmesi için neler gerektiği üzerinde durulmuştur. İki komitenin kurulması kararı alınmıştır : 1-Zararların Tespiti Komitesi : Bu komite zararların miktarını ve derecesini tayin etmek için beyannameler hazırlayacak . 2-Yardım Toplama Komitesi : Bu komite de zarara uğrayanlara tahsis edilmek üzere her türlü yardım toplama imkanlarını araştıracaktır.[436] 6/7 Eylül olaylarından zarar görenlere yardım komisyonu daha sonra yaptıkları bir toplantıda 20 Eylül'de İstanbul'da büyük bir yardım kampanyası başlatmaya karar vermiştir.

Bu arada zarar görenler için değişik kollardan yardım kampanyaları da başlatılmıştır. İstanbul Esnaf Dernekleri Birliği kendi içinde bir yardım komitesi teşekkül ettirmiş ve faaliyete geçmiştir. [437]Ayrıca İstanbul'daki zenginlerden oluşan mahalli yardım komisyonları da kurulmuştur. Bu komisyonda : Refik Bezmen , Vehbi Koç , Kazım Yurdakul , İzzet Akosman , Sadık Bigat , Onnik Balıkçıyan , Osman German , Elia Burla , Yorgi Erman vb. gibi tanınmış kimselerde bulunuyordu. Komisyon ilk iş olarak küçük esnaf ve tüccarların ihtiyaçlarını karşılama kararı almıştır. [438]Yine İstanbul Ticaret Odası toplanarak , 96 meslek komitesinden 5'er kişilik birer yardım grubu

---

[435] **Ayın Tarihi** , Eylül 1955, sy 262 , s 16.
[436] a.g.g. , 15 Eylül 1955
[437] a.g.g. , 14 Eylül 1955
[438] a.g.g. , 14 Eylül 1955

seçti ve çalışma programı hazırladı. İlk olarak da çeşitli bankalardan 2 milyon lirayı aşan bir yardım sağlanmıştır. [439]

Bu arada Başbakan Menderes zarar görenlere yardım işleriyle bizzat meşgul oluyor, toplantılar yapıyor ve emirler veriyordu. İstanbul Ticaret Odasındaki konuşmasında;

"Bütün vatandaşlar bir araya gelerek çalışacağız. Tahribattan iz bırakmayacağız. Manevi zararların telafisi için milli bir tesanüt göstermeli, şefkat elimizi uzatmalı onlara kardeşçe yaşamak istediğimizi anlatmalıyız. Mabetleri ve mektepleri süratle tamir edeceğiz. Bütün mağazaları kısa zaman da açacağız "[440]demiştir.

6/7 Eylül olaylarında zarar gören yabancılar hakkında Dışişleri Bakanlığı 14 Eylül'de bir tebliğ yayınlayarak yabancı uyruklu kurum ve kişilerin ""uğradıkları zarar ve ziyanın mahiyeti ve şumulünü" konsoloslukları aracılığıyla bildirmeleri istenmiştir.[441]

Bütün ülke çapındaki büyük yardım kampanyası 20 Eylül'de başladı. Vatandaşlar yardıma davet edildi. Bu yardım kampanyası; 1.Yardım toplanması 2. Zararların tespiti 3. Esnaf ve küçük tüccardan başlayarak zararların telafisi[442] şeklinde üç aşamada gerçekleşti. Yardım yapmak isteyenler öncelikle ticaret ve sanayi odaları meclislerinin vermiş oldukları kararlara uygun olarak teşkil edilen heyetler, kendi zümre mensuplarını ziyaret ederek , yardım kabul edeceklerdir. Vatandaşlar ise Kızılay şubelerine veya gerekirse bankaların yardım komitesi hesaplarına para yatırabilecekler. Bu arada bütün yardımlar vergiden muaf olacak.

Zararların tespitine 26 Eylül'de başlandı. Zarar görerek yardıma muhtaç olanlar komiteden talepte bulunacaklar. Talepler için her gün mesai saatleri içinde 15 Ekim'e kadar yazılı başvuruda bulunulması gerekmektedir. Bunun içinse defterdarlıklar tarafından dağıtılan yazılı beyannameler doldurulacaktır. Başvurularda ; görülen zarar miktarı, bu malların cins ve kıymetlerinin gösterir listelerin eklenmesi, vergi daireleri ve hesap numaraları

---

[439] a.g.g. , 21 Eylül 1955
[440] a.g.g. , 17 Eylül 1955
[441] **Ayın Tarihi,** Eylül 1955, sy.262, s.78.
[442] a.g.g. , 20 Eylül 1955

belirtilecektir. Bu başvurular incelemeye tabi tutulacak ve neticeye göre doğru beyanda bulunanların zararları ödenecektir. [443]

Hükümet bildirilerinden sonra yavaş yavaş zararların ödenmesine başlanmıştır. Bu sırada baş gösteren ekmek sıkıntısını gidermek için yeni çareler bulunmuş, askeri fırınlarında halka ekmek çıkarması ve belediyenin her fırınının birer ağız daha fazla ekmek çıkarmasına karar verilmiştir.[444] Milli Eğitim Bakanlığı da İstanbul'da tahribata uğrayan okulların tamiri için 150.000 liralık bir ödenek vermiştir.[445]

6/7 Eylül olaylarında zarar görenlere Yardım Komisyonu'nun çalışmaları sonucu 15 Ekime kadar tanınan süre içinde 4.433 vatandaş toplam 69.578.744 lira zarar gördüğünü beyan etmiştir. Komite 16 Ekim'e kadar 615 vatandaşa 413.125 lira ödemiştir. Kızılay da Patrikhane tarafından tespit edilen 1.064 vatandaşa 96.240 lira dağıtmıştır. Ayrıca Yardım Komisyonu okullar içinde 203.760 lira vermiştir. [446]

Maliye Bakanı Hasan Polatkan da 23 Kasım'daki konuşmasında 7 Eylül'den o tarihe kadar yardım komitesinin 2.736 kişi ile 3 müessesenin zararlarını karşıladığını söylemiştir. [447]

Daha sonrada belirtileceği gibi 28 Şubat 1956 günkü meclis toplantısında iki kanun kabul edildi. Bunlardan birincisi 6/7 Eylül olaylarında zarar görenlere yardım yapmak hususunda hükümete 60.000.000 liraya kadar harcama yetkisi veren kanun, ikincisi ise zarar görenlere her ne şekilde olursa olsun yapılan yardımların gelir ve kurumlar vergisinden muaf tutulmalarına dair kanundur.

4- DP Hükümeti'nin Durumu Düzeltme Çabaları

DP hükümeti daha önce de belirtildiği gibi 6/7 Eylül olaylarının gerek maddi gerekse manevi zararlarını telafi etmek ve özellikle Türk-Yunan ilişkilerini düzeltmek hususunda önemli adımlar atmıştır.

---

[443] a.g.g. ,23 Eylül 1955
[444] **Hürriyet,** 9 Eylül 1955
[445] a.g.g. , 18 Eylül 1955
[446] **Cumhuriyet,** 16 Ekim 1955
[447] **Ayın Tarihi** , Kasım 1955, sy.264, s.84-85.

İlk defa 12 Eylül'de Meclis'teki konuşmasında Türk-Yunan ilişkileri hakkında Menderes şöyle demiştir;

"Bu arada şurasını da açık olarak ifade etmek isterim ki Yunan hükümeti ile müzakereler çetin safhalar geçirmiştir ve geçirmektedir. Biz dünyanın karanlık ve badire dolu devrinde hidayetle nasıl iki hükümetin ittifak etmesini mevcudiyetimiz için yeni bir teminat olarak telakki etmiş ve o yolda hareket etmiş isek, bugünde aynı kanaati beklemekteyiz. Bunu acık olarak huzurunuzda bütün dünyaya karşı ilan etmek isterim."[448]Buradan anlaşılıyor ki 24 Ağustos nutkundan sonra Yunanistan'a karşı sert bir tavır almış olan Başbakan Menderes, 6/7 Eylül olaylarının etkisi altında bunu değiştiriyor ve Yunanistan'a el uzatıyordu.

Başbakanın emri ile Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur, 15 Eylülde Rum Ortodoks Patriği Athenagoras'ı ziyaret ederek Başbakan Menderes'in " samimi teessürlerini" bildirmiştir. Patrik de " hükümetin yüksek ve müşfik alakasından dolayı minnet ve şükranlarını beyan ve ifade eylemiştir." [449]

Başbakan Menderes Türk-Yunan ilişkilerini düzeltmek için değişik zaman ve mekanlarda Yunanistan'ı rahatlatıcı beyanlarda bulunmuştur .Nitekim Susurluk Şeker Fabrikası açılış töreninde şöyle demiştir:

" Biz bu çok şayanı teessüf hadiseler karşısında dostumuz ve müttefikimiz Yunanistan'ı da tatmin edebilmek için gayretler sarf ettik. Şayet bu gayretlerimiz kafi derecede malum olmamış ve müttefikimizi tatmin etmemiş ise bundan ötürü üzüntü duyarız... Şayet herhangi bir hareket ve hadise dolayısıyla ve memleketimizle alakadar olmak üzere şereflerinin kırılmış olduğu hissi altında bulunuyorlarsa, bunun manen telafi edilmiş olmasından, kendi şerefimizin kırılması taktirinde bir telafi ve tatmin bizi ne kadar memnun edecekse, onları da tatmin etmekten o derece memnunluk duyacağız. Hatta şu sözlerim o maksada matuftur".[450]

Bu sözlerden de anlaşılacağı gibi Türk hükümeti Yunanistan'ın gönlünü almak ve onunla barışmak için her şeyi yapmaya hazırdır. Yeter ki Yunanistan kırgınlığını gidermek için ne istediğini Türkiye'ye bildirsin.

---

[448] **Ayın Tarihi,** Eylül 1955, sy.262, s.70-72.
[449] **Ulus,** 16 Eylül 1955
[450] **Zafer,** 29 Eylül 1955

Daha önce açıkladığımız gibi İzmir'deki olaylarda sırasında Yunan konsolosluğu da tahrip edilmiştir. İzmir Valiliği Yunan Konsolosluğu'na yeni bir bina vermiş ve 24 Ekim günü bu binaya bayrak çekme merasimi yapılmıştır. Bu törende bir Türk Tören Kıtası hazır bulunduğu gibi Türk hükümeti adına da Ulaştırma Bakanı Muammer Çavuşoğlu törene katılmıştır. [451] Bakan Çavuşoğlu bu törende yaptığı konuşmada; bu törenin Türk hükümetinin Türk-Yunan dostluğuna verdiği önemin delili olduğunu söylemiştir.[452] Ancak bu olay daha sonraları muhalefet partileri tarafından şiddetle tenkit edilmiştir.[453]

Yine 24 Ekim akşamı 6/7 Eylül'de İzmir'de olaylar sırasında Yunan subaylarının üniformalarına karşı gösterilen hürmetsizliğin manen tamiri için İzmir Ordu Evi'nde bir tören yapılmış ve törene Türk,Yunan ve Amerikan subaylar katılmıştır.[454]

1 Kasım'da Cumhurbaşkanı C. Bayar TBMM'nin açılış konuşmasına 6/7 Eylül olayları ile başlamış ve bu olayları 1955 yılının " en mühim " vakası olarak kabul etmiştir. Bayar bu " çirkin " olayın sebebi olarak, Atatürk'ün Selanik'te doğduğu eve ve Türk konsolosluğuna atılan bomba olayını göstermiş ve bu çeşit olayların bir daha tekrarına asla müsaade edilmeyeceğini söylemiştir.[455] Bayar Türk –Yunan ilişkileri için ise şöyle demiştir:

" İki milletin yüksek menfaatleri onların birbirleriyle iyi geçinmelerini ve dost olmalarını icap ettirmektedir. Türkiye bu prensipten ayrılmak fikrinde değildir. Yunanistan'ın da aynı yolda yürümesinden büyük memnuniyet duyacaktır."[456]

Yunan Başbakanı Karamanlis'in 17 Aralık tarihli daha önce belirttiğimiz isteklerine karşı fazla sert olmamak koşuluyla cevap veren Dışişleri Bakanlığı yayınladığı bildiride, Türk hükümetinin tazminat konusunda her türlü tedbiri aldığı, sadece Rumların değil olaylarda zarar

---

[451] Armaoğlu, a.g.e. , s.174.
[452] **Ayın Tarihi,** Ekim 1955, sy 263, s.101-103.
[453] **Ulus,** 17 Aralık 1955
[454] **Ayın Tarihi,** Ekim 1955, sy 263, s.103-104.
[455] **Ayın Tarihi,** Kasım 1955, sy.264, s.48-49.
[456] a.g.d,, s.66.

gören herkesin zararının tazmin edileceği belirtildikten sonra şöyle denilmiştir:[457]

" Vaziyet böylece bütün sarahati ile ortada dururken Yunan Başvekili'nin muallakta bir mesele varmış gibi konuşması ve böyle bir meselenin halledilmiş telakki edilmesi için tazminatın son santimine kadar ödenmesini şart koşması ancak siyasi maksatlarla Türkiye ile Yunanistan arasında böyle bir meseleyi ihdas arzusu ile izah edilebilir."

Dışişleri Bakanlığının bildirisinde Yunanistan'ın Balkan Paktı daimi konseyi toplantısına katılmamak için 6/7 Eylül olaylarını bahane etmesi doğru bulunmamaktadır. Türkiye'deki Rum azınlığın geleceği hakkında teminat için de şu cevabı vermiştir:

"Bir yandan Yunanistan'daki Türk asıllı Yunan vatandaşlarının durumunu dun bir seviyede tutmak, diğer taraftan mütemadiyen kışkırtıcı propagandalar yapmak suretiyle bizzat Yunan hükümeti, her bakımdan en iyi şartlar içinde yaşayan ve müsavi muamele gören Yunan asıllı Türk vatandaşlarını manen müşkül vaziyete düşürmektedir."

Dışişleri Bakanlığı bildirisi şöyle sona ermektedir:

"Türkiye hükümeti bu hadiselerin başka şekilde gösterilmesine, onun hakiki mahiyeti ile kabil-i telif olmayan bir tarzda bir takım siyasi istismarlara mevzuu yapılmasına asla rıza gösteremez ve Türkiye hükümetinin şimdiye kadar izhar ettiği hayırhahlık ve hüsnüniyet hislerinin Yunan hükümetinde de hakim olmasını bekler".

Son olarak da ABD Dışişleri Bakanı John Fosten Dullus'un gönderdiği mesaja, Menderes 20 Eylül'de tamamen Türk-Yunan dostluğunu içeren bir cevap verdi. Türk-Yunan dostluğunun uzun bir tarihi olduğunu ve Türkiye'nin bu dostluğa büyük önem verdiğini belirten Menderes, 6/7 Eylül olaylarının" gizli komünist teşkilatı ve solcu unsurların" eseri olduğunu söyleyerek şöyle demiştir:

"Türkiye'nin Yunanistan'la müşterek emniyet mevzuunda samimi surette teşrik-i mesaide bulunmaya daima büyük ehemmiyet atfetmiş olduğunu ve son pek müessif hadiselere rağmen dostluk ve ittifaka devam etmek istediğini bir kere daha teyit etmek isterim."[458]

---

[457] **Ayın Tarihi,** Aralık 1955, sy.265, s.55-57.
[458] **Ayın Tarihi,** Eylül 1955, sy.262, s.79-81.

1-Muhalefet Partileri ve Gençlik Teşkilatlarının Değerlendirmeleri

Muhalefet Partileri olaylar hakkında hemen değer yargısı vermekten kaçınmışlardır. Ertesi gün verdikleri demeç ve yayınladıkları bildirilerde derin üzüntü duyduklarını belirtmişler . CHP Genel Başkanı İsmet İnönü 7 Eylül'de İstanbul'da basına verdiği demeçte üzüntüsünü belirtmiş ve gerçeğin ortaya çıkması için hükümete yardım edilmesini istemiştir :

"Dün gece 6/7 Eylül' de İstanbul'da vukua gelen hadiseler ve tecavüzler çok esef ve elem verici olmuştur. Tecavüze uğrayan vatandaşlarımızın ıstıraplarını yürekten teessürle paylaşıyoruz. İstanbul'da çokluğu teşkil eden vatandaşlarımızın duygularına tercüman olduğumuzdan eminiz. Şimdi yapılacak iş , vatandaş olarak vazifemizi iyi niyetle ve temiz yürekle ifa etmektir. Bir milli felaket halinde olan hadisenin zararlarını ancak bu suretle hafifletip telafi edebiliriz. Gazetelerimiz ve aklı başında her vatandaş teessüf ve teessüre tercüman olmalı ve sükunet tavsiye etmelidir. Hükümetin asayişe hakim olması ve süratle hakikatleri meydana çıkarabilmesi için her vatandaş resmi makamlara yardımcı olmalıdır." [459]

CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek de 8 Eylül'de İzmir'de verdiği bir demeçte yapılan hareketleri "kanunsuz" olarak nitelendirmiş ve "Bu mahiyetteki taşkın hareketler tarih boyunca edindiğimiz ve hele büyük inkılaplarla kazandığımız yapıcı , medeni vasıflarımızla kabil-i telif değildir" [460] demiştir.

CMP de 7 Eylül'de yayınladığı bir bildiride hareketleri kanunsuz olarak görüyor ve doğru olmadığını bildiriyor. Aynı zamanda , olayları bir komünist tertibi olarak gören 7 Eylül tarihli hükümet bildirisinin görüşünü paylaştığını belirterek şöyle diyordu :

"Milli ve vatani mevzularda gösterilmesi tabi olan hassasiyetleri, mahşeri vicdanın infiallerini , kanun dışı hareketlerin bir mazereti haline getirmek , netice itibariyle bizzat milli ve vatani menfaatlerimizle telifi mümkün olmayan tehlikeli bir hareket teşkil eder. Bu son hadisenin bu mevzuda herkesi ikaza yaramasını temenni etmek isteriz. Anayasamızın, kanunlarımızın ve milli ahlakımızın teminatı altında bulunan vatandaş

---

[459] **Ulus** , 8 Eylül 1955
[460] a.g.g. , 9 Eylül 1955

haklarına vaki tecavüzleri takbih eden hükümet görüşüne tamamen iştirak ederiz." [461]

Gençlik teşkilatları öncelikle bomba olayı karşısında seslerini duyurmuşlar "Kıbrıs Türktür Cemiyeti" , "Milli Gençlik Teşkilatı" , "Milli Türk Talebe Federasyonu" ayrı ayrı yayınladıkları bildiriler ile olayı kınamışlardır.

6/7 Eylül olaylarından sonra da sessiz kalmayarak olaylardan duydukları üzüntüleri belirtmişler, olayları kınayarak, protesto etmişlerdir. Türkiye Milli Talebe Federasyonu 8 Eylül tarihli bildirisinde şöyle demektedir:

"Milli servetimizin büyük zarara uğramasına sebep olan bu nümayişleri tasvip etmiyoruz. Şuurlu gençler olarak her türlü tahrik karşısında Türk Milletine has olgunluğu elden bırakmayarak , hükümetimize yardımcı olmayı kendimize düşen en mühim vazife saydığımızı belirtmek isteriz." [462]

Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı da 8 Eylül tarihli bildirisinde olayları, "Hukuk dışı" ve "gizli ellerin bir tertibi" olarak görüyor ve üzüntülerini şöyle belirtiyor:

"Tarihi günler yaşadığımız şu anlarda soğukkanlı ve vakur Türk milletinin genç nesli olarak son hadiselerden doğan teessürümüz büyüktür. Bu çeşit hukuk dışı hareketleri milli politikamızı baltalamak hedefini güden gizli ellerin bir tertibi olarak şiddetle protesto ederiz...Türk gençliği bu çeşit hadiselerle hiçbir şekilde alakalı değildir." [463]

Gençlik teşkilatlarının bu şekildeki beyanatları basından büyük destek gördü ve Türk gençliğinin bu olaylardan bir ders çıkardığı belirtilerek ; "Gençlik heyecanlarını dışa vururken son derece dikkatli davranmak zorundadır. Çünkü bizi kendi içimizde zayıf düşürmeye çalışanlara sebebiyet vermemeliyiz."[464] Biçiminde yorumlar yapıldı.

2- Yurtdışındaki Yankılar

6/7 Eylül olaylarının İstanbul ve İzmir'deki vatandaşlara getirdiği ve Türkiye'ye yüklediği maddi zararlar büyük olmakla birlikte bunların giderilmesi çok zor değildi. Fakat bu olaylar Türkiye'nin imajına özellikle Yunanistan ve

---

[461] **Hürriyet** , 8 Eylül 1955
[462] a.g.g. , 9 Eylül 1955
[463] a.g.g. , 9 Eylül 1955
[464] Şevket Rado , "Talebe Cemiyetlerinin Protestosu" , **Akşam** 10 Eylül 1955

ABD ile olan ilişkilerine zarar vermiştir. Yunanistan Batı Trakya'daki Türk azınlığa karşı giriştiği baskıları örtmek için yıllarca bu olayları kullanmış, dünya kamuoyunu etkilemeye çalışmıştır.

a)Yunanistan'daki Yankılar ve Yunan Hükümeti'nin Tutumu

7 Eylül tarihli gazetelerin bildirdiğine göre bombalama olayında herhangi bir insan kaybı olmamıştır. Yunan polisi tahkikata başlayıp sıkı tedbirler almıştır. 5 şüpheli kişiyi yakalayan Yunan hükümeti, meydana gelen zararı ödeyeceğini bildirmiştir. Yunan Dışişleri Bakanı basına verdiği beyanatta " bu işi hakiki bir Yunanlı'nın yaptığı zannetmiyorum" demiştir.[465]

Yunan hükümeti gelebilecek herhangi bir Rum saldırısına karşı , Batı Trakya , Rodos ve Atina'da Türkleri korumak için gerekli tedbirleri alarak güvenlik güçlerini alarma geçirmiştir .Yunan hükümeti adına yapılan açıklamada ise ;"misli görülmemiş tahrip ve şiddet hadiselerini" kuvvetle protesto ederek, " Türk makamlarını, karışıklıkları önlemek için gerekli tedbirleri almak bahsinde gösterdikleri adalet ve başarısızlığı " kınamış ve hükümeti sorumlu tutmuşlardır. Liberal Parti lideri George Popandreu da basına verdiği beyanatta "İstanbul ve İzmir olaylarının Türk-Yunan dostluğunun temellerini dinamitlediğini" söylemiştir.[466]

Yunan Gazeteleri'nin bildirdiğine göre Türk elçiliğine yürüyen Rum halkını askeri birlikler güçlükle durdurabilmişlerdir.[467] Atina gazetelerinden Tanea gazetesi ise şunları yazmıştır;"Büyük Britanya, Türk fanatizmini kışkırtmak süratiyle Doğu Akdeniz Bölgesi'nde sulh ve müdafaa bünyesini yıkmıştır. Şimdi eserini hayranlıkla seyredebilir". Böylece olayları kışkırtanların başında İngiltere olduğunu iddia etmiştir.

Yunanistan 6/7 Eylül olaylarını BM'de Türkiye aleyhinde bir propaganda aracı olarak kullanma fırsatını kaçırmamıştır. Genel kurulun 23 Eylül günlü 521 sayılı oturumunda Yunan Dışişleri Bakanı Stephanopoulos konuşmasında Türkiye'nin Kıbrıs politikasını eleştirerek şöyle demiştir.[468]

---

[465] **Akşam,** 7 Eylül 1955
[466] **Akşam,** 8 Eylül 1955
[467] **Hürriyet,** 7 Eylül 1955
[468] Armaoğlu, a.g.e, s.176.

"Türkiye'nin bu politikası meyvelerini vermekte gecikmemiş ve Türkiye'de meydana gelen olaylarda kiliseler ve abideler tahrip edilmiş, 10.000' lerce Rum her şeyini kaybetmiş ve fakirleşmiştir. Bu suretle Mustafa Kemal Atatürk ile Venizelos'un eseri derin bir şekilde sarsılmıştır."

1955 yılının son günlerinde Yunan hükümetinin bir hareketi Türk-Yunan ilişkilerinin canlanmasına son bir darbe indirmiştir. Yunan Başbakanı Karamanlis 17 Aralık günü Yunan gazeteleri ile Atina radyosunda yayınlanan bir demecinde, Türk-Yunan ilişkilerinin düzelebilmesi için şu şartları ileri sürmüştür:[469]

"1. 6/7 olaylarında zarara uğrayan Türk vatandaşı Rumların zararlarının tamamen tazmini.(Bu konuda vergi ve kambiyo bakımından kolaylıklar istenmiştir.)

2. Türkiye'deki Rum azınlığın istikbali hakkında teminat verilmesi.

3. 6/7 Eylül olaylarının suçlularının cezalandırılması.

4. Türk kara sularında Yunan balıkçılarının avlanabilmesini sağlayacak bir anlaşmanın imzası".Bu istekler Yunanistan'ın, Türkiye içindeki Rumlar'ın hamiliğine soyunup, Türkiye'nin İçişlerine müdahale etmek istediği şeklinde yorumlanmıştır.

Bu arada Kıbrıs'ta yayınlanmakta olan Hür Söz adlı Türk Gazetesinin 27 Aralık 1955 günkü sayısında yayınlanan bir haberde; Atina' da yayınlanmakta olan Vradini adlı gazetenin vermiş olduğu haber ele alınmaktadır. Yunan gazetesinin haberine göre İstanbul'daki 6/7 Eylül olayları Yunanistan'da ortaya çıkarılan K.K.E adlı gizli bir komünist şebekesi tarafından hazırlanmıştı. Hür Söz gazetesi Vradini'ye atfen şunları yazmıştır;

"Şebekenin elebaşlarından birinin evinde gizli bir dolap içinde ele geçirilen vesikalarda, son senelerde siyasi hadiselerin bir çoğunun şebeke tarafından tertip edildiği anlaşılmaktadır... İstanbul'daki 6/7 Eylül olaylarının Türkiye'de bulunan komünist ajanlarla yaptığı iş birliği neticesinde hazırlandığı anlaşılmaktadır." Gazetenin belirttiğine göre yakalananlar arasında subay, öğretmen ve papazlarda bulunmaktadır.[470]

---

[469] a.g.e. , s.184.
[470] a.g.e. , s.156.

b) ABD' nin Değerlendirmesi ve Basın

6/7 Eylül olayları NATO içindeki devletler de özellikle ABD de ciddi kaygılar yarattı ve Türkiye'nin eleştirilmesine neden oldu. Olaylar hakkında ABD'nin tutumu öncelikle Türk basınında yer aldı. Basındaki hava genelde iyimser bir tablo çizmiştir.

8 Eylül tarihli Akşam Gazetesi'nin New York Times Gazetesinden aldığı bilgiye göre; gazetenin başmakalesinde "Kıbrıs davası ve Türkiye'deki nümayişler çok kötü neticeler doğurabilir" denmektedir. Makale de olaylar tehlikeli, lüzumsuz, mantıksız ve korku verici olarak vasıflandırmıştır. Makalenin devamında :

"BM Genel Kurulunda meselenin yeniden ele alınacağına şüphe yoktur. Fakat şimdiki halde sinirler gerginse ve halkın heyecanı artmışsa Türk-Yunan hükümetlerinin vatandaşlarını sükunete davet etmeleri gerekir," denmektedir. Times makalede Londra Konferansının yarıda kesilmesinin nedeni olarak Türk ve Yunan delegelerinin kendi kararlarından vazgeçmemiş olmalarını söylemekte ve makaleyi şöyle bitirmektedir:

"Salı günü meçhul eller Selanik'teki Türk konsolosluğu binasına bomba koydu. Bu bombadan sonra İstanbul ve İzmir'deki hadiseler patlak verdi. Bu hadiseler iki ülke arasındaki tarihi düşmanlığın bütün dostluk gayretlerine rağmen bütün şiddetiyle devam ettiğini gösteriyor. Ayrıca Kıbrıs davasının da safi milliyetçilik hislerinin galeyana gelmesinden doğduğu anlaşılıyor. Bu ruhi bir hadisedir ve onun içinde vaziyetin halledilmesi imkansızdır. Mamafih mesele sokak serserilerinin eline bırakılmayıp diplomatlar tarafından üzerinde durulan bir mesele haline getirilebilir.[471]

ABD Türkiye ve Yunanistan'ı Kıbrıs konusunda son derece sakin davranmaya, itidali elden bırakmamaya davet etmektedir. Resmi makamların görüşü , halkın heyecanını komünistlerin istismar edip koz olarak kullandığı yolundadır. Böylece " komünistler stratejik bir yere sahip olan Orta Doğu'da müttefiklerin aralarını bozabileceklerdir." Korktukları şey ise iki ülkenin gafil davranıp bu durumdan komünistlerin istifade etmesidir.[472]

---

[471] **Akşam** , 8 Eylül 1955.
[472] a.g.g. , 9 Eylül 1955.

ABD'deki 9 Eylül tarihli radyo haberler ve yorumları Türk hükümetinin, olaylar karşısındaki ilgi ve üzüntülerini belirtmekle başlamıştır. Türk hükümetinin olaylardan dolayı çok üzgün olduğu ve zararların tazmin edileceği sözleri tekrar tekrar yayınlanmıştır. Ayrıca olaylar sebebiyle Türk hükümeti tarafından neşredilen tebliğler, C. Bayar ve A. Menderes'in gösterdikleri büyük ilgi, hükümetin aldığı enerjik tedbirler olaylara süratle hakim olması ABD gazete ve radyolarında geniş şekilde yer almış ve olumlu etki yapmıştır.[473]

New York Herald Tribune gazetesi ise" Amerika Başkonsolosluğunu son olaylarda hiçbir Amerikalı'nın can ve mal kaybına uğramadığını, tahrip edilen yerlerinse sadece Rumlara ait olmadığını" açıkladığını belirtmiştir.[474]

Bütün bunlara rağmen 6/7 Eylül olayları ABD tarafından endişe ile karşılanmış. ABD Dışişleri bakanı John Foster Dulles, Başbakan A. Menderes'e gönderdiği bir mesajda pek de yumuşak olmayan bir tonda şöyle demiştir;

"Türkiye ve Yunanistan'ın hürriyetlerini idame etmeleri ve daha büyük ölçüde sosyal ve ekonomik gelişmeler başarmalarına yardım etmek maksadıyla Birleşik Amerika 1947'den beri çok önemli gayretler sarf etmiştir. Biz bu yardımı Türkiye ile Yunanistan arasındaki iş birliğine, nazik bir bölgede hür dünya için kuvvetli bir set teşkil ettiğine kani olduğumuz için yaptık ve halen yapmaktayız. Bu set maddeten zayıfladığı takdirde, bunun neticesi çok ciddi olabilir. Binaenaleyh hali hazır anlaşmazlıkların iş birliğinizin müesseriyetine halel getirmemesini temin zımmında her türlü gayreti sarf etmenizi ehemmiyet ve ısrarla rica ederim".[475]

3- 6/7 Eylül Olayları ve Basın

6/7 Eylül olaylarının başlamasında Kıbrıs sorunu sebebiyle direk olmasa da basının rolü olduğundan önceki bölümlerde söz etmiştik. Bundan dolayıdır ki Sıkıyönetim tebliğlerinden en fazla nasibini alan basın olmuştur.

---

[473] **Ayın Tarihi,** Eylül 1955, sy.262, s.109.
[474] **Cumhuriyet,** 10 Eylül 1955
[475] Armaoğlu, a.g.e., s.171-172 ; **Ayın Tarihi,** Eylül 195,5 sy.262, s.78-79.

Öncelikle kısıtlamalar gelmiş, daha sonra da bunlara uymayan bazı gazeteler kapatılmıştır. İstanbul'daki Rum basını ise tahripten dolayı bir süre etkinlik gösterememiş, ama daha sonra tekrar yayına başlamıştır. Türk basınındaki genel hava ise kışkırtıcı olmadan hükümet yanlısı politika izlemek olmuştur.

a) İstanbul Rum Basını

Daha önce belirttiğimiz gibi İstanbul'da olayların çok kızıştığı bir sırada İstiklal Caddesi'nin tünel girişinde bulunan İstanbul'daki Rum Gazeteleri tahrip edilmiştir. Olaylar katılanlar tünelde bulunan Empros, Tahidromos ve Apoyevmatini gazetelerinin idarehanelerini basarak büyük bir tahribata neden olmuşlardır. Söz konusu gazeteler de tahribat nedeniyle uzunca bir süre yayın yapamamışlardır.

Bu gazetelerin 6/7 Eylül olaylarından önce çıkmış sayılarına baktığımızda kışkırtıcı olmaktan uzak dengeli bir yazı politikası izledikleri görülür. Örneğin 30 Ağustos Zafer Bayramı sebebiyle 1. sayfadan yazı ve resimler neşredilmiştir. Rum cemaatinin " Vatanın aleyhinde her faaliyeti kınadıkları" ifade edilmiştir.[476] Yine devam eden Londra Konferansı hakkında haberleri neşretmekte ama açıklamada bulunmamakta idiler. Cumhuriyet Gazetesi'nin "Rum basını özeti"adı altında verdiği alıntıları, doğru bulmamakta ve bunun polemik yapılmasını istememektedir.[477]

Empros (İleri) gazetesi olaylardan sonra ilk sayısını 15 Eylül 1955'de çıkarabilmiş ve şöyle demektedir:[478]

"Burada yerimizde kalacağız. Kiliselerimizi yeniden yapmak,ölülerimizi gömmek, okullarımızı, iş yerlerimizi , evlerimizi toparlamak için Rumlar düştüğümüz yerden doğrulacağız ve yerimizde kalacağız. Doğduğumuz, büyüdüğümüz, dedelerimizin ve babalarımızın "şimdi kırık dökükte olsa" mezarlarının bulunduğu bu ülkede kalacağız. O kırık mezarlardan, harabeye dönmüş kilise, okul, dükkan ve evlerimizden yeni bir dünya yaratacağız. Hepimizin bunu başarabilecek kadar cesareti olmalı. Acılan yara daha çok taze. Bunu görüyoruz ve biliyoruz. Ancak şifa bulmaz bir yara da değil. Rum

---

[476] **Cumhuriyet**, 31 Ağustos 1955
[477] **Cumhuriyet**, 5 Eylül 1955
[478] **Empros**, 15 Eylül 1955, çev: Orhan Türker, a.g.m., s.142-143.

geçmişte yaşanan hiçbir felaket karşısında ümitsizliğe kapılıp pes etmemiştir. Biraz sabır ve cesaretle o harabelerin arasında yine yaşantımızı düzene koyacağız. Bizler bu ülkede ne reayayız ne de rehine. Bizler bu vatanın evlatlarıyız ve bunu ispat etmek için her anda caba sarf ediyoruz.

Her zaman bu ülkenin topraklarına saygılı olduk ve hep öyle kalmaya devam edeceğiz. Hıristiyanlıktan kaynaklanan manevi değerlerimiz ve kültür birikimimizle, bizden önce her türlü sıkıntıya göğüs gererek burada yaşamayı sürdürmüş olan atalarımızın torunları olduğumuzu göstereceğiz. Ama bu işler ağıt yakarak ve ağlayarak olmaz.

Sesimizi yükselteceğiz ve başımıza gelen bu felaketin gelmemiş olması gerektiğini haykıracağız. Garantilerden ve can güvenliğimizden bahsedeceğiz. Bizler hala bugün Rum'uz.

Üzerinde yaşamakta olduğumuz ve bizim de vatanımız olan bu ülkede rehine yada esir olmadığımızı haykıracağız. Cumhurbaşkanına, Başbakana, Bakanlara, Milletvekillerine, büyük bir çınarın toprağındaki köklerine kimse ulaşamaz.

Bizim feryadımız bir isyan ya da başkaldırma değildir. Sadece insanca yaşama haklarımızı istiyoruz. Devletin yöneticileri eğer bunu hazmedemiyorlarsa bize açıkça sizin burada yaşamaya hakkınız yok desinler. Biz de o zaman başımızın çaresine bakalım.

Bizler bu ülkede lütuf ve keyfi kurallarla kalmıyoruz. Kalmaya hakkımız olduğu için buradayız. Devletin bizi korumasını istemiyoruz , ancak bu ülkenin vatandaşları olarak devlet kavramının korunmasını istiyoruz. Güvenlik olmayan bir ülkede devlet kavramından söz edilemez. Kötü niyetli kişilerin istedikleri her türlü kötülüğü istedikleri zaman yapma özgürlüğüne sahip oldukları bir devlet düşünülemez. Bunları önlemeyen bir devlet te devlet olma niteliğini kaybeder. Türk Devleti ne tükenmiştir ne de tükenecektir. Ve bu Türk Devleti var oldukça bizler de olacağız. Tanrı , tarih boyunca bunun böyle olmasını istemiştir. Zaman zaman korku ve ümitsizliğe kapılıp "artık bu iş bitti" diyebiliriz. Devlet bizlerin " hayır her şey bitmedi" dememizi sağlamalıdır.

6 Eylül gecesi kaybettiğimiz güven duygumuzu devlet bize tekrar kazandırmalıdır. Şüphesiz bu güven duygumuz, sırtımızı sıvazlayıp " bu da geçer" demeleri ile geri gelmeyecektir.

Açık ve samimi konuşmak istiyoruz Başbakanın bir gün önce milletvekillerine söylediği gibi, Kıbrıs yüzünden buradaki Rumların başına iş açılması söz konusu değildir türünden söz duymak istemiyoruz. Çünkü Selanik'te meydana gelen bir olayın burada bizleri nasıl etkileyebileceğini anladık.

Başbakanımız bizlere şöyle desin;

"Onları çok üzdük, gelin yaralarınızı birlikte saralım. El ele verip, İstanbul'u tekrar eski haline getirelim. Sizler burada esir ya da rehine değilsiniz. Devletimizin eşit vatandaşları ve halkımızın bir parçasıdır. Bu ülkeyi sevip, bizimle birlikte çalışmanızdan başka bir şey istemiyoruz. Doğduğunuz ülkenin ve cumhuriyetin kanunlarına örnek gösterecek kadar saygılısınız ve kimsenin sizi huzursuz etmeye hakkı yoktur." Ve o zaman bizler de korkmadan vatanımızda kalacağız ve 500 yıldan bu yana gelen birlikte yaşama geleneğimizi sürdüreceğiz. Mezarlarından dışarı savrulmuş olan ölülerimizi yeniden gömeceğiz. Kiliselerimizi, evlerimizi ve dükkanlarımızı onaracağız. Rumları çökerttiğini düşünenlere bunun böyle olmadığını göstereceğiz. İnsanlar maddi olarak kaybettiklerini inançla çalışarak yerine koyabilirler. Hükümetin tarihi bir görevi ve sorumluluğu yerine getirmesini bekliyoruz. Bize can güvenliğimiz konusunda yeterli güvence verirse, burada kalacağız."

Aynı gazetenin bir gün sonraki başyazısında aynı konudaki yazıya devam edilmiş ve şöyle denilmektedir: .[479]

"Dünkü yazımızda burada kalacağız ve hükümetin yardımı ile yaralarımızı saracağız demiştik. Kiliselerin büyük bir bölümü harabe halinde. Rum toplumu okulsuz ve kilisesiz yaşayamaz. Bunun için yasaların tasdikine rağmen, Rum soydaşlarımız hayatın bir an önce normale dönmesi için büyük çaba harcıyorlar.

Devlet bu konuda önemli bir destek verdi. Cumhurbaşkanı C. Bayar ile Başbakan A. Menderes'in İstanbul'a gelip halkın önüne çıkmalarını olumlu ve iyi niyetli davranış olarak nitelendiriliyor. Devlet büyükleri sadece sorunları yakından görebilecek ve bunların en kısa zamanda halledilmesi için acil kararlar verebilecektir. Ruhani liderimiz Patrik Athenagoras harabe halinde de olsa bir an önce kiliselerimize dönüp dini görevlerimizi yerine

---

[479] **Empros Gazetesi,** 16 Eylül 1955, çev:Orhan Türker, a.g.m., s.143-144.

getirmek için çağrıda bulunmaktadır. Başkaları yıktılar biz onları yeniden yapacağız.

Başkaları bu milletin milli servetine zarar verdiler. Bizler o servetin tekrar artması için çalışacağız. Hiç kimse bu olayların Rumlar'a karşı sistematik olarak yapıldığı hissine kapılıp sevinmesin. Devlet arkamızda olduğu sürece Rum düşmanı karanlık güçlere cesaretle karşı koyacağız.

Yaşadıklarımızı unutacağız ve burada kalacağız. Ancak yarınlarımız için garanti istiyoruz. Tanrının manevi desteği ve devletin koruması ile Rumlar kısa zamanda kendilerini toparlamayı başaracaklardır."

İstanbul'daki diğer bir Rum gazetesi Apoyevmatini(Akşam) 15 günlük aradan sonra tekrar yayın hayatına atıldı. İlk sayının baş yazısı ise şöyle idi:[480]

"6 Eylül'ü 7 Eylül'e bağlayan gece yaşadığımız korkunç olayların üzerinde 15 gün geçti. Altı saatten fazla süren olaylar sırasında bu ülke vatandaşlarına ait olan ve uzun yılların çabası ile kazanılmış her şey tahrip edildi . insanlarımızın bir çoğu Kızılay'ın yardımına muhtaç hale geldi. Doğrusunu söylemek gerekirse , o gece yaşanan kötü olaylar ülkeyi sosyal ve ekonomik açılardan vuran tam bir milli facia haline dönüşmüştür.

Türkiye Cumhuriyeti' nin yöneticileri derhal olayları kınadılar ve bir daha tekrarlanmayacağı sözünü vermenin ötesinde, meydana gelen zararların da derhal tazmin edileceğini resmen açıkladılar. Olaylardan en fazla zarar gören Rum toplumunun evleri, iş yerleri, kiliseleri ev mezarlıklarıdır. Şüphesiz bütün bunlar aynı zamanda bu ülkenin milli servetinin de bir bölümüdür. Yaşanan üzücü olayların ilk şoku geçtikten ve insanların acıları biraz hafifledikten sonra resmi ağızlardan gelen teselli ve teminatlar bizleri oldukça ferahlattı. Birçok kişi iş yerlerini toparlamak için çalışmaya koyuldu.

Bunun yanı sıra okullarımızın tekrar öğretime geçebilmeleri konusundaki beklentilerimiz çabuk ve olumlu sonuçlandı. Tamamen tahrip olmuş kiliselerin şu anda tamirlerinin mümkün olmadığını bilincindeyiz. Daha az zarar gören ve sadece yağma ile kurtulan kiliseler ise zaman içinde

---

[480] **Apoyevmatini Gazetesi** , 21 Eylül 1955, Çev: Orhan Türker, a.g.m., s.144.

hükümetin ve cemaatimizin maddi yardımları ile mutlaka eski hallerine getirilecektir.

TBMM'nin kürsüsünde de vurgulandığı gibi , o gece boyunca polis görevini yapmamıştır. İstanbul Emniyet Müdürü'nün derhal görevinden alınması ve içişleri bakanının görevinden alınması,bu kanıyı doğrulamaktadır. Halen sıkıyönetim mahkemeleri bu konu ile ilgilenmekte ve her kim olursa olsun suçluları bulunmaya çalışılmaktadır.

Piyasada son bir haftadır gözlenen canlılık Rumlar'ın ve onların yanında zarar gören diğer vatandaşların tüm ümitlerini kaybetmedikleri görülmektedir. Yaşama gücümüzü koruyabildiğimiz için, her geçen gün kendimize olan güvenimiz artıyor. Devletimiz ve bu ülkede yaşayan tüm aklı başında insanların başımıza gelen bu felaketi samimiyetle kınadığına inanıyoruz."

Bütün bu yazılardan Rumlar'ın " yaşanan o korkunç geceye" rağmen İstanbul'da kalmak için kararlı oldukları , hükümete güvendikleri, suçluların cezalandırılmasını istedikleri, bütün Türk halkından duyarlılık bekledikleri anlaşılmaktadır.

b)Türk Basını

Daha önce belirtildiği gibi 6/7 Eylül olayları sonrasında Türk basın özgürlüğünün kısıtlanması ve sıkıyönetim komutanlığının tebliğlerine uymayan gazetelerin kapatılması gibi bazı uygulamalar olmuştu. Gazetelerdeki genel kanı, olayların sorumlusunun komünistler olduğu,bunun yanı sıra hükümetin de sorumlu olduğu ve alınan tedbirlere uyulması gerektiği, Türk ulusunun bu olaylardan madden ve manen büyük zararlar gördüğü yolundadır.

8 Eylül tarihli gazetelerde, olayın komünist tahrip ve tertibi olduğu noktasında bileşen yazıları ve yorumları daha önceki bölümlerde belirtmiştik. Yine aynı tarihli Akşam'da ise "Bütün vatandaşlarımızın, halkımızın ve gençlerimizin ananevi vakar ve olgunluğa dönmesini" isteyerek, vatandaşlarımızın iyi niyetle hükümete yardımcı olmalarını, bunun bir

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

vatandaşlık görevi olduğunu hatırlatılıyor.[481] Yazar "memleket menfaatlerini düşünen ve onu korumanın kendi vazifesini olduğu bilen bir gençlik bunu yapmaz ve çünkü tahrip edilen milli servettir" diyerek konuya devam etmiştir.[482]

Akşam Gazetesi'nin başka bir yazarı Cemal Refik farklı bir noktaya değinerek şöyle demiştir:

"Hadiseler esnasında halkın günlük zaruri ihtiyaç maddeleri zarar gördü .Bu maddelerin mevcudu azaldığı gibi satan dükkanlar da seyrekleşti. Temennimiz bu azalma ve satış yeri seyrekliğinin yeni bir ihtikar vesilesi haline getirilmemesidir. Yani ani fiyat yükseltme ile aşırı kazanç için bir fırsat zemini olmasın, halk pahalılık yüküne girmesin. Bu hususta ilgili makamların sıkı tedbirleri süratle almaları gerekir"[483]

Ulus gazetesinde Hüseyin Cahit " olayların bir tertip " olduğunu söyledikten[484] sonra başka bir günkü yazısında ise üç konuya dikkat çekmiştir, bunlar:[485]

"1.Tahribatlara zamanında müdahale etmeyen zabıtanın rolü olduğuna, 2.Ayaklanmanın tertipli bir şekilde olduğuna, 3.Taşkınlığın sadece Rum unsura karşı hazırlanmış bir hareket olmadığına" dikkat çekmiştir.

Hüseyin Cahit, değişik etkenlerin sebep olduğu olaylarda en tehlikeli cephe olarak " iktisadi ve içtimai" cepheyi görmüştür. Devamında " tahripçiler yaptıklarıyla içlerinde varlığa, zenginliğe, rahata karşı birikmiş kin ve nefreti açığa vurmuşlardır. Bu zümreyi kıskanmakta ve suçlu görmekte idiler. Bu içtimai yaranın derhal çarelerini bulmalı yoksa daha tehlikeli sonuçlar olabilir" demiştir.[486]

Çıkan olaylardan sonra vatandaşların birbirine destek olmaları ve tahrikçilere kapılmamaları, milli birliği sağlam tutup düşmanlara fırsat vermemek konusunda vatandaşları uyaran Milliyet Gazetesi ise, parola olarak " Birlik, sükun ve nizam " demektedir. [487] Cumhuriyet Gazetesi ise

---

[481] Şevket Rado ,"Hepimizden Beklenen Yeni Vazife" **Akşam,** 8 Eylül 1955
[482] Rado, "Üzerinde Durulacak Nokta" **Akşam,** 9 Eylül 1955
[483] Cemal Refik, " Bu da bir İhtikar Vesilesi olmasın" **Akşam** ,14 Eylül 1955
[484] Hüseyin Cahit Yalçın " Son Olaylar" , **Ulus,** 12 Eylül 1955
[485] Yalçın, " Başlayan Tahkikat" **Ulus,** 13 Eylül 1955
[486] Yalçın " En Tehlikeli Cephe" **Ulus,** 14 Eylül 1955
[487] "Birlik, Sukun ve Nizam"**Milliyet,** 8 Eylül 1955

çıkan olaylardan sonra haksız duruma düşüldüğü ve vakurlu, sakin ve sabırlı olarak bunu atlatmak gerektiğini vurgulamıştır. [488]

Falih Rıfkı ise olayı büyük bir " kaza" olarak görerek döviz karşılığı alınan temel ihtiyaç maddelerinin tahribinden dolayı yakında kıtlık olabileceğinden ve bundan herkesin etkileneceğini iddia etmektedir.[489] Bir başka yazısında ise bu olaylardan bazı dersler çıkarmak gerektiğini söyleyerek bu dersleri şöyle sıralar:[490]

"1. Böyle hadiselerde idare ve emniyet sokağa süratle hakim olmalı İhmal ve kayıtsızlıkları ortadan kaldırmalıdır.

2.Hükümet içtimai tedbirler ve büyük şehirlerdeki disiplin meselesinde dikkatle durmalıdır.

3.İşsizlik ve sefaleti önleyici tedbirler almalı ve kızıl tehlikeyi etkisiz bırakmalıdır.

4.Halk polis emirlerine itaat etmeli, belediyeye uymalıdır.

5.Politika demagojisi sokaktan çekilmelidir.

Büyük şehirlerdeki emniyet kuvvetlerin arttırılması gerektiğini ve bu güçlerin her türlü siyasi tesirlerin dışında tutulmasını isteyen Falih Rıfkı[491], bir başka yazısında ise bazı İngiliz gazetelerinde çıkan ve bütün Hıristiyanlar'ın olaylardan etkilendiği konusundaki yazıya şiddetle karşı çıkmış ve " Türk halkının ruhunda böyle bir şey yoktur. Çapulculuğun dini-imanı da olmaz . Türkler de zarar görmüştür" demiştir.[492]

Vatan Gazetesi ise olaylarda teselli veren noktanın , vatandaşların büyük bir çoğunluğunun olayları iyi bulmaması,teessür göstermesi ve tahribatın "milli servet" olduğu konusunda hemfikir olduğunu göstermesidir[493],diyerek Vali ve Emniyet Müdürü zamanında müdahalede bulunmadıkları için sorumlu olduğunu belirtmiştir.[494]

Ahmet Emin Yalman, bir daha böyle olayların olmaması için yapılacak işleri şöyle sıralamıştır:

---

[488] " Bu Coşkunluklar Bizi Zayıflatır", **Cumhuriyet,** 8 Eylül 1955 ,Ek :5
[489] Falih Rıfkı Atay " Büyük Bir Kaza Gecirdik",**Dünya,** 8 Eylül 1955
[490] Atay, "Hadiselerden Alacağımız Dersler", **Dünya,** 9 Eylül 1955
[491] Atay " Hükümete Tavsiye ", **Dünya,** 10 Eylül 1955
[492] Atay "Bir İngiliz Gazetesinin Yanlışlığı", **Dünya,** 13 Eylül 1955
[493] Enis Tahsin Til" Teselli Veren Taraf" **Vatan,** 9 Eylül 1955
[494] İhsan Ada"Vali ve Emniyet", **Vatan,** 10 Eylül 1955,

"1.Komünist yuvalarını bulmak ve tasfiye etmek. 2.Büyük şehirlere daha fazla zabıta ve emniyet gücü temin etmek. 3.Dahilde ve hariçte güçlü bir hükümet otoritesi oluşturmak ve milli menfaatler de birlik olup, tenkitlerde yapıcı olmak.[495]

Yeni Sabah gazetesi aynı anda metotlu ve sistemli bir şekilde yapılan tahribat ve yağmaların, bir anlık bir heyecan ve galeyanın eseri olmadığını ve yapanların mutlaka bulunmasını isteyerek , İstanbul zabıtasında sorumlu olanların hesap vermesi gerektiğini yazmıştır.[496] Bir başka gün ise olaylardan sorumlu tuttuğu sol kesimi "komünist uşakları" nitelemesiyle, İstanbul halkının lanetle anacağını belirtmiştir.[497]

Türk Ulusunun en önemli özelliklerinden birisinin de onları birleştiren toplumsal duyguların güçlülüğü olduğunu belirten[498] Yeni İstanbul, olayların bitmesini takiben bütün milletçe partiler üstü olarak Türk Hükümeti'nin desteklenmesi gerektiğini ve bu sayede yıkıcı kuvvetlerin üzerine büyük bir güçle gidilebileceğini yazmıştır.[499]

9 Eylül tarihli Milliyet Gazetesi'nde Peyami Sefa olaylarla ilgili genel bir yargı belirterek şöyle demiştir:[500]

"1. Hadise önceden hazırlıklı tahrip metotlarına vakıf, tahrip vasıtalarına sahip, teşkilatlı ekipler tarafından idare edilmiştir.

2.Bir çok müşahidin beyanıyla tahrip ekiplerinin önünde giden iki kişi hep yol göstermiştir. Üstünde tabela bile olmayan dükkanların kime ait olduğu önceden tespit edilmiştir.

3.Birbirinden uzak yerlerde aynı zamanda, aynı metot ve vasıtalar kullanılmıştır.

4. Hadiselerde altı gurup vardır. 1-)Tahrikçiler, 2-)Kılavuzlar ve Öncüler 3-) Tahripçiler 4-) Yağmacılar ve çapulcular 5-) Sadece milli heyecanla hareket eden nümayişçiler 6-) Tarafsız vatandaşlar

---

[495] Ahmet Emin Yalman ", Tehlike Kaynakları",**Vatan,** 12 Eylül 1955
[496] "Mesulleri Bulmak Lazım",**Yeni Sabah,** 9 Eylül 1955
[497] Müşerref Hekimoğlu," Komünist Uşakları Lanetle Anacağız" **Yeni Sabah,** 11 Eylül 1955
[498] M. Nermi, "Sokağın Tehlikeleri", **Yeni İstanbul,** 10 Eylül 1955
[499] M. Nermi ,"Sokak Kasırgaları Dindikten Sonra", **Yeni İstanbul,** 11 Eylül 1955
[500] Peyami Sefa,"O Geçenin Hakikatleri", **Milliyet,**9 Eylül 1955

5.Tahrikciler halkı iki şekilde kışkırtmıştır. 1. Yunanlara karşı duyulan infial 2. Zenginlere karşı duyulan kin"

Türk basınında polis ve zabıta görevini yapmadı genel kanısına Hürriyet gazetesi karşı çıkmıştır. Hürriyet Gazetesi, o gece Türk polisi ve zabıtasının vazifesini yapmadığı rivayetinin milli bir kanaat halini alması durumunda bu daha büyük olaylara sebebiyet vererek emniyet ve asayişin bozulmasına yol açacağını iddia etmiştir. Buna kanıt olarak da Menderes'in Meclis toplantısında Türk zabıta ve polisinin elinden gelen gayret ve fedakarlığı yaptığı hususundaki teminatı göstermiştir.[501]

6/7 Eylül olaylarını Türk Milletinin efendiliğine ve karakterine yakıştıramayan Tercüman Gazetesi olayın maddi yönünden çok memleketin itibarına verilen zararı üzerinde durmuştur. Çünkü olayların dünyada Türkiye aleyhine yankılar uyandıracağı ve hükümetin bir çok sorunla karşılaşacağı düşünülmüştür.[502]

6/7 Eylül olaylarından sonra Türk hükümetinin Yunanistan'a el uzatmasına karşılık, Yunan Başbakanı Karamanlis'in 17 Aralık günü Yunan Gazeteleri ile Atina radyosundan yayınlanan demecinde, Türk-Yunan ilişkilerinin düzelebilmesi için ileri sürdüğü şartlara Türk basını şiddetle karşı çıkmıştır. Zafer Gazetesi bu şartlarla ilgili olarak yayınladığı baş yazısında sadece tazminat sorunuyla Yunanistan'ın ilgilenebileceğini, fakat Türkiye'deki Rumlar'ın gelecekleriyle ilgilenemeyeceğini söyleyerek karşı çıkmıştır.[503]

Dünya Gazetesi'nde Falih Rıfkı Atay , Yunan isteklerini kabul etmek için eski kapitülâsyon rejimine dönmek gerektiğini, Yunanistan'ın Türkiye'deki Rumları bırakıp, Batı Trakya'daki Türklere eşit vatandaşlık muamelesi yapması gerektiğini söyleyip, Yunan idarecilerini" sapıklar " olarak vasıflandırmıştır.[504]

---

[501] Şükrü Kaya, " Türk Polisi ve Zabıtası", **Hürriyet,** 14 Eylül 1955
[502] " Efendiliğimize Yakışmayan Hareketler" ,**Tercüman,** 9 Eylül 1955
[503] "Yunanlılarla Yeni Meselelerimiz", **Zafer,** 23 Aralık 1955
[504] Falih Rıfkı Atay, "Yunanistan Yolunu Şaşırmıştır", **Dünya,** 25 Aralık 1955

F-6/7 EYLÜL OLAYLARI ve TBMM GÖRÜŞMELERİ

6-7 Eylül olayları TBMM'de yeterince görüşülmemesine rağmen, konu olayları izleyen 6 ay içinde Meclis'te başlıca 4 oturumda tartışılmıştır.[505] Meclisin İlk toplantısı Cumhurbaşkanlığı'nın 7 Eylül 1955 günü yayınladığı bildiriyle TBMM'yi 12 Eylül'de olağanüstü toplantıya çağırmasıyla olmuştur.[506]

1 .Sıkıyönetimin (Örfi İdarenin) Onaylanması Hakkında

Meclisin 12 Eylül toplantısında söz alan Başbakan A. Menderes yaptığı konuşmada [507] olayları tahlil etmiş hükümet kuvvetlerinin duruma hakim olmak için üzerine düşeni yaptığını belirtmiş , olayların nedenleri olarak da 28 Ağustos katliam haberlerinin Türk kamuoyunda uyandırdığı heyecanı belirtip, Selanik olayının ve nümayişler sırasındaki "birtakım kötü niyetli kişilerin " faaliyetlerini göstermiştir:

"Bu hareket dünyanın her tarafında görülen nezaket dairesindeki gençlik nümayişi altında vuku buldu. Efkar o derece hazırlanmıştı ki , adeta bir psikoz tüm memleketi ruhları ve vicdanları istila etmişti. 28 Ağustos Kıbrıs'ta bir katliam vuku bulacağı şayialar ve haberleri bütün vicdanları tehyiç eylemiştir. Bunu haklı bir protesto ile karşılamak için birtakım gayretler sarf ediliyor olduğu düşünülebilir. Birtakım teşekküller faaliyette bulunuyordu. Talebe cemiyetleri , Kıbrıs cemiyeti ve bu kabil daha başka teşekküller gibi mevcut kanunlarımızın himayesi altında kurulmuş olan cemiyetler , birtakım muzır eşhasın , muzır faaliyetleri , meşruiyet kisvesini ve siperini teşkil eylemiş oldular."

Menderes konuşmasının devamında olaylarda güvenlik kuvvetlerinin de görevlerini yaptıklarını , haklı bir şekilde gösteri ile başlayan gençlik hareketinin birden bire " inbisat " ederek mahiyetini değiştirdiğini , zarara uğrayan vatandaşların bu zararlarının derhal tamiri için hükümetçe gerekli tedbirlerin alınacağını söyledikten sonra , Yunanistan'a karşı dostluk eli uzatmıştır.

---

[505] "6/7 Eylül dosyası" , a.g.d. s.143 .
[506] **Ayın Tarihi** , Eylül 1955 , sy. 262 , s. 69.
[507] Tam Metin bkz. **Ayın Tarihi** Eylül 1955 , sy. 262 , s. 70-72.

Başbakan Menderes 24 Ağustos 1955 konuşmasında Yunanistan'a karşı sert bir tavır almıştı. Şimdi ise 6/7 Eylül olaylarının etkisiyle bunu değiştiriyor ve Yunanistan'a el uzatıyordu. Bu iki durumu çelişki olarak gören ve bu durumda hangisini daha samimi kabul etmek gerektiğini ortaya atan yazarlarımız olmuştur.[508]

TBMM'nin öğleden sonraki toplantısında ilk sözü , CHP Genel Başkanı İsmet İnönü aldı ve yaptığı konuşmada [509] olayları "Yine bir felaket" olarak nitelendirdikten sonra gerekli tedbirlerin alınmamasından ötürü hükümeti sorumlu tutarak şunları söyledi :

"Cemiyet hareketlerinde taşkınlıklar çıkabilir. Bunlar birtakım zararlar da verebilirler . Ancak bu hareketler vatandaşı koruyan kanun kuvvetlerinin kudretli müdahalesi ile karşılanır. 6/7 Eylül hadiselerinin çok hazin tarafı tecavüz edenlerin coşkun hissiyat ile kendini kaybetmişler halinde değil, adeta hiçbir mani karşısında bulunmayan rahatlık ve kolaylık içinde işlerinin gören insanlar olarak görünmeleridir."

İnönü'nün 12 Eylül'deki konuşması kısa , öz ve hatta birleştiricidir. Öyle ki iktidara elbirliği eli uzatan itidali sözlerdir. [510] İnönü meclisin 12 Eylül toplantısında bir önerge vererek hükümetin sorumluluğu meselesinin incelenmesi amacı ile meclisin bu olağanüstü toplantısının bir oturumla sona ermemesini daha birkaç oturum devam etmesini istemiştir. Ayrıca Sıkıyönetimin Ankara'da gerekli olmadığı için kaldırılmasını önermiş, ancak bu isteklerin hiçbirisi kabul edilmemiştir.

Daha sonra Cumhuriyetçi Millet Partisi meclis grubu adına söz alan Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin olayları bir "facia" olarak nitelendirmiş , yapılan tahriklere rağmen sistemli bir yağmacılık hareketinin meydana gelmemesi üzerinde durarak , bunun için bir "tertip" eseri olduğunu söylemiştir. Hükümetin sorumluluğu üzerinde durmuş, sıkıyönetimin devamını lüzumsuz görerek meclis toplantılarının devam etmesi teklifinde bulunmuştur. [511]

---

[508]Armaoğlu bu durumda 24 Ağustos konuşmasını gerçeğe daha yakın bulmaktadır. Bkz. Armaoğlu , a.g.e. , s. 168 .

[509] **Ayın Tarihi** , Eylül 1955 , sy 262 , s 73.

[510] Şevket Süreyya Aydemir , **2. Adam** , c 3 , (1950-64) , 3.baskı , İstanbul , 1980 , s. 190-191 .

[511] **Ayın Tarihi** , Eylül 1955 , sy. 262 , s. 74.

Yine Kırşehir'den CMP milletvekili Osman Alişiroğlu , hükümeti daha açık ve sert bir şekilde itham etmiş ve hükümetin istifa etmesini istemiştir. [512]

Daha sonra söz alan Burdur Milletvekili Mehmet Özbey , Eskişehir - Ali Fuat Cebesoy , Manisa - Hikmet Bayur , Diyarbakır - İhsan Hamit Tikrel , Seyhan – Sinan Tekelioğlu , İstanbul – Hamdullah Suphi Tanrıöver , İzmir – Mehmet Ali Sebük , 6/7 Eylül olayları karşısında Türk Ulusunun duyduğu büyük teessür ve nefret hislerine tercüman oldular , bunun bir tahrik ve tertip eseri olduğunu belirttiler . [513]

Ayrıca söz alan azınlık milletvekillerinden İstanbul Milletvekili Zakar Tarver olayların önemi üzerinde durarak "Hadise, Müslim Gayr-i Müslim farkından ileri gelmiştir. Bir taassup ve bir gericilik cereyanının ta kendisidir." demiştir. [514]

Antalya Milletvekili Burhanettin Onat , Trabzon – Selahattin Karayavuz ise Sıkıyönetimin lüzumu üzerinde durarak olaylarda Türk Ulusunun hiçbir alakası olmadığını , bunun komünist bir teşkilatın eseri olduğunu belirttiler. DP Rum asılı milletvekili Aleksandros Haçopulos 6/7 Eylül olayları dolayısıyla Meclisin olağanüstü toplantıya çağrılmasına ve olaylar hakkında mecliste kararlar alınmasından duyduğu minnet ve şükranı belirttikten sonra Başbakan ve bakanlara gösterdikleri yakın alakadan dolayı teşekkür etti. [515] Devamında ise anayasa gereği Türkiye'de din ve ırk ayırt etmeksizin herkesin Türk Vatandaşı olduğunu belirtmiş basın ve emniyet güçlerinin olaylardaki tavırlarından örnekler vererek konuşmasını bitirmiştir.

Hükümet adına kürsüye gelen Başbakan Yardımcısı Fuat Köprülü de özetle şunları söyledi [516] :

"Böyle bir felaket bütün Türk Milletini üzmüş , maddi ve manevi zararları milletin her ferdi vicdanında hissetmiştir. Bütün mebuslar tesanüt içinde bulunmalıdır. Hadiselerden hükümetin haberi evvelden vardı. Ancak zamanı belli değildi. Her türlü tertibat alınmıştı. Hükümette kusur ve lakayitlik yoktur. Olayları ve Selanik'teki bomba olayı komünist unsurların eseridir.

---

[512] **Ulus** , 13 Eylül 1955
[513] **Ayın Tarihi** , Eylül 1955 , sy. 262 , s. 74.
[514] Aydemir , a.g.e. , s 188.
[515] "6/7 Eylül dosyası" , a.g.e. , s 144 .
[516] **Ayın Tarihi** , Eylül 1955 , sy 262 , s 76 – 77.

Hadisenin olmasında gençlerin hassasiyetini basın ve muhalefet kışkırtmıştır. Hadiselerden sonra hükümet bütün tedbirleri almıştır , hadiseye katılanlar süratli ve şiddetli cezalandırılacak zarar görenlerin zararı ödenecektir". Köprülü konuşmasında basın ve muhalefeti suçlaması tepki almıştır. Esas önemli olan ise çıkan olaylardan "Hükümetin haberi evvelden vardı" sözü DP hükümetini zor duruma düşürmüştür. [517] Öyle ki yıllar sonra bile 6/7 Eylül olaylarının tertipçisi DP hükümetidir tezini savunanlar hep bu konuşmaya atıfta bulunmuşlardır. [518]

Konuşmalardan sonra Bakanlar Kurulunun 7 Eylül' de ilan ettiği sıkı yönetim(Örfi İdare) kararı TBMM'ce tasdik edildi[519]. Daha sonra sıkıyönetimin ilanı tarihinden itibaren üç ilde altı ay süreyle devam etmesine karar verildi. [520] Daha önce belirttiğimiz gibi CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün verdiği Meclisin oturumlara devam etmesi ve sıkıyönetimin Ankara'da kalkması yolundaki önerge reddedilmiştir.

2-Yeni Hükümet Programı Hakkındaki Görüşmeler

15 Ekim'de toplanan DP Büyük Kurultayı'nda basına ispat hakkı tanınmasını isteyen 9 Milletvekili partiden ihraç edilmiş , aynı nedenle 10 Milletvekili de istifa etmişlerdir. Kabinede bulunan 3 bakan da yolsuzluktan ötürü suçlamaya tabi tutulunca bütün kabine toptan istifa etmiştir. Ancak Adnan Menderes yeni kabineyi kurmak için tekrar güvenoyu alınca , kabineyi kurma görevi yine kendisine verildi.

Yeni Menderes kabinesinin programı TBMM'de 16 Aralık 1955 günü müzakere konusu oldu. Toplantı açılınca ilk sözü CHP Genel Başkanı İsmet İnönü almış , yaptığı konuşmada ağırlığı daha ziyade 6/7 Eylül olayları üzerinde durmuştur. [521]İnönü : "Başbakanın 24 Ağustos'ta hemen hemen harpten bahseden alarm işareti iç ve dış politikamızı son derece gergin hale getirmiştir ", sözleri ile 6/7 Eylül olaylarını doğuran gergin havanın nedeni olarak Menderes'in 24 Ağustos'ta yaptığı konuşmayı göstermiştir. Ancak

---

[517] **Akşam** , 13 Eylül 1955
[518] Aydemir , a.g.e. , s 189 .
[519] Sıkıyönetim altındaki İstanbul,Ek :6
[520] Karar Metni için bkz. Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete 13 Eylül 1955 , sy 9102
[521] Tam metin bkz. **Ulus** , 1 Aralık 1955 ,

daha önce de belirttiğimiz gibi Menderes'in 24 Ağustos nutkunu tasvip edenlerin başında İsmet İnönü de [522]bulunuyordu. CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek de 26 Ağustos'daki demecinde Menderes'in konuşmasını geç kalmış bir hareket olarak nitelendirmişti. [523]

İsmet İnönü 24 Ekim'de İzmir'de Yunan Konsolosluğu'nun yeni binasının açılış töreninde hükümetin bir bakanla temsil edilmesini tenkit ederek şunları söylemiştir:

"İnsanlar arasında fert ve cemiyet , Millet ve devlet olarak özür dileme adeti vardır. Özür dilemenin ölçüsü ve usulü son derece nazik bir takdir meselesidir. 24 Ekim'de İzmir'de yapılan muamele milletlerarası hadiselerle emsali görülmemiş derecede haksız bir ölçüdedir. Haksız merasim usulleri milletimizi yaralamış ve çok zararlı olmuştur. "

6/7 Eylül olaylarını Yunanistan'ın Türkiye aleyhinde bir propaganda konusu olarak istismar etmesine yaradığını belirten İnönü şöyle demiştir :

"6/7 Eylül'den sonra Yunanistan bu vukuatı aleyhimizde haksız ve mübalağalı bir surette istismar etmiştir. Yunanistan Kıbrıs davası sebebiyle Türkiye aleyhinde son derece kışkırtıcı bir tehdit ve tahrik siyaseti takip etmiştir. Biz, milletçe Kıbrıs Türklerinin kaderinden ve NATO azası olarak ta Orta Doğu'da emniyet ihtiyacı tesiriyle ciddi bir endişe içerisindeyiz. Vaziyette bir dereceye kadar teselli veren taraf Türk milletinin kusuru olmadığını medeniyet aleminde ve müttefik milletler nezdinde anlaşılmaya başlanmasıdır. "

6/7 Eylül olaylarının etkisiyle hükümetin Kıbrıs konusunda da atalet içinde olduğunu belirten İnönü yine sözü hükümetin sorumluluğuna getirerek :

"6/7 Eylül vukuatı daha akşam saat 19:00'da yağma ve tahrip edici karakterini meydana çıkarmıştır. Devlet reisi ve başvekilin 6 Eylül akşamı İstanbul'dan ayrıldıkları vakit vukuattan ilk haberleri almamış oldukları farz edilemez . Demek Haydarpaşa'dan ayrıldıkları zamanki hadiseler ölçü içinde idi. Ancak Sapanca'ya vardıkları zaman ölçülerin kaçırılmış olduğuna hükmedilmiştir... Hülasa büyük facia ve hükümetin büyük suçu en hafif tabiri ile şudur: Vatandaş ve yabancı İstanbul ve İzmir sakinlerinin emniyeti korunmamıştır. İşte vukuat ile bu kadar yakın mesuliyet ilişiği olan ve hatta

---

[522] **Hürriyet** , 26 Ağustos 1955
[523] **Hürriyet** , 27 Ağustos 1955

ağır suçlusu olması muhtemel olan bay Adnan Menderes'in tahkikatta amir ve hakim bulunması , kati olarak anormal , tehlikeli derecede yanlış bir yoldur ... 6/7 Eylül vukuatında vahim suretle mesul olan bay Adnan Menderes'in hükümetin başından ayrılması lazımdır... 3. Adnan Menderes hükümeti hakkında er geç meclis tahkikatı açılması zaruri ve mukadderdir. Bu vaziyette iken onun dördüncü kabinesini teşkille memur edilmesi hakiki bir talihsizliktir. "

İnönü demek istiyor ki , hükümet gençliğin protestosundan ve mitinginden haberdardır. Bunu tasviple karşılamıştır. Fakat miting ölçüsünü kaçırıp, mahiyet değişince hükümet durumu kontrol altına hemen alamamıştır.

CMP grubu adına konuşan Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı da polisin, vatandaşı dağıtmak için coplarını kullandığını hiçbir gazete haberinde görmediğini söyleyerek , emniyet kuvvetlerinin görevlerini hakkıyla yapmadığını belirtmiştir. [524]

Başbakan A. Menderes'in yaptığı konuşma ise hem hükümet programı hem de yapılan saldırılara cevap niteliğinde olmuştur. Menderes, mitingin hükümet tarafından teşvik ve hatta tertip olduğu iddiasını kesinlikle reddetmiş ve şöyle demiştir:

"Herhangi bir Türk hükümetini mazide dahi olsa , böylesine tedbirlere girişebileceği ihtimalinin bir meclis kürsüsünden hatırlara getirilmesini bile çok vahim bir hadise olarak kabul ederim."[525] İzmir'deki 24 Ekim töreni konusunda ise Menderes:

"Bir taziye ve tazmin hiçbir zaman küçültücü bir hareket değildir. Türk milleti gibi ahlaki necabete ve uzun siyasi ananelere sahip bir milletçe bir devletin bayrağı hakarete uğradığı takdirde , o hakareti tazmin yolunda ihtiyar olunacak hatta hareketin tasvip edilmeyeceğini ve bunun bir tahrik vesilesi yapılabileceğini sanmak sureti katiye de hatalıdır" şeklinde konuşarak, Kıbrıs sorununa ilişkin de şöyle konuşmuştur : " Eğer vaktiyle 12 adanın stratejik ve jeopolitik ehemmiyeti bakımından bazı tedbirler alınmış olunsaydı , Kıbrıs'ın bugünkü durumu jeopolitik ve stratejik bakımından bu

---

[524] "6/7 Eylül dosyası" a.g.d. , s 145.

[525] **Ayın Tarihi** , Aralık 1955 , sy 264 , s 46 – 47.

derece ehemmiyet arz etmiştir. " İnönü konuşmasında sıkıyönetim altındaki illerde vatandaşların bazı haklardan mahrum ve mahkum olduklarını iddia etmişti.

Buna cevaben de Menderes :

"...Bay Adnan Menderes'in eline bir de sıkıyönetim geçti buyurdular. Ben İsmet Paşa'nın elinden sıkıyönetimin düştüğünü hiç görmedim..." diyerek Milli Şef dönemine atıfta bulunmuştur.

Daha sonra yapılan oylama ile dördüncü Menderes kabinesi güvenoyu almıştır.

3- Başbakan ile İçişleri Bakanı Hakkında Meclis Tahkikatı Açılması Teklifi Görüşülmeleri

CHP Kars Milletvekili Mehmet Hazer 26 Aralık 1955'de TBMM Başkanlığına verdiği önergede , "6/7 Eylül müessif hadiselerin vukuunun önlenememesi ve İstanbul valisinin bu hususta aldığını ifade ettiğini önleme tedbirlerinin tatbik edilmemesi " sebebiyle Başbakan ve İçişleri Bakanı hakkında soruşturma açılmasını istemiştir. [526]

DP Meclis Grubu kendi aralarındaki toplantıda bu konudaki görüşlerde ayrılıklar olmuştur. Bazı DP milletvekilleri hükümetin temize çıkması için bu soruşturmanın açılması gerektiğini söylemişlerse de çoğunluk bunu reddetmiştir. [527]

Meclisin 13 Ocak toplantısında ilk önce CMP'den Kırşehir Milletvekili Osman Bölükbaşı ilk sözü alır ve sözüne 17 Eylül 1955 tarihli New York Times gazetesinin dördüncü sayfasının üçüncü sütunundan çevrilen şu satırlarla başlar : " 6/7 Eylül gecesi İstanbul 'da dehşet havası eserken Birleşmiş Amerika Başkonsolosu Arthur Richard Amerika Dışişleri Bakanlığına bir seri gece hareketi telgrafları yollamıştır. Bunların birincisinde şöyle deniliyordu : 'Tahribat çok büyük , durum çığırından çıkmış bir halde görünüyor. Ne polisin nede askeri kuvvetlerin duruma hakim olmak için bir teşebbüste bulunduklarına dair hiçbir emare yok. Polis hiçbir şey yapmadan durur , hatta halkı teşci ederken bir sürü dükkanların yağma edildiğine gözlerimle şahit oldum. " Burada Bölükbaşı ABD'nin çok saygın bir

---

[526] **Ayın Tarihi** , Ocak 1956 , sy 266 , s 95

[527] Tartışmalar için bkz **Hürriyet** , 11 Ocak 1955

gazetesinde çıkan bir yazıyı okumakla haklı olduğunu tasdik ettirmek istemiştir.

CHP adına söz alan Malatya Milletvekili Müvit Yetkin hükümetin sorumlu olduğunu göstermek için bazı deliller ortaya atmıştır. Bu delilleri şöyle sıralayabiliriz.[528]:

"6/7 Eylül hadiseleri o gün doğmuş bir ayaklanma değildir. Bir hazırlık devresi vardır. Bu hazırlık hedeflerin tespiti , ekiplerin tertibi , sevk ve idaresi , tahrip için lüzumlu alat ve edevatın tedarik edilmesidir...Hadiseler İstanbul ve İzmir'de aynı anda olduğu gibi İstanbul'da birbirinden uzak semtlerde de aynı anda başlamıştır. Her türlü nakil vasıtası kolaylıkla ve bol miktarda bulunmuştur. Elebaşı olanların ellerinde listeler bulundu... Çok önceden muhtarlardan Gayr-i Müslim vatandaşların adresleri alınmıştır. Valiye göre tertibat alınmış olmasına rağmen , yağma ve tahrip önlenememiştir... Zabıta ve emniyetten hiç kimsenin burnunun dahi kanamamış olması halkın heyecanını artırmış ve böylece hükümetin iştiraki açıkça görülmüştür. "

Başbakan Menderes , hükümeti savunan bir konuşma yaparak , 6/7 Eylül olaylarının kaynağını ve sebeplerini daha önceki konuşmalarına benzer şekilde açıklamıştır :

"Hadise evvela Kıbrıs'ta yapılmış olan tahrikattan Papaz Makarios' un tahrikli hareketlerinden , propagandalarından , mitinglerinden başlamıştır. Hadise maalesef dostumuz ve müttefikimiz olan Yunan hükümetinin Papaz Makarios 'un propaganda ve tahrikler neticesinde alınır düşüncesine inanmış olması yüzünden bu gibi hareketlere müsamaha göstermiş olmasından dolayı başlamıştır. Hadise Yunan gazetelerinin Türk efkarı umumiyesinin son derece şiddetle tahrik edecek neşriyatlarını aylar ve aylardan beri devam ettirmiş olmasından başlamıştır. Bunları haklı veya haksız münakaşa etmeyeceğim. Fakat hadisenin asıl sebebi olarak nazar-ı itibariye almak mecburiyetindeyiz . Yunan gazetelerinin son derece tahrikli olan bu neşriyatına matbaatımızın bir seneden beri şiddetle mukabele etmesi ve

---

[528] "6/7 Eylül dosyası" a.g.d. , s 146 .

hatta bu hususta milli heyecanı refte refte coşturması hadisesini bu hadiselerle alakalı olmaktan uzak mutalaa edemezsiniz. " [529]

Açıklama ve tartışmalardan sonra TBMM meclis soruşturması açılması hakkındaki önergeyi reddetmiştir.

4- Hükümetin İsteğiyle Zararların Karşılanması İçin Çıkarılan Yasa Hakkındaki Görüşmeler

6/7 Eylül olayları, TBMM'nin 28 Şubat 1956 günkü toplantısında bu olaylarla ilgili olarak hükümet tarafından teklif edilen iki yasa tasarısı dolayısıyla görüşülmüştür. Bu yasalar üzerinde fazla tartışma olmamıştır.

İzmir Milletvekili Behzat Bilgin olaylardan sonra Yunan gazetelerinde Türkleri aşağılayıcı haberlerin çıktığını , bunları kesinlikle kınadığını ve buna hakları olmadığını belirtmiştir. İstanbul Milletvekili Aleksandros Haçopulos ise Rum Patrikhanesi'nin Ruslar'la işbirliği içinde iddialarını reddederek, bu söylentileri çıkaranları ispat etmeye davet etmiştir. Tartışmalardan sonra yasa önerisi madde madde oylanarak muhalefet ve iktidar müsbet oylarıyla kabul edilir.[530]

"6/7 Eylül 1955 tarihinde İstanbul ve İzmir'de meydana gelen olaylarda zarar görenlerin zararlarının ödenmesi hakkında yasa maddeleri şöyledir :

Madde 1 - 6/7 Eylül 1955 tarihinde İstanbul ve İzmir'de vuku bulan hadiselerden zarar gören hakiki ve hükmi şahısların icra vekilleri heyetince kabul edilecek esaslar dairesinde tespit edilecek zararlarını ödemeye hükümet mez'un kılınmıştır. Ancak bu miktar , 60 milyon lirayı geçemez.

Madde 2 – Birinci maddede yazılı ödemeler Maliye Vekaletince verilecek bir sene vadeli ve faizsiz hazine bonolarıyla da yapılabilir.

Madde 3 – Vadesi geldiği tarihten itibaren bir sene zarfında tediyeye ibraz edilmeyen bonolar hazine lehine mürur-u zamana uğrar.

Madde 4 – Bu kanun neşri tarihinden itibaren meriyete girer.

Madde 5 – Bu kanun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur."

---

[529] **Ayın Tarihi** , Ocak 1956 , sy 266 , s 102- 104.
[530] **Ayın Tarihi** , Temmuz 1956 , sy 272 , s 80-84.

Diğer yasa ise zarar görenlere her ne şekilde olursa olsun, yapılan yardımların gelir ve kurumlar vergilerinden muaf tutulmalarına dair olan yasadır. [531]

Her iki yasa da bütün milletvekilleri ve partiler tarafından hoşnutlukla karşılanmış ve olayların maddi zararlarının tamiri amacını güden bu hükümet hareketini desteklemişlerdir.

G-YASSIADA MAHKEMELERİNDE 6/7 EYLÜL OLAYLARI DAVASI

27 Mayıs 1960 İhtilali ile iktidardan uzaklaştırılan DP'ye mensup hükümet, parlamento üyeleri, bunların sorumluluklarına katılan bazı parti görevlileri ve devlet memurları hakkında Yassıada' da 14 Ekim 1960 – 15 Eylül 1961 tarihleri arasında yargılamalar yapıldı. Milli Birlik Komitesi tarafından 18 Haziran 1960'da bir " Yüksek Adalet Divanı" kuruldu. Adli, idari ve askeri kesimdeki yargıçlardan oluşan askeri komite tarafından bir başkan (Salim Başol) , 8 asil (Selman Yörük, Rıza Tunc, Abdullah Üner, Hıfzı Tüz, Hasan Gürsel, Mehmet Çokgüler, Vasfi Göksu, Ali Doğan Toran) ve 6 yedek üye ile 1 başsavcı (Ömer Altay Egesel) ve 5 Yardımcısından oluşan özel bir mahkeme kuruldu.

Yassıada Mahkemelerinde 592 kişi sanık olarak 19 dava dosyasından yargılanmıştır. Bu dosyalardan birisi de konumuz olan ve 19 Ekim 1960- 15 Ocak 1961 tarihleri arasında 20 oturum süren 6/7 Eylül olayları davasıdır.[532]

Yassıada Mahkemesi yüksek soruşturma kurulu, 6/7 Eylül olaylarından dolayı 11 sanığı yargıladı. Bunlar Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Başbakan Yardımcısı Fuat Köprülü, İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay, İzmir Valisi Kemal Hadımlı, İstanbul Emniyet Müdürü Alaeddin Eriş, Selanik Başkonsolosu Mehmet Ali Balin, Baş Konsolos Yardımcısı Mehmet Ali Tekinalp, Hukuk Fakültesi Öğrencisi Oktay Engin ve Gümülcine Türklerinde Hasan Uçar'dır.

---

[531] **Ayın Tarihi** , Şubat 1956 , sy 267 , s 205 – 206.

[532] Bu konuda geniş bilgi için bkz. Hulusi Dosdoğru, **6/7 Eylül Olayları** , İstanbul, 1993

Bu dava eski hükümet üyelerinin Kıbrıs anlaşmazlığı konusunda Türk görüşünü kabul ettirmek için 6/7 Eylül 1955'de İstanbul halkını Rum azınlığa karşı saldırılarda bulunmaya kışkırtmakla suçlandığı davadır. Sanıklardan Bayar, Menderes ve Zorlu ayaklanma emrini vermekle, Köprülü planı desteklemek ve meclisten hükümetin kanunsuz hareketlerini savunmakla, İstanbul ve İzmir valileri, İstanbul Emniyet Müdürü ise can,mal güvenliğini koruma görevini yerine getirmemekle , eski Selanik Başkonsolosu ve yardımcısı ile diğer sanıklar ayaklanmaları doğuracak bir olaya sebebiyet vermekle suçlandılar.

Biz bu araştırmamızda bütün davayı tanıkların ve sanıkların ifadelerini uzun uzun anlatmaya çalışmayıp kısa özet halinde vereceğiz.

Yüksek Soruşturma Kurulu 21 Eylül 1960'da Hayrettin Şakir Perk'in başkanlığında hazırlanan 7 numaralı soruşturma kurulu raporunda 6/7 Eylül olaylarına ait tahkikat sonucu şunları saptamıştır. [533]

"-Kıbrıs Türktür Cemiyeti Kıbrıs konusunda geniş çaplı propaganda yapmıştır.

-Bazı gazeteler kışkırtıcı haberler yazmışlardır.

-Başbakanın 24 Ağustos konuşması ağır ve serttir.

-İstanbul Valiliği emniyet tedbirlerini almıştır.

-Bomba olayı Menderes'in talimatıyla öğle ajansına yetişmiş ve İstanbul Ekspres Gazetesi'nin 2.baskısında yayınlanmıştır.

-Çıkan olayların sorumlusu olarak komünistler ve Kıbrıs Türktür Cemiyeti mensupları gösterilmiş, İstanbul'da 6.000, İzmir'de 165 kişi tevkif edilmiştir.

-Zamanında tedbir alınmadığı için nümayişler sonunda 3 kişi ölmüş, 30 Kişi yaralanmış, 73 kilise, 1 havra, 8 ayazma, 2 manastır, 3.584 ü Rumlara ait olmak üzere 5.538 gayri menkul tahrip ve yağma olunmuştur.

-Olayları Bayar ve Menderes komünistlere yüklemesine rağmen ,1. İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nün hazırladığı fezlekede komünistlerin alakaları olmadığı tespit edilmiştir. 2.Sıkıyönetimin Komutanlığının tahkikat raporu sonucu tutuklanan komünistlerin hiç biri ceza almadan serbest bırakıldı.

---

[533] Zihni Kanmaz, **6/7 Eylül Davasında Kararname ve Menderes'in Müdafaası,** İstanbul, 1960, s.3-19.

3.Milli Emniyet Müfettiş raporunda da komünistlerin herhangi bir alâkasının tespiti edilemedi.4. Yargılanan Kıbrıs Türktür Cemiyeti mensuplarının olaylarının tertip, tahrik ve teşviki olmadığı saptanmıştır.

-İçişleri Bakanı Gedik , vilayetteki toplantıda gösterileri milli bir galeyan ve gençliğin güzel bir toplantısı diye tarif etmiştir.

-12 Eylül 1955 tarihli meclis gurubu toplantısında Namık Gedik'in konuşması Menderes tarafından önlenmiştir.

-Yine mecliste Köprülü olayların çıkacağından hükümetin haberi olduğunu açıklamıştır.

-Milli Emniyet raporunda 6/7 Eylül olaylarını C. Bayar'ın telkin ettiği bildirilmiştir.

-Komisyonların tespitlerine rağmen zarar ziyan için sadece Rumlara 27.014.479 lira ödenmiştir.

-Bombayı attığı iddia edilen Oktay Engin Selanik Bidayet Mahkemesinde gıyaben yargılanmış ve 3 yıl 6 ay hapse mahkum edilmiştir."

Esas hakkında mütalaada ise Baş Savcı Altay Ömer Egesel 33 sayfa tutan iddianamede geniş ölçüde kararnameyi tekrarlamıştır. Sonuç olarak iddianame: Sözkonusu 4 politikacının(Namık Gedik[534]), TCK nun madde 141'e aykırı bir cemiyet kurduklarını, Selanik sanıklarının da " bu fiile asli şekilde iştirak" ettiklerini, 3 Yöneticinin" cemiyete dahil oldukları anlaşılmakla beraber, hadiseleri men etmemek suretiyle vaki müzaheretlerinden dolayı " hepsinin hareketlerine uyan hükümlere göre cezalandırılmasını istemektedir.[535]

Savunmayı avukat Burhan Apaydın ve Talat Asal yapmıştır. Apaydının taktiği baş savcının eleme yöntemiyle 4 örgütten birini suçlama mantığını çürütmeye yönelik olmuştur. Apaydın komünistlerin, CHP'nin ,Kıbrıs Türktür Cemiyetinin bu olayların tahrik ve tertibinde yer alabileceğini iddia ederek olup bitenlerden hükümetin ve DP'nin çıkarı olamayacağını söylemiştir. Olayların sorumlusu olarak " dedelerimizin hicranıdır" diyerek 300 yıldan beri devam eden Türk-Rum nefreti gün yüzüne çıkmış ve şuura yükselmiştir

---

[534] Namık Gedik İntihar ettiği için yargılanamadı.
[535] 6/7 Eylül olayları dosyası, a.g.d., s.26.

söylemiyle savunmasını yapmıştır. Yine Apaydın'a göre iddialar kanıttan yoksun, dinlenen tanıklar ise yanlıdır.[536]

Duruşmalar sonunda Selanik olayları ile ilgili olduğu gibi, Köprülü ve Gökay aleyhine sürülen isnatlar da ispat edilemedi. Bayar'a yöneltilen isnatlar ise anayasanın 41.maddesine göre:" Cumhurbaşkanı sadece vatana ihanet veya şahsi meselelerden dolayı yargılanabilir," hükmünce dava düşmüştür. Menderes ve Zorlu ile ilgi olarak iddia makamı ; Türklerin Kıbrıs davasındaki durumlarını güçlendirmek için ufak bir nümayişi gerçekten tasarladığını ve polisin nümayişçilere karışmamak için emir aldığına dair hatırı sayılır fer-i deliller ortaya koyuldu.

5 Ocak 1961'de kararlar açıklandı. Sanıklardan Celal Bayar, Fuat Köprülü, Mehmet Ali Balin, Mehmet Ali Tekinalp, Hasan Ucar, Oktay Engin'in beraat ine karar verildi. Yine sanıklardan Fahrettin Kerim Gökay ile Alaettin Eriş'in haklarındaki amme davasının ortadan kaldırılmasına karar veren mahkeme sanık Kemal Hadımlı için 4 ay 15 gün hapis ve 75 lira ağır para cezası verdi. Esas cezayı ise sanıklardan Adnan Menderes ve Fatin Rüştü Zorlu 6 sene hapis ve 375 lira ağır para cezası aldılar.

Yassıada Mahkemeleri kararları hala tartışma konusu olmakla beraber Menderes ve Zorlu'nun 6/7 Eylül olayları nedeniyle aldığı ceza bu iki devlet adamının asılmasında payı olduğu bir gerçektir.

---

[536] Kanmaz, a.g.e., s.59-70.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Osmanlı Devleti'nde yaşayan Gayr-i Müslimler Tanzimat'a kadar dini, sosyal ve hukuki yaşamlarını düzenyebildikleri "Millet Sistemi"yle yönetilmişlerdi. Devletin güçlü olduğu devirlerde fazla sorun teşkil etmeyen bu düzende Osmanlı Devleti'nin zayıflamasıyla problemler çıkmaya başladı. Çünkü batılı devletler bu "millet" guruplarını Osmanlı'ya karşı kullanma yoluna gittiler. Bunun üzerine Osmanlı devlet adamları, devletin bağımsızlığını korumak ve Gayr-i Müslimler'in içinde yer aldığı "ulusçuluk" hareketlerini durdurmak amacıyla reform hareketlerine giriştiler.

1839 Tanzimat Fermanı'yla tüm Osmanlı Devleti'ndeki vatandaşlara dil, din, mezhep farkı gözetmeksizin bazı haklar tanınmıştır. Büyük ölçüde Gayr-i Müslimler'e yarayan bu haklar, 1856 Islahat Fermanı'yla genişletilmiş ve Gayr-i Müslimler devlet içinde ayrıcalıklı konuma gelmişlerdir. Böylece Tanzimatla beraber "Millet Sistemi" yıkılarak "Osmanlı vatandaşlığı" anlayışı kabul edilmiştir.

Osmanlı Devleti "meşruti" düzene geçtikten sonra Gayr-i Müslimler nüfuslarını aşan oranda mecliste temsil edilmişler ve ayrıcalıklarını sürdürürken yeni taleplerde bulunmaktan geri kalmamışlardır. Osmanlı Devleti'nin fiilen sona erdiği Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasındaysa işgalcilerin en büyük destekleri de yıllarca aynı topraklarda Müslümanlar'la beraber yaşayan Gayr-i Müslimler olmuştur. Bağımsızlık Savaşı sona erdikten sonra yapılan Lozan Barış antlaşmasıyla yeni Türk Devleti'ndeki Gayr-i Müslimler'in (azınlıkların) statüleri belirlenmiştir. Lozan Barış Antlaşması'nın "Ekalliyetlerin Himayesi" başlığı altındaki 37-45 maddeleri azınlıkların haklarıyla ilgilidir.

Özellikle 18. yy. itibaren gelişen ve yükselen "ulus-devlet" modellerinin bir yansıması olarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti gene bu çerçevede bir toplum yapılanması öngörmekteydi. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nin kozmopolit toplum yapısı içinde egemen unsur olarak yer alan Türkler "ulusçuluk" bilincini en geç açığa çıkaran topluluktu. 2. Meşrutiyet sonrasında Türk unsuru içinde gelişen ve Balkan Savaşları sırasında önemli bir kesimi etkisi altına alan ulusçuluk yönelimleri Kurtuluş Savaşı'yla iyice

belirginleşmişti. Bu süreçte coğrafi sınırların değişmesi, nüfus içinde önemli ölçüde bir "türdeşleşme"nin gerçekleşmesini kendiliğinden sağlamıştır. Nüfusun başka etkenlerle de türdeşleşmiş olması ulus–devletin öngördüğü "ulusal kimliğin" oluşturulmasına katkı yapacaktır.

1924 Anayasası, Türkiye sınırları dahilinde yaşayanları din ve ırk farkı gözetmeksizin Türk saymış olmasına karşılık 1930'lara gelindiğinde "Türk kimliği" Türk vatandaşlığı kimliğinin önüne geçecektir. Bu yıllarda Avrupa'yı etkisine alan üstün ırk anlayışına dayalı "ulusçuluk" dalgasının Türkiye'nin siyasal ve toplumsal yaşamına bazı yansımaları olmuştur. Gerçekte, amacı farklı olmakla birlikte 1934 tarihinde çıkarılan "İskan yasası" o döneme değin kullanılmayan "Türk ırkı" ibaresine yer vermiş olması açısından dikkat çekicidir.

Avrupa'nın söz konusu yönelimlerinden kaynaklanan etkilerin toplumun bazı kesimlerine de egemen olduğu 1934 Trakya olaylarında görülecektir. Bu tarihlerde Türkiye nüfusu ulusal devleti güçlendirecek biçimde yasal düzenlemelerin de katkısıyla türdeşleşmiş olmasına karşın ülke içinde "azınlık" olarak tanımlanan Gayri Müslim nüfus da varlığını sürdürüyordu. 6/7 Eylül 1955'de organize bir biçimde bir kez daha kendini gösterecek olan azınlıklara Türk toplumundan yönelen fiziki saldırıların ilk örneği Trakya olaylarıyla ortaya çıkmıştır.

Azınlık politikalarının belirgin farklılık göstermediği ancak Varlık Vergisiyle türdeşleştirmeye ekonomik bir boyutun da katıldığı Milli Şef dönemi sonrasında iktidara gelen DP yönetimi, başlangıçta Rumlar da dahil olmak üzere azınlıkların desteğini almıştır. Zaten bu süreçte temelleri Atatürk döneminde atılan Türk-Yunan ilişkilerinde belirgin bir iyileşme görülmekteydi. Ancak Yunanistan bir taraftan Türk dostluğu için uğraşırken diğer taraftan da Kıbrıs'taki "Enosis" isteklerine destek olmaktaydı. 1955 yılına gelindiğinde durum değişecek, Rumlar'ın tedhiş hareketlerine karşı, basın ve gençliğin yönlendirmesiyle Türkiye'de "Rum karşıtı" bir kamuoyu oluşacaktı. 6 Eylül'de İstanbul Ekspres adlı Türk gazetesinde yayınlanan haber Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba konulduğu yolunda idi. Bu haberin yayınlanmasından sonra bir tepki olarak İstanbul'da düzenlenen miting, kısa bir zaman süreci içinde yağmalama ve talan hareketine dönüştü. İlk

aşamada Rumları hedef alan ve siyasi literatürde 6/7 Eylül olayları biçiminde adlandırılan bu hareket daha sonra diğer azınlıkları da (Ermeni, Yahudi) etkilemiştir.

Olayların "Kıbrıs Türktür Cemiyeti" tarafından düzenlendiği yolundaki suçlamalar kanıtlanmamış olmakla beraber, derneğin 6/7 Eylül öncesindeki Kıbrıs mitingine ön ayak olduğu ve mitingi düzenlediği iddiası doğrudur. Ancak bu derneğin olayların daha sonraki gelişimini etkileyecek bir rolü olmamıştır. Üstelik bu olay Kıbrıs sorununa fayda yerine zarar vermiştir.

Kıbrıs konusunun gündeme gelmesiyle bozulan Türk-Yunan ilişkilerinde 6/7 Eylül sonrasında ciddi bir gerginlik olmuştur. Yunanistan, bu olayları Türkiye aleyhine bütün uluslararası platformlarda kullanmıştır. Türkiye'nin Batı Trakya'daki Türk azınlığa karşı bir sigorta olarak ülkede barındırdığı Rumlar diğer azınlıklarla beraber Türkiye'den göç etmiştir. Böylece Türkiye Batı Trakya'daki Türkler için elinde bulundurduğu önemli bir kozdan mahrum olmuştur. Bu çerçevede Yunanistan Türkiye'de kalan Rumlar'ı gözden çıkararak Batı Trakya'daki Türk azınlığa karşı baskılarını artırmıştır.

Olayların hemen sonrasında hükümet ve kimi basın organlarınca suçlu gösterilen "komünistlerin" sorumlulukları saptanamamıştır. DP' Hükümetinin Amerika'dan olayların incelenmesi ve sol kesimin rolünün araştırılması için getirttiği uzman da Türkiye'deki sol grupların bu tür oluşumlar içinde yer alabilecek kadar güçlü olmadığını belirtmiştir.

6/7 Eylülün, devletin gizli birimleri ya da Türkiye'nin etnik yapısını iyi bilen bazı devletlerin gizli servislerince düzenlendiği yolundaki bir takım iddialar da kanıt bulamamıştır.

DP Hükümeti 6/7 Eylül olaylarında en fazla suçlanan kesim olmuştur. DP yönetiminin suçlanmasının bir nedeni de olayların başladığı saatlerde İstanbul'da bulunan Cumhurbaşkanı Bayar ve Başbakan Menderes'in müdahale konusunda emir vermemiş olmalarıdır. Müdahalede gecikilmesi DP yönetiminin Kıbrıs konusunun görüşülmekte olduğu bu süreçte, toplumun tepkisini uluslararası platforma bir tehdit şeklinde yansıtmayı düşündüğünü akla getirebilir. Böyle bir bakış açısıyla hareket edilmiş bile olsa olayların boyutunun bu denli büyüyeceği tahmin edilememiştir. DP Hükümeti ülkedeki

sıkıyönetimden faydalanma yoluna gitmiş ancak olaylardan sonra durumu düzeltmek için Meclis'te konuyla ilgili çeşitli oturumları da kapsayacak biçimde ciddi gayret sarf etmiştir. 6/7 Eylül olayları hakkında DP Hükümetinin tavrını en doğru açıklayacak olan kişi ise intihar ettiği için, Yassıada mahkemelerinde yargılanamayan dönemin İçişleri Bakanı Namık Gedik'tir. Kendisiyle birlikte önemli sırlar da yok olmuştur.

Tarihsel süreçte zaman zaman belirmiş olan sözü edilen dönemde de Kıbrıs sorunundan dolayı kamuoyu üzerinde oluşturan azınlık karşıtlığı dalgası halkın bu yöndeki duygularını güçlendirmiş ve açığa vurmasını sağlamıştır. Ancak kalabalık halk yığınlarının böylesine organize bir biçimde hareket etme olanağından yoksun olması halkın kullanıldığını ve provokasyona geldiğini düşündürtmektedir.

KAYNAKÇA

1-RESMİ YAYINLAR

Düstur,3.Tertip,c.7,s.667

Düstur,3.Tertip,c.8,s.129

Düstur,3.Tertip,c.12,s.707

Düstur,3.Tertip,c.13,s.519

Düstur,3.Tertip,c.32,s.1842

Düstur,3.Tertip,c.37,s.50

TBMM Gizli Celse Zabıtları,c.4,Ankara,1985,s.6

TBMM Zabıt Ceridesi,Dönem 6,i.4,(11.11.1942)

T.C Resmi Gazete 13 Eylül 1955 sy.9102

İstatistik Umumi İdaresi,Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin 1313 Senesine Mahsus İstatistik-i Umumisi,İstanbul,1316 (çev.Bilal Eryılmaz)

2-KİTAPLAR

Ahmet Cevdet Paşa. **Tarih-i Cevdet**, c.6,İstanbul,1993.

ALASYA, Fikret . **Tarihte Kıbrıs** ,Ankara ,1988.

AKANDERE, Osman. **Milli Şef Dönemi 1938-1945**, İstanbul ,1998.

AKAR, Rıdvan. **Varlık Vergisi**,İstanbul, 1992.

AKŞİN, Abdulahat. **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**,Ankara, 1991.

AKYÜZ,Yahya. **Türk Eğitim Tarihi(Başlangıçtan 1988'e kadar)**, Genişletilmiş 3. Baskı,Ankara,1989.

ALTUĞ,Yılmaz. **Türk İnkılap Tarihi 1919-1938**,İstanbul,1992.

ANAR,Erol. **Öte Kıyıda Yaşayanlar**, İstanbul,1997.

ARMAOĞLU, Fahir. **Kıbrıs Meselesi 1954-1959**, Ankara,1963.

---------- :**20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)** Ankara,1984.

ARI, Kemal. **Büyük Mübadelede Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)**, İstanbul ,1995.

ATATÜRK, Mustafa Kemal.**Nutuk**,c.1-3,14.baskı ,Ankara,1962.

AYBARS, Ergün. **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1**,İstanbul,1995.

AYDEMİR,Ş. Süreyya .**İkinci Adam** ,3.baskı,c.1-3,İstanbul,1980.

BABAN,Cihat . **Politika Galerisi**, İstanbul,1970.

BAĞCI, Hüseyin. **Demokrat Parti Dönemi Dış Politikası**, Ankara,1990.

BAĞIŞ, A. İhsan.**Osmanlı Ticaretinde Gayr-i Müslimler** , Ankara,1983.

BALCIOĞLU, Mustafa .Milli Mücadele'de Merkez Ordusu,Yayınlanmamış Doktora Tezi,Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara,1990.

BALTA, Ruşen. **Mülhak Vakıflar El Kitabı** ,Ankara,1986.

BARUT, Mustafa .**Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1**,İstanbul,1995.

BAŞAR,Ahmet Hamdi. **Yaşadığımız Devrin İçyüzü** ,Ankara, 1960.

BAŞGÖZ, İ -.WİLSON,H.. **Türkiye Cumhuriyetinde Eğitim ve Atatürk**, Ankara,1968.

BAYKAL,Bekir Sıtkı . **Erzurum Kongresi İle İlgili Belgeler**, Ankara,1969.

BELEN, Fahri. **Demokrasiden Diktatörlüğe**,İstanbul,1960.

----------. **Türk Kurtuluş Savaşı** ,Ankara, 1973.

BİL , Hikmet. **Kıbrıs Olayı ve İçyüzü** ,2.baskı,İstanbul,1976.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik.**Atatürk Anadolu'da , (1919-1921)**,Ankara,1959.

BOZKURT, Gülnihal. **Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşların Hukuki Durumu (1839-1914)**,Ankara,1989.

CEBESOY, Ali Fuat. **Siyasi Hatıralar 2**,İstanbul , 1960.

CİN,Halil-AKGÜNDÜZ,Ahmet . **Türk-İslam Hukuk Tarihi**, c.2, İstanbul, 1990.

ÇADIRCI, Musa . **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları** ,Ankara, 1991.

ÇAPA,Mesut . **Pontus Meselesi: Trabzon ve Giresun'da Milli Mücadele**, Ankara, 1993.

DEMİRER, Mehmet Arif .**6 Eylül 1955 ve Yassıada'da 6/7 Eylül Davası,** tarihsiz.

DİKERDEM, Mahmut. **Orta Doğu'da Devrim Yılları** ,İstanbul, 1977.

DİNAMO, H. İzzettin . **6/7 Eylül Kasırgası** , İstanbul, 1971.

DOSDOĞRU, Hulusi. **6/7 Eylül Olayları**, İstanbul, 1993.

DURSUNOĞLU, Cevat. **Milli Mücadele'de Erzurum** ,Ankara,1940.

ERER, Tekin . **On Yılın Mücadelesi**, İstanbul , 1963.

ERİM, Nihat . **Bildiğim Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs**, 2.baskı,Ankara , 1975.

EROĞUL, A.Hikmet . **Osmanlı Devletinde Yahudiler**, Ankara , 1997.

EROĞUL, Cem . **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, 2. Baskı , Ankara, 1990.

EROĞLU, Hamza . **Atatürkçülük**, İstanbul,1983.

ERYILMAZ, Bilal. **Osmanlı Devletinde Gayr-i Müslim Tebaanın Yönetimi**, İstanbul, 1990.

ESENGİN, Kenan . **Milli Mücadele'de Hıyanet Yarışı** ,Ankara ,1969.

GALANTİ, Avram . **Türkler ve Yahudiler** ,İstanbul,1995.

GAZİGİRAY,Alper A..**Ermeni Terörünün Kaynakları** ,İstanbul,1992.

GAZİOĞLU,Ahmet C. **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs 3 (1951-1959),**Lefkoşe ,1998.

GOLOĞLU, Mahmut .**Demokrasiye Geçiş (1946-1950)**, İstanbul, 1982.

GÖKBİLGİN ,Tayyip .**Milli Mücadele Başlarken** , c.1, Ankara,1959

GÖNLÜBOL,Mehmet-SAR, Cem . **Atatürk ve Türkiyenin Dış Politikası (1918-1938)**,Ankara , 1990.

GÖZÜBÜYÜK, A. ŞEREF . **Açıklamalı Türk Anayasaları**, Ankara, 1993.

GÜLER,Ali. **Türkiye'de Gayr-i Müslimler** ,Ankara ,1996.

İNAN ,Afet . **Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları**, Ankara ,1969.

İNÖNÜ,İsmet . **Hatıralar 2,** 2.baskı ,Ankara ,1992.

İNUĞUR,M.Nuri . **Türk Basın Tarihi 1919-1989,** İstanbul, 1992.

JASCHKE ,Gotthard . **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri** ,Çev. Cemal Köprülü, Ankara ,1971.

KABACALI ,Alpay . **Türk Basınında Demokrasi** ,Ankara , 1994.

KANMAZ, Zihni .**6/7 Eylül Davasında Kararname ve Menderes'in Müdafaası** , İstanbul ,1960.

KANSU , M. Müfit . **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber** , C.1, Ankara , 1966.

KARABEKİR, Kazım . **Ankara'da Savaş Rüzgarları, 2.Dünya Savaşı CHP Grup Tartışmaları** (Haz. Faruk Özerengin) İstanbul ,1994.

KARAKUŞ , Emin . **İşte Ankara** , İstanbul ,1977.

KARAL ,Enver Ziya . **Osmanlı Tarihi** ,c.5 , Ankara , 1983.

---------- . **Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831** , Ankara ,1943 .

KARAMÜRSEL , Ziya .**Osmanlı Mali Tarihi Hakkında Tetkikler** , Ankara , 1940.

KARPAT, Kemal . **Türk Demokrasi Tarihi** , İstanbul ,1996.

KOCATÜRK , Utkan . **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kranolojisi (1918-1938)**, Ankara ,1988.

KOÇAK ,Cemil . **Türkiye de Milli Şef Dönemi (1938-1945)** , Ankara , 1986.

KOÇER , H. Ali . **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)**,Ankara ,1974.

LEVİ, Avner. **Türkiye Cumhuriyetinde Yahudiler** , 2.baskı , İstanbul, 1998.

MERAL ,İbrahim . Mütarekeden Cumhuriyete (30 Ekim 1918-29 Ekim 1923) Azınlıkların Sosyal,Ekonomik,Demografik Yapısı ve Dış Ülkelerle Olan İlişkileri , Yayınlanmamış Doktora Tezi , H.Ü.A.İ.İ.T.E., Ankara, 1998.

MERAY , Seha L. **Lozan Barış Konferansı,Tutanaklar-Belgeler**, T.1-2, C.1-2, K.1-2 ,Ankara ,1969-1970.

---------- . **Devletler Hukukuna Giriş** , c.1, Ankara, 1968.

METİN , Halil . **Türkiye'nin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olayları** İstanbul ,1992.

MUMCU,Ahmet. **Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi** ,11. Baskı, İstanbul , 1988.

NESİN ,Aziz . **Salkım Salkım Asılacak Adamlar** ,5.baskı , İstanbul , 1994.

ORAN , Baskın . **Türk Yunan İlişkilerinde Batı-Trakya Sorunu** , Ankara, 1991.

ORTAYLI ,İlber . **Türkiye İdare Tarihi** , Ankara ,1979.

ÖKE , Mim Kemal . **Ermeni Sorunu (1914-1923)** ,Ankara ,1991.

ÖKTE , Faik . **Varlık Vergisi Faciası** , İstanbul, 1951.

ÖZÇELİK, İsmail . **Milli Mücadelede Güney Cephesi** ,Ankara,1992.

ÖZEL ,Sebahattin . **Milli Mücadelede Trabzon,** Ankara , 1991.

ÖZTÜRK ,Nazif . **Menşe'i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar** , Ankara , 1983.

PARLAK ,Taha . **İşgalden Kurtuluşa 1.,Yunan Egeye Nasıl Geldi "İlk Günler"**, İzmir , 1982.

SHAW,Stanfort J.- SHAW , Ezel Kural . **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, Ter. M.Harmancı , c.2 ,İstanbul ,1982.

SELEK , Sebahattin . **Anadolu İhtilali** , c.1, İstanbul , 1968.

SOFUOĞLU ,Adnan. **Fener Rum Patrikhanesi ve Siyasi Faaliyetleri**, İstanbul ,1996.

SOYSAL,İsmail .**Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)**, c.1, Ankara ,1983.

SÜSLÜ ,Azmi . **Türk Tarihinde Ermeniler**,Temel Kitap, Ankara,1995.

---------- . **Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayları**, Ankara,1990.

ŞAHİN ,Süreyya . **Fener Patrikhanesi ve Türkiye** , İstanbul ,1980.

TANÖR, Bülent. **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)**, 4.baskı, İstanbul, 1996.

----------. **Türkiye'de Yerel Kongre İktidarı. (1918-1920)**, 1992 İstanbul.

TANSEL, Selahattin. **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar** , c.1, Ankara,1977.

TOKER ,Metin .**İsmet Paşayla On Yıl (1954-1957)** ,c.1, Ankara, 1965.

UBİCİNİ,M. A.**Türkiye 1850** ,Çev.Cemal Karaağaçlı, c.1, İstanbul,Tercüman 1001 Eser.

URAS, Esat . **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, İstanbul ,1987.

UÇAROL , Rıfat . **Siyasal Tarih (1789-1994),** 4.baskı. İstanbul ,1995.

YALMAN , Ahmet Emin.**Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim 1945-1971**, c.4, İstanbul ,1971.

YASA, İbrahim.**Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Temel Sorunları**, Ankara , 1973.

YAŞIN , Özker .**Nevzat ve Ben**, İstanbul, 1997.

YAZICI, Nuri .**Milli Mücadelede Pontusçu Faaliyetler(1918-1922)**, Ankara , 1989.

YEŞİLYURT, Süleyman.**TBMM'de Ermeni, Yahudi ve Rum Milletvekilleri** ,Ankara , 1995.

YETKİN ,Çetin . **Türkiye'nin Devlet Yaşamında Yahudiler** , İstanbul, 1992.

VAHAPOĞLU , M.Hidayet.**Osmanlıdan Günümüze Azınlık ve Yabancı Okulları** , İstanbul , 1997.

3-MAKALELER

ABADAN, Yavuz."Osmanlı İmparatorluğu'nda Anayasal Sisteme Geçiş Hareketleri",**A.Ü.H.F.D.**,c.14,sy.1-4(1957)s.22.

ADA,İhsan . "Vali ve Emniyet",**Vatan**,10 Eylül 1955

AHMAD,Feroz-RUSTOW,D.A.. "İkinci Meşrutiyet Döneminde Meclisler 1908-1918",**Güney Doğu Araştırmaları D.**,sy.4-5(1976), s.247.

ARIKAN, Zeki. "Balkan Savaşı ve Kamuoyu",**4.Askeri Tarih Semineri Bildirileri**,Ankara,1989.

AKGÜL,Suat. "Nutuk'ta Azınlıklar Meselesi ve Atatürk'ün Azınlıklar Hakkındaki Görüşleri",**A.A.M.D.**,c.10,sy.29(Temmuz 1994),s.458-462.

AKTAR,Ayhan . "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Uygulanan Türkleştirme Politikaları", **Tarih ve Toplum D.**,sy.56(Aralık 1996),s.324-334.

ATAY, F. Rıfkı ."Yunan Emperyalizmin Tehlikesi",**Dünya,**3 Eylül 1955

----------. "Büyük Bir Kaza Geçirdik", **Dünya**, 8 Eylül 1955

----------. "Hadiseden Alacağımız Dersler",**Dünya**,9 Eylül 1955

----------. "Hükemete Tavsiye", **Dünya** , 10 Eylül 1955

----------. "Bir İngiliz Gazetesinin Yanlışlığı",**Dünya**,13 Eylül1955

----------. "Yunanistan Yolunu Şaşırmıştır", **Dünya**,25 Eylül 1955

BALİ, Rıfat N.. "Balat Fırınları Söylentisi", **Tarih ve Toplum** D, c.30, sy. 180(Ekim 1998),s.11-17.

----------."Varlık Vergisi Üzerine Tartışmalar ",**Tarih ve Toplum D.**, sy.165(Eylül 1997),s.175-187.

----------."Yirmi Kur'a İhtiyatlar", **Tarih ve Toplum D.**, sy.179(Kasım 1998),s.4-16.

COŞAR, Ömer Sami. "Kıbrıs İçin" , **Cumhuriyet,**8 Eylül 1955

----------. "Türkiye'nin Kararı",**Cumhuriyet**, 10 Eylül 1955

DERSAN, Kazım Şinasi ."Bugün Hepimize Düşen Vazife", **Akşam**, 9 Eylül1955

ECEVİT, Bülent ."Fatih Bizi Affet ",**Ulus**, 9 Eylül 1955

----------. "6 Eylül Neden Oldu" ,**Ulus** ,12 Eylül 1955

ERCAN, Yavuz . "Türkiye'de 15.ve16.Yüzyıllarda Gayr-i Müslimlerin İçtimai ve İktisadi Durumu ",**Belleten D.**,c.47,1983.

ERGİN, Feridun ."Kırıs Türklerinin Emniyeti",**Cumhuriyet**,27 Temmuz 1955

ERİM, Nihat . "Milletlerarası Daimi Adalet Divanı ve Türkiye", **A.Ü.H.F.D.**, c.2,sy.1(Ankara 1944),s.63-66.

FERİDUN,Feridun Kemal . "K.K.T.C. 'nin Demografik Yapısı" , **Kıbrıs Araştırmaları D.**,c.4, sy.1(Kış 1998),s.3-8.

GÜNERİ ,Hasan. "Azınlık Vakıflarının İncelenmesi ",**Vakıflar D.**, sy.10(Ankara 1973),s.82-98.

HEKİMOĞLU, Müşerref ."Komünist Uşaklarını Lanetle Anacağız", **Yeni Sabah**, 11 Eylül 1955

İHSAN, Ahmet . "Milletimizin Büyük Izdırabı" **,Hürriyet**, 11 Eylül 1955 .

KARABATAK, Haluk . "1934 Trakya Olayları ve Yahudiler ",**Tarih ve Toplum D.**, sy.146 (Şubat 1996),s.4-16.

KAYA, Şükrü . "Kıbrıs Davası Londra'da Yapılacak Üçler Konferansı ", **Hürriyet** ,6 Eylül 1955

---------- ."Türk Polisi ve Zabıtası" **, Hürriyet,** 14 Eylül 1955

KAYAM, H.Cevahir. "Lozan Barış Konferansına Göre Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Kanunun TBMM'de Görüşülmesi", **A.A.M.D.**, c.9, sy.27 (Temmuz-Kasım 1993) ,s.581-606.

KATERİNA, Boura."Rum Mebuslar (1908-1918) "Çev:Yorga Benlisoy), **Toplumsal Tarih D.**,sy.56(Ağustos 1998),s.22-23.

KOÇAK, Cemil ."Siyasal Tarih 1923-1950", **Türkiye Tarihi 4 (1908-1980)**,s.131-154.

KOLOĞLU, Orhan ."Türkçe Dışı Basın ",**T.C.T.A.**,c.1, s.96-98.

LEVİ, Avner. "Elza Niyego Olayı ve Türk-Yahudi İlişkilerine Yeni Bir Bakış "**Toplumsal Tarih D.**,sy.25 (Ocak 1996),s.23-27.

----------. "1934 Trakya Yahudileri Olayı:Alınamayan Ders ",**Tarih ve Toplum D.**, sy. 151(Temmuz 1996),s. 10-17.

MİLAS ,Herkül . "Rumlar ",**D.B.İ.A.**,c.6,s. 360-368.

MÜLAYİM, Ahmet. "Azınlık Okulları" , **D.B.İ.A.**, c.1, s.503-504.

NERMİ,M.. "Türk Mileti Böyle İşte ",**Yeni İstanbul**,3 Eylül 1955.

---------- . "Sokağın Tehlikeleri" **,Yeni İstanbul,** 10 Eylül 1955.

----------."Sokak Kasırgaları Dindikten Sonra ",**Yeni İstanbul,** 11 Eylül 1955.

----------."Kıbrıs İkinci Bir Girit mi Oluyor?", **Yeni İstanbul**,29 Ocak 1955.

ORTAYLI, İlber . "İlk Osmanlı Parlamentosu ve Osmanlı Milletlerinin Temsili ",**Armağan, Kanun-i Esasi'nin 100.Yılı** ,Ankara, 1978, s.176-178.

ÖZTOPRAK, İzzet. "Kıbrıs'ta 1931 İsyanı ve Yankıları ", **Kıbrıs Araştırmaları D.**,c.3, sy.3,(Yaz 1997), s.311-317.

RADO, Şevket . "Hepimizden Beklenen Yeni Vazife ",**Akşam** ,8 Eylül 1955.

----------. "Üzerinde Durulacak Nokta ",**Akşam** ,9 Eylül 1955

----------. "Talebe Cemiyetlerinin Protestosu ",**Akşam**,10 Eylül 1955.

REFİK, Cemal ."Bu da Bir İhtikar Vesilesi Olmasın ", **Akşam**, 14 Eylül 1955.

SARAÇ,Ö. Celal ."Cumhuriyetin Kuruluşu Sırasında Türkiye Ekonomisi",**Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978**, İstanbul, 1980, s.6-7.

SARINAY, Yusuf. "Pontus Meselesi ve Yunanistan'ın Politikası", **A.A.M.D.**,c.11, sy. 31(Mart 1995),s.112-141.

SAFA ,Peyami . "O Gecenin Hakikatleri ", **Milliyet**, 9 Eylül 1955.

TİL, Enis Tahsin . "Teselli Veren Taraf ",**Vatan** ,9 Eylül 1955.

TOPRAK, Zafer ."2. Meşrutiyet ve Osmanlı Sanayi" ,**T.C.T.A.**,c.5, s.1356.

----------. "1934 Trakya Olaylarında Hükümetin ve CHP'nin Sorumluluğu" **Toplumsal Tarih D.**,sy. 34 (Ekim 1996), s.19-25.

TUĞLACI, Pars ."Osmanlı Tarihinde Ermeni Matbaacılığı ve Ermenilerin Türk Matbaacılığına Katkısı"**Tarih ve Toplum D**, sy.86 (Aralık 1991),s.48

TÜRKER, Orhan . "Ahali Mübadelesinin 75. Yılı "**Tarih ve Toplum D.** c.29, sy.172 (Nisan 1998) s. 227-229.

----------. "6/7 Eylül Olaylarının İstanbul Rum Basınındaki Yankıları ",**Tarih ve Toplum D.**, c.30 , sy. 177(Eylül 1998) , s.141-144.

YALÇIN ,Hüseyin Cahit . "Kıbrıs Meselesi" **,Ulus**, 10 Temmuz 1955.

----------. "Dinamitlenen Temel ",**Ulus**, 11 Eylül 1955.

----------. "Son Olaylar" **,Ulus** ,12 Eylül 1955

----------. "Başlayan Tahkikat ", **Ulus** ,13 Eylül 1955

----------. "En Tehlikeli Cephe ",**Ulus** ,14 Eylül 1955.

YALMAN, Ahmet Emin . "Dostluk Afyonu", **Vatan**, 29 Ağustos 1955

----------. "Yunanlılara İkaz **"Vatan** ,28 Ocak 1955 .

----------. "Tehlike Kaynakları **"Vatan** ,12 Eylül 1955

3-SÜRELİ YAYINLAR

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi.

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi. Değişik sayılar.

AyınTarihi.sy.8(Ağustos1934),sy.262(Eylül1955),s.264(Kasım 1955), sy.265 (Aralık 1955), sy.266 (Ocak 1956), sy.267 (Şubat1956), sy.272 (Temmuz1956)

Belleten Dergisi.

Genelkurmay Askeri Tarih Belgeleri Dergisi.

Güney Doğu Araştırmaları Dergisi.

Kıbrıs Araştırmaları Dergisi.

Tarih ve Toplum Dergisi.

Toplumsal Tarih Dergisi.

Vakıflar Dergisi

4-ANONİM KİTAPLAR

Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri. Der. Utkan Kocatürk, Ankara,1983.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri c.1-3,Ankara,1981. **(1919-1938)**.3.Baskı, (Der. Nimet Arsan),

Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri,c.1-4, Ankara,1964

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978),İstanbul,1980.

Dördüncü Askeri Tarih Semineri Bildirileri,Ankara ,1989.

Kanun-i Esasinin 100.Yılı Armağanı, Ankara, 1978.

Türk İstiklal Harbi . c.1-6, Ankara, 1962.

5-GAZETELER

AKŞAM	**CUMHURİYET**
DÜNYA	**HÜRRİYET**
İSTANBUL EXPRES	**MİLLİYET**
TAN	**ULUS**
YENİ İSTANBUL	**YENİ SABAH**
VATAN	**TERCÜMAN**
ZAFER	

*Bu Gazetelerin Bazı Sayıları Taranmıştır.

6-SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİLER

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,İstanbul,1994.

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarih Ansiklopedisi, İstanbul,1985

Türkiye Tarihi 4 (1908-1980),İstanbul,1993.

1

EK-I

Kızıl Maske Düstü

TAHRIKCILIGIN ELEBASILARI, TURKIYE'YI "DOSTSUZ" BIRAKMA GAYESINI GUTTULER

EkspreS

EkspreS

IKINCI BASKI

Atamızın Evi Bomba ile Hasara ugradı

EK=II

6-7 Eylül Olayları'ndan taşıtlar da nasibini almıştı.
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

Güvenlik kuvvetlerinin olaylara müdahale etmemesi saldırıların daha da artmasına sebep oldu.

EK: III

7 eylûl 1955

— Ankara:

(Hümetten tebliğ edilmiştir.)

Kıbrıs mes'elesi etrafında cereyan eden hâdiseler dolayısiyle aylardanberi umumî efkârda hasıl olan şiddetli heyecana inzimamen Selânik'te Aziz Atatürk'ün evine ve konsolosluğumuza karşı tertiplenen suikast, kısmen maksadlı ve hainane kısmen de idrak ve şuurdan mahrum tahrikçilerin de tesiriyle büyük kitlelerin vücuda getirdikleri nümayiş hareketlerine sebep olmuş ve bu hal bilhassa İstanbul'da gecenin geç saatlerine kadar devam etmiştir. Bu esnada büyük ekseriyeti Rum vatandaşlarımıza ait olmak üzere dükkân ve mağazalara girilmek suretiyle büyük tahribat yapılmış olduğunu en derin teessür ve teessüflerimizle ifade etmek isteriz.

Denilebilir ki, dün gece İstanbul ve memleket esas itibariyle bir komünist tertip ve tahrike ve ağır bir darbeye maruz kalmıştır.

Bu şuursuz ve memleketin yüksek menfaatlerine kastedici hareket, bir kısım millî serveti yok etmekle beraber, bütün hakları teşkilâtı esasiye kanunumuzun teminatı altında bulunan Türk vatandaşlarından bir kısmını da telâfisi ağır zararlara uğratmış ve büyük bir felâket halini almış bulunuyor. Bu vatandaşlarımızın maruz kaldıkları zararları sür'atle telâfi ve tazmin hiç şüphe yok ki, devletlik vasfının icaplarındandır. Ve bu icap yerine getirilecektir.

Bu hâdiselerin şiddetle ihlâl ettiği amme huzur ve asayişini yeniden ve derhal tesis için bütün gerekli tedbirler alınmış ve alınacaktır. Hâdiselerin cereyanı sırasında en acil bir tedbir olmak üzere İstanbul ve İzmir'de fevkalâde halin mevcudiyeti ilân edilmiş ve fakat, hükûmet kuvvetlerinin vaziyete hâkim olmaları üzerine kaldırılmıştır.

Maksatlı veya şuursuz tahriklerin de büyük tesiri bulunan bu çok acıklı hâdisenin doğrudan doğruya âlet ve failleriyle bunu tertip ve tahrik edenler mutlaka ve sür'atle cezalandırılacaklardır. Şimdiye kadar bir çok tahrikçiler yakalanmış ve bunlar hakkında kanunî takibata başlanmıştır.

Şuur ve idrak sahibi, memleketin yüksek menfaatlerine hürmetle bağlı bütün vatandaşlarımızın hükûmet icraatına yardımcı olmaları bugünün en mühim vatan vazifesidir.

Başvekâletin tebliği:

— İstanbul:

Başvekâletten tebliğ olunmuştur:

6 eylûl'de İzmir'de ve bilhassa İstanbul'da geç saatlere kadar devam eden nümayişler sebebiyle buralarda fevkalâde halin mevcudiyeti ilân edilmişse de 7 eylûl 1955 tarihinde neşredilen hükûmet beyannamesinde bu vaziyetin değiştiği bildirilmişti.

Bu beyannamenin neşrinden sonraki hâdiselerin amme huzur ve asayişini yeniden ihlâl edecek bir istidat göstermesi muvacehesinde vaziyeti etrafiyle tetkik eden vekiller heyeti, memleketin yüksek menfaatlerini korumak için, İstanbul, İzmir ve Ankarada Örfi İdare ilânına müttefikan karar vermiştir.

Hükûmetin tebliği:

9 Eylûl 1955

— İstanbul :

Hükûmete tebliğ edilmiştir:

6 Eylûl 1955 gecesi cereyan eden çok müessif hâdiseler üzerine her türlü inzibatî tedbirler alınmış, Örfi İdare ilân edilmiş, bu hâdiselerin hakiki mahiyetini meydana çıkarmek, suçluları ve medhaldar olanları tecziye etmek, emniyet ve asayişi takrir ve tahkim etmek vazifesiyle Örfi İdare Kumandanlığı vaziyete el koymuş bulunuyor. Bundan böyle en küçük bir hâdisenin tekerrürüne meydan verilmemek üzere en kat'i tedbirler alınmaktadır.

Hâdisenin mağduru olan vatandaşlarımızın duydukları teessüre tamamiyle ve en samimî surette iştirâk etmekle beraber hükûmetin maddî zararların telâfisi için elden gelen her fedakârlığı ihtiyar etmekte tereddüt göstermiyeceği bir kere daha teyid olunur.

Binaenaleyh bilhassa hâdisenin mağduru olan vatandaşların yeni bir gayret ve hamle ile derhal işlerine başlamalarını tavsiye ve teşvik eden hükûmet zararların telâfisi yanında ayrıca işlerinde muvaffak olmaları için de kendilerine her şekilde yardıma hazır bulunduğunu ifade etmeyi bir vazife saymaktadır.

EK-IV

Dört gazete kapatıldı

Ulus müddetsiz, Hürriyet, Tercüman Hergün 15 er gün çıkmıyacaklar

Örfi İdare Kumandanlığından tebliğ edilmiştir:

1 — Ulus gazetesi 19 Eylül 1955 tarihli nüshasında «Çetin bir imtihan» başlığı altında yayınladığı bir makale ile Örfi İdare Kumandanlığının yasağına riayetsizlik etmiştir. Bu sebepten Ulus gazetesinin tabı ve neşrini müddetsiz olarak menettim.

2 — 19 Eylül 1955 tarihli Hürriyet ve Tercüman gazeteleri, 19 Eylül 1955 tarihli Ulus gazetesinde neşredilen «Çetin bir imtihan başlıklı» makaleyi iktibas suretiyle neşriyatlarından Örfi İdare Kumandanlığının yasağına riayetsizlik etmişlerdir. Bu sebepten Hürriyet ve Tercüman gazetelerinin 15 gün müddetle tabı ve neşrden menettim.

3 — 19 Eylül 1955 tarihli Her Gün gazetesi «Amerikanın bir tavsiyesi» başlıklı yazı ile Örfi İdare Kumandanlığının yasağına riayetsizlik göstermiştir. Bu sebepten on beş gün müddetle tabı ve neşrini menettim.

Örfi İdare Kumandanı
Korgeneral
Nurettin AKNOZ

AKŞAM, 20 EYLÜL 1955

Medeniyet gazetesi müddetsiz kapatıldı

ÖRFİ İDARE KUMANDANLIĞINDAN BİLDİRİLMİŞTİR:

Ankara'da çıkan «Medeniyet» gazetesi 20 Eylül 1955 tarihli nüshasında «Batı Trakya Türkleri ve acıklı durumları» başlığı altında çıkan makalesiyle Örfi İdare yasağına riayetsizlik etmiştir. Bu sebepten «Medeniyet» gazetesinin tabı ve neşrini müddetsiz olarak menettim.

Örfi İdare Kumandanı
Korgeneral
Nureddin AKNOZ

AKŞAM, 24 EYLÜL 1955

EK-V

6-7 Eylül gecesi İstanbul sokaklarında yaşanan olaylardan bir görünüm.
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi

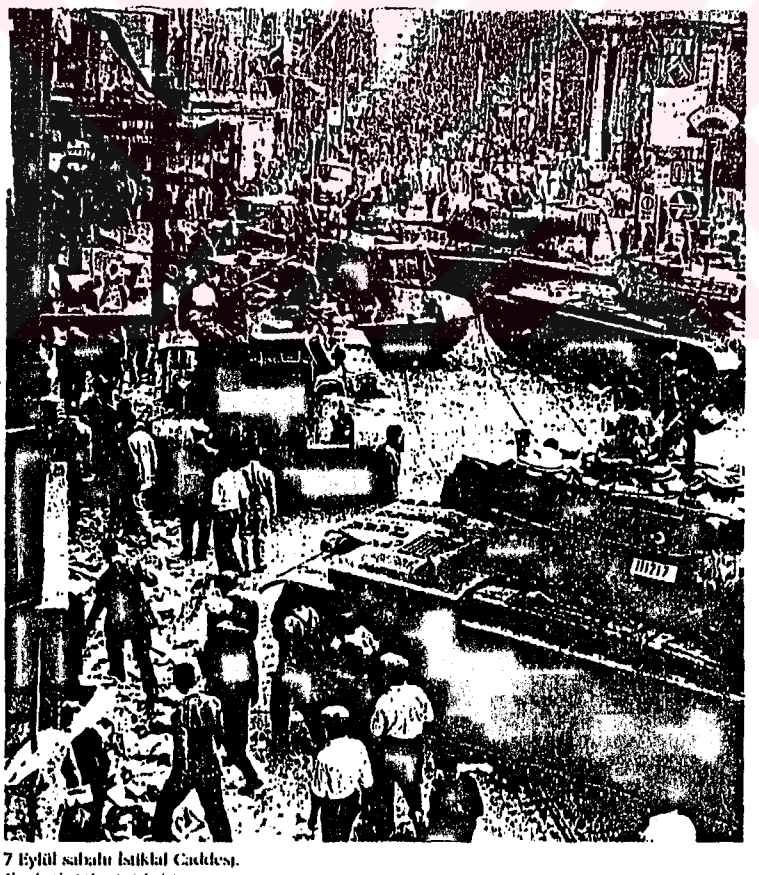

7 Eylül sabahı İstiklal Caddesi.
Cumhuriyet Gazetesi Arşivi
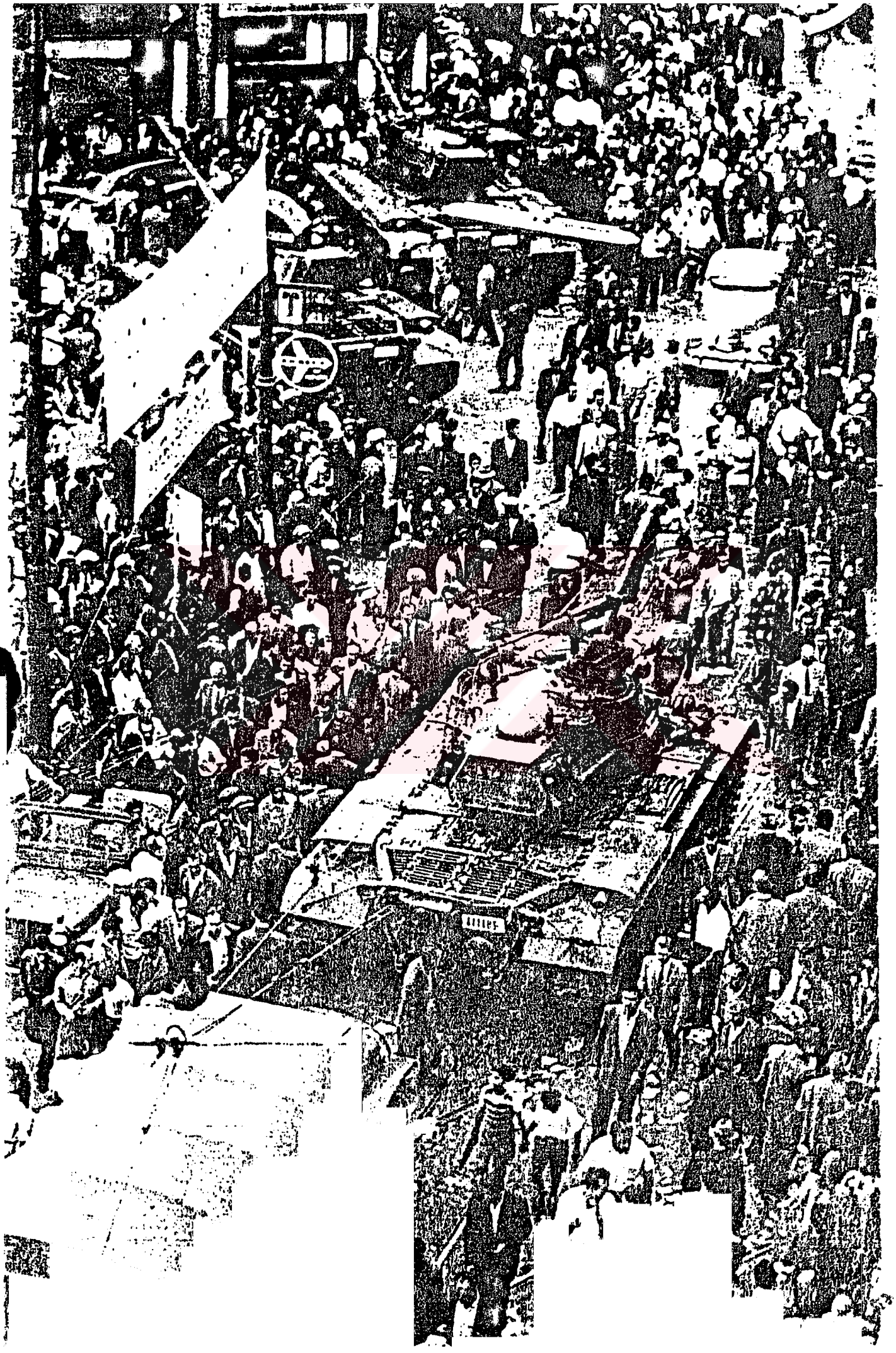
T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ